

XÜSUSİ OLARAQ **KİTABXANA.NET**
PORTALININ OXUCULARI ÜÇÜN

ÜMİDLƏRİN İZİ İLƏ

kriminal-detektiv roman

BAKI-2012

Tarixi faktlar; əsir və girovluqda olan canlı şahid xatirələri, MTN-nin arxiv materialları əsasında yazılmış roman iki gəncin nakam məhəbbətindən bəhs edir. Universitet tələbələri olmuş Aytəkin və Ramilin bir-birindən ayrı düşməsinin səbəbi azərbaycanlılara qarşı törədilən soyqırım – Xocalı faciəsidir. İki müəllifin ürək döyüntüləri ilə yazdığı bu roman müxtəlif süjet xətləri ilə inkişaf etdirilib: Xocalıda girov düşərək Fransaya qədər aparılan Aytəkinin hislərini, keçirdiyi acı günləri əks etdirən “Girov qadının xatirələri” və 20 il boyunca hər an sevgilisi Aytəkinə qovuşmaq ümidi ilə yaşayan keçmiş kəşfiyyatçı Ramilin yaşantıları. Məxfi şöbənin təcrübəli əməliyyatçısı Mikayıl Qüdrətov 2011-ci ildə əlinə keçmiş gündəlik vasitəsilə Azərbaycana göndərilən casus qadının izinə düşür. Nəticədə erməni siyasi terrorunun, Böyük Ermənistan dövlətinin qurulması üçün məxfi bir sənədin yerini bilən şəxsin Azərbaycanda olmasının üstünü açır.

(Yetkinlik yaşına çatmayanların və ürəyi xəstə olan insanların oxuması tövsiyə edilmir.)

Kitabın birinci nəşrindən əldə olunan vəsaitlə Xocalıdan olan məcburi köçkün ailələrinə yardım olunacaqdır.

ISBN: 978-9952-464-41-2

Müəlliflərlə əlaqə: umidlerin_izi@hotmail.com

*Xocalı faciəsi qurbanlarının
əziz xatirəsinə ithaf olunur!*

Şəmil Sadiq **DETEKTİV**
KRİMİNAL Müşfiq XAN
roman

ÜMİDLƏRİN İZİ İLƏ

Onun həyatında təsadüflərə yer yox idi...

*Hər ümitsizlikdə bir ümid, hər qaranlıqda bir işıq yaşayır.
H.Cavid*

PROLOQ ƏVƏZİ

“BMW” markalı tünd göy rəngli avtomobil metronun Elmlər Akademiyası stansiyasının qarşısındakı yol kəşiməsinə çatanda sürətini nəzərə cərpacaq dərəcədə azaldıb tələbələrin hər gün sıxlıq yaratdığı küçəyə döndü. Şənbə günü olmasına baxmayaraq burada digər yerlərlə müqayisədə daha çox adam gözə dəyirdi. Bir az irəlində isə maşınların sıxlığı çoxalır və gediş-gəlişin çətin olduğu bu küçədə hərəkəti daha da pisləşdirirdi.

Fevral ayı olsa da, hava o qədər soyuq deyildi. Hətta isti geyimdən imtina edib cins şalvara və buna o qədər də uyğunlaşmayan müxtəlif rəngli köynəklərə üstünlük verən gənclərə də tez-tez rast gəlmək olurdı. Maşınları çətinliklə olsa da, irəli sürməyə çalışan sürücülər hərəkətin çətin olduğu bu küçə boyu yoldan keçən bütün piyadaların üz cizgilərini yadda saxlaya bilərdilər. Bahalı xarici avtomobillərdə əyləmiş tələbələr ətrafdakı adam selinə xüsusi diqqət və maraqla tamaşa edirdilər. Havanın nisbətən xoş olmasından istifadə edib sükan tərəfdəki şüşələri açıq qoyan bu cavanların oğrun baxışları səki boyu hərəkət edən qızlara hakim kəsilirdi. Bu qızlar Azərbaycanın müxtəlif yerlərindən ölkənin bir nömrəli

universitetinə oxumaq, təhsil almaq, ziyalı olmaq üçün təşrif buyurmuşdularsa da, bəzən onların içərilərindən əsl məqsəd üçün çalışanlara çox az rast gəlinirdi. Onlar da öz növbəsində bahalı maşınların sahibi olan bu cavanlara göz qoyur, hətta öz rəfiqələri arasında bir-birləri ilə “səninkinin maşını filandır”, “məninkinin maşını filandır” kimi özlərinin səviyyələrinə uyğun rəqabət də aparırdılar. Bəzən də onları qınamağa çətinlik çəkənlər də tapılırdı. Axı, niyə də ucqar dağ rayonundan gələn qızın bahalı maşını olan sevgilisi olmasın?! Məgər bu pis idimi?! Necə olsa belə maşınların qiyməti ona universitetdə elm öyrətmək üçün saatlarla mühazirə oxuyan professor Sabir Qəşəmovun 20-30 illik əmək haqqısından daha çox idi... Əlbəttə, Sabir müəllim savadlı insan idi. Ömrünün əlli ildən çoxunu elmə sərf etmişdi. Demək olar ki, respublikanın hər yerində yetirmələri var idi. Amma ki, bu əlli il ərzində onun şəxsi həyatında dəyişən bircə maraqlı hadisə var idisə, o da qoca professorun adı idi. Bəli, adı! Məsələ burasında idi ki, valideynləri o doğulanda adını Samalyot qoymuşdular. Sabir müəllim də uzun müddət utana-utana universitet auditoriyalarında bu adı daşımaları olmuşdu. Yalnız Azərbaycan ikinci dəfə müstəqillik əldə edəndən sonra pasportların dəyişilməsi zamanı o da öz uşaqlıq adından imtina edərək, nəhayət ki, “Sabir” müəllim olmuşdu. Və bu il artıq bütün Azərbaycan ziyalıları dövlət müstəqilliyimizin iyirmi illiyini qeyd edəndə Sabir müəllim ikiqat sevinc hissə keçirəcəkdi.

Sabir müəllim həm də ona sevinirdi ki, daha metronun qarşısındakı dayanacaqda saatlarla gözləməirdi. Tələbəsi Ayla professorun adını da bilmədiyi cipi ilə onu evlərinə qədər aparırdı. Elə buna görə də son vaxtlar professor yorğun vaxtlarında dayanacaqda gözləmək istəməirdi. Avtobusa minməyə hazırlaşanda da əvvəl yola nəzər yetirirdi ki, birdən

Ayla maşını ilə buradan keçər. Əslində bu hər gün baş vermirdi, amma professor Sabir müəllim bu qızı həmişə gözləyirdi. Birinci dəfə qız onu maşınına səs-ləyəndə Sabir müəllim özünü itirmişdi də. Amma qızın xətrinə dəyməmək üçün alimlər, müəllimlər, atalar, analar yetişdirən bu professor qızara-qızara maşına minmiş, mindiyi kimi də evinin qarşısında düşmüşdü. Çünki şən, şıltaq, parlaq gözlü bu qızın mini yubkasından görünən düz ayaqlarını görməmək üçün üzünü pəncərədən ayırmamışdı. Bir də ona görə mindiyi kimi maşından düşmüşdü ki, axı o çox az hallarda belə xarici maşın-lara minirdi. Onun üçün də içəridə necə davranacağını belə müəyyən-ləşdirə bilməmişdi. İstidənmi, xəcalətdənmi tərləməsinə baxmayaraq, pəncərəni də açmamışdı. Axı necə açardı, qapının üstündəki düymələrin nə olduğunu bilmirdi, əvvəlki sovet maşınlarında olan, şüşəni endirdiyin zaman cıǵhacıǵ salan pənəcərəçan bu maşında yox idi. Birinci gün özünü necə aparacağını bilməyən Sabir müəllim yavaş-yavaş buna alışmışdı. İndi artıq bu komfortlu maşında evə getmək ona ləzzət edirdi. Buna necə sevinməyəydi Sabir müəllim?! Deyirlər, müəllimin vicdanı təmiz olanda, cibi də təmiz olur. Sabir müəllimdə də belə idi. Universitet auditoriyalarında dər-s deyərək qazandığı pul ailəsinə yetmədiyindən hər şeyi atıb rep-etitorluqla məşğul olduğu zamanlardan cibi bir az çirklənmişdi. Buna baxmayaraq, Sabir müəllimin vicdanı təmiz idi. Bütün bu sevinci Sabir müəllimə 20 illiyini həvəslə gözlədiyi müstəqillik gətirmişdi...

*** **

“BMW” markalı avtomobil universitetin əsas darvazasının qarşısından ötərək mətbuat prospekti istiqamətindəki arxa darvazaya yaxınlaşdı. Sürücü hiss etdi ki, sol tərəfdə səkinin kənarında dayanan üç tələbə qızdan birinin baxışları ona tərəf yönəlib. Maşını irəli sürüb növbətçinin onun üçün açdığı darvazdan içəri keçdi. Maşının salonundakı güzgüsündən bir anlıq diqqət edəndə gənc qızın hələ də onun arxasınca baxdığını gördü. Amma qız onu görmürdü. Bütün fikirləri “MX” seriyalı bu maşında idi. Yanındakı rəfiqələrini də unutmuşdu.

Sürücü maşını universitetin həyətinin arxa tərəfində yerləşən açıq dayanacaqda saxlayıb avtomobildən düşdü. Əlində üz qabığına qara rəngli cild yerləşdirilmiş kitab var idi. Ani olaraq ətrafa diqqət yetirib inamla əsas həyətdə tərəfə addımladı. Bu, 30-32 yaşlarında, əynində qara rəngli qısa palto olan ciddi görkəmli adam idi. Paltonun qabağı açıq olduğu üçün altındakı səliqə ilə ütülənmiş ağ köynək və bu rəng ahəngi ilə uyğunluq təşkil edən qara şalvar və parlaq qara ayaqqabı onun ciddi görkəmini tamamlayırdı.

Universitetin ikinci tədris korpusunun qarşısında şəhidlər üçün qoyulmuş abidə kompleksinin yanına çatanda bir az ayaq saxlayıb yenidən yoluna davam etdi. Saatına nəzər saldı. Tədbirin başlanmasına on beş dəqiqəyə qədər vaxt qalırdı. İndi günəş də nisbətən mülayim səhər saatlarını geridə qoyub buludların arxasından boylanır, sanki ölkəsinin ürəyi miskinli sakinlərinə təskinlik verməyə çalışırdı. Həyətdəki tələbələr iki-iki, üç-üç gəzişir, müxtəlif mövzularda qızğın mübahisələrini davam etdirirdilər. Bir az kənardakı skamyalarda oturan cavanlar isə sanki həyatdan təcrid olunaraq ətrafdakı bütün hadisələrə laqeyd halda əllərindəki telefonu qurdalayır, arabir

sağ əllərinin iki barmağı ilə etinasız şəkildə tutduqları siqaretdən sümürməyi də unutmurdular.

Bir az da irəli gedib universitetin əsas binası ilə üzbəüz iri şam ağaclarının altındakı boş skamyalardan birində oturdu. Gözlərinin dərinliyindəki ifadədən onun indi hansısa mühüm bir məsələ haqqında düşündüyünü demək olardı. Bu, doğrudan da, belə idi. O, öz millətinin keçmişini əzbər bilən, gələcəyini düşünən və vətəndaşlıq borcunu tam məsuliyyəti ilə dərk edən vətənpərvər idi. Ətrafındakılar onu Mikayıl müəllim kimi tanısalar da, əslində o, milli təhlükəsizlik sisteminin xüsusi şöbəsinin gizli agentı Tənha Canavar ləqəbli mayor Mikayıl Qüdrətov idi. Bu şöbə birbaşa ölkə rəhbərliyinə tabe idi və məxfi fəaliyyət göstərirdi. Qüdrətov ölkəmiqyaslı sonuncu uğurlu əməliyyatdan sonra general-mayor Kamil Əzimovun təqdimatı və rəhbərliyin əmri ilə bu şöbəyə keçirilmişdi. Keçmiş şöbə əməkdaşlarına isə onun dövlətin göstərişi ilə sevimli peşəsindən ayrıldığı deyilmişdi. Əslində isə...

Qüdrətov əlindəki kitabı skamyanın üstünə qoyub siqaret yandırdı. İndi bayaqkı fikirli gözlər yerini simasında daha çox hiss olunan narahatlığa vermişdi. Universitetin həyatindəki tələbə gənclər, ətrafdakı səliqə-sahman, gözəlliklər bu gün diqqətini çox az çəkirdi. Bəlkə də, o, həmişə belə idi. Yaşına görə çox çətinliklər görmüşdü. Həyat təcrübəsi də az deyildi... Saati bir daha dəqiqələşdirdi. Təxminən beş-altı dəqiqə sonra universitetin əsas binasındakı böyük akt zalında Xocalı faciəsinin 19 illiyi ilə bağlı tədbir keçiriləcəkdi...

1. Gözlənilməz təsadüf, yoxsa..?

*Namusunu hişz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə,
Cümlə gəncələr müştəqdir!
Şanlı Vətən, şanlı Vətən!
Azərbaycan, Azərbaycan!*

Bayaqdan ayaqüstə dayanıb maqnitofonun yüksək sədəları altında dövlət himnini oxuyan tədbir iştirakçıları, nəhayət ki, dahi Ü.Hacıbəyovun və Ə.Cavadın yaratdıqları bu möhtəşəm əsəri tamamlayıb yerlərinə oturdular. Rektorun giriş sözündən sonra tədbir iştirakçıları növbə ilə çıxış etməyə başladılar. Çox rahat şəkildə demək olar ki, Xocalı faciəsindən sonra ötən bu 19 il eyni ssenari ilə ölkənin əksəriyyət müəssisələrində qeyd edilir və bir gündən sonra həyat yenə də adi qaydasında davam edirdi. Kimlər üçün adi, kimlər üçün əsl faciə hesab olunan bu gün illər keçdikcə sanki unudulurdu...

–Əziz həmvətənlərim! Mən çıxışımı Bakı Dövlət Universitetinin tarix fakültəsinin baş müəllimi Ramil İbrahimov kimi deyil, bir zamanlar bu universitetdə oxuyarkən sevdiyi qızı itirən tələbə Ramil olaraq quracağam. Tədbirdə iştirak edən tələbələrimdən üzr diləyirəm.

Çıxış üçün yenicə kürsüyə yaxınlaşan, yaşı 40-42 arasında olan universitet müəlliminin bu ifadəsi demək olar ki, zalda

oturan bütün insanların diqqətini özünə çəkdi. Hətta çıxışına başlayarkən dediyi bu iki cümlədən sonra qəhərləndi də. Kürsünün küncünə qoyulmuş stəkandakı sudan bir qurtum içib sözə başladı.

*** **

1992-ci ildə ermənilərin Xocalıda azərbaycanlılara qarşı törətdiyi həmin qanlı gün hamı kimi məni də sarsıtdı. Çox sarsıldım... Həmin gün sevimli tələbəlik illərimin ən şirin xatirəsini – Aytəkinimi itirdim...

Onunla 1990-cı ildə elə universitetdə tanış olmuşduq. İkimiz də eyni fakültədə oxuyurduq. Tarix fakültəsində. Mən üçüncü, o isə birinci kursda idi. Bir-birimizi çox sevirdik. Bu, bəlkə də, xarakterlərimizin oxşar olmasından doğurdu. Aytəkin vətənini həmişə əziz tuturdu. Vətən haqqında özünün gözəl fikirləri olurdu həmişə. Hərdən onun belə söhbətlərinə qulaq asanda qeyri-ixtiyari olaraq özümü tarix dərslərindəymiş kimi hiss edirdim. Bəzən ona zarafatca “ay qız, sən lap canlı vətənpərvərlik dastanısan ki!” deyərdim. Elə vaxtlar olurdu ki, bu söhbətlərdə mübahisəmiz də yaranırdı. Hətta bir dəfə bilərəkdən dediyim “vətənin dərdi sənə qalıb?!” sözündən sonra bir həftə məni danışdırmadı. Bu sözə görə məndən bərk incimişdi. Onda hələ beş-altı ay idi ki, tanış olmuşduq. Sonradan mənim bu sözləri ürəkdən demədiyimi anladı və mənə inandı. O vaxt biz bir-birimizi dəlicəsinə sevirdik. Öz aramızda saf gənc qəlbimizin ölənə qədər bir olacağına and içib əhdü-peyman bağlamışdıq. Amma evlərində deməmişdi. Həmin yay Xocalıya – öz yurduna yay tətilinə gedəndə söz vermişdi ki, anasına deyəcək. Ancaq... Məni qoyub getdi! Əhdinə sadıq qaldı. Mən isə bunu bacarmadım. Ailə həyatı qurdum, işlədim, övlad sahibi oldum... Qızıma onun adını verdim. Beşinci sinifdə oxuyur. Tarix dərslərini çox sevir...

Aytəkin kimi... Ona baxanda 19 il əvvəli və sonranı düşünürəm həmişə. Neçə-neçə talesiz insanlarımız gözlərimin önündə canlanır. Qarabağdakı döyüşlərimizi xatırlayıram. Gecə də, gündüz də bu fikirlərimlə yatıb qalxıram. Fikirlərim isə ümidli olmağa çağırır məni. Ümidlərimin izinə düşüb dünyanı qarış-qarış gəzib Aytəkinimi axtarmaq istəyirəm... Qardaşı Kənanı, bacısı Gülcəhanı, həmin yay Naxçıvandan onlara qonaq gəlmiş qoca nənəsini, namusu tapdalanmış analarımızı, bacılarımızı, gəlinlərimizi, qocalıq ixtiyarları əlindən alınmış ata-babalarımızı, uşaqlıq sevincləri gözlərində qalmış körpələrimizi, qisas almaq atəşi ilə dişi bağırsaqlarını kəsən cavan oğullarımızı haraylamaq istəyirəm... Və bir də... Bir də həmin məktubu oxumaq istəyirəm. Sonuncu məktubuma Aytəkinimin yazdığı şad xəbər dolu cavab məktubunu. Demişdi ki, aramızdakı münasibəti, bir-birimizi sevdiyimizi anama deyən kimi sənə məktub yazacağam. Görəsən, demişdimi?! Əgər demişdisə, məktub da yazmışdımı?!...

*** **

Universitet müəlliminin çıxışı yarımçıq qaldı. Ola bilsin ki, fikirlərini tamamlamışdı. Onsuz da deyəcəyini deyib hamını xeyli kövrəltmişdi. Rektorun işarəsi onun halının pisləşdiyini göstərirdi. İki nəfər tələbə gənc kürsüyə yaxınlaşıb onun düşməsinə kömək etdilər. Deyəsən, zaldan çıxarırdılar.

Sevgilisini itirəndən sonra ali təhsilini yarımçıq qoyub müharibəyə yollanan Ramil müəllim ətrafında olanları heyrətə gətirən yüksək şücaətlə Qarabağdakı qanlı döyüşlərdə iştirak etmişdi. Dəfələrlə ölümə üz-üzə gəlmişdi. 1993-cü ildə Ağdam rayonu uğrunda gedən döyüşlərdə başından ağır yaralanmış, iki ilə qədər müalicə alsa da, hərdən səhhətində belə çətinliklərlə üzləşirdi. Həkim həyəcanlanmağın ona çox pis

təsir etdiyini dəfələrlə demişdisə də, Ramil müəllim buna məhəl qoymurdu.

*** **

Mayor Qüdrətov tədbir yekunlaşan kimi ayağa qalxıb arxa qapı tərəfdən çıxışa yaxınlaşdı. Sürətlə pilləkənləri aşağı düşüb universitetin həyətinə çıxdı. Ətrafda bayaqından daha çox adam gözə dəyirdi. Təxminən saat yarımliq tədbirdən sonra sanki bu insanlar daha qayğısız görünürdülər. Elə bil ildə bir dəfə verməli olduqları danışmaq borclarını yerinə yetirib rahatlamışdılar. Bunu Qüdrətov görə bilirdi. Amma nədənsə çox fikirli idi. Siqaret yandırıb özünəməxsus ustalılıqla ətrafa göz gəzdirdi. Baxışlarından bu dəqiqələrdə kimisə axtardığı aşkar hiss olunurdu. Bu baxışlarda maraq, təəccüb və hətta, heyrətdən doğan qəribə bir ahəng var idi. Məxfi şöbənin gizli agentinin bu qədər böyük istəklə həyətdə görməyə çalışdığı adam, görəsən, kim idi?! Bəlkə, bir az əvvəl tədbirdə çıxış edərək hamını kövrəldən həmin o Ramil müəllim?! Bəlkə, tədbiri giriş sözü ilə açan rektor?! Yox, deyəsən, birinci idi. Çünki elə bu saniyələrdə rektor onun üçün açılmış arxa sağ qapıdan dövlət nömrə nişanlı qara maşına oturaraq oradan uzaqlaşdı. Sürücünün idarə etdiyi maşın hətta Qüdrətovun iki addımlığından keçib getsə də, bu mayorun diqqətini çəkmədi. Deməli, o, həqiqətən də, Ramil haqqında düşünürdü. Kəskin baxışlarında qətiyyət hiss olunurdu. Bu, adətən, o hansısa bir əməliyyata başladığında, yaxud nəyinsə üstünü açdıqda daha çox biruzə verirdi. Görəsən, Ramil müəllimlə bağlı mayorun kəskin marağına səbəb olan nə idi?!

*** **

Qüdrətov arxa həyətdə saxladığı maşınına çatar-çatmaz pultu işə saldı. Qapını açıb əlindəki qara cildli kitabı

və paltosunu soyunub arxa oturacağa qoyaraq tərəddüd etmədən mühərriki işə saldı, onun üçün açılmış darvazadan çıxaraq oradan uzaqlaşdı.

– Universitetin tarix fakültəsində yaşı 40-42 arası olan Ramil adlı müəllim haqqında bu gün axşama qədər ətraflı məlumat istəyirəm. Bu gün təbirdə çıxış edib, baş müəllimdir.

Zəng etdiyi adama bunları tapşırıb telefon əlaqəsini kəsdi. İndi onun idarə etdiyi tünd göy rəngli “BMW” markalı maşın Mətbuat prospektindən Badamdar qəsəbəsi istiqamətində sürətlə irəliləyirdi. Evə tələsirdi. Deyəsən, axtardığı öz iş otağında kitablarının, yaxud da sənədlərinin içərisində olmalı idi.

Həmin gündəlik... Qüdrətov onu axıra qədər oxumuşdumu?! Bir-neçə dəfə cəhd etmişdi, alınmamışdı. Amma sonra hansısa araşdırma zamanı əməliyyata gərəkli materiallar toplaması üçün bir dəfə axıra qədər oxumuşdu, deyəsən. İnsanın qanını damarda dondururdu orada yazılanlar. Bəs indi təcrübəli təhlükəsizlik işçisini həmin dəftərçəni yenidən oxumağa sövq edən nə idi?! Doğrudanmı,

Fransada olarkən təsadüf nəticəsində əlinə keçən həmin gündəlikdəki qız... Yox, Qüdrətovun xarakterində təsadüflərə yer yox idi! Bəs indi?! Necə olur olsun, evə tez çatmaq, həmin gündəliyi tapmaq və o qadının miskin həyat səhifələrini bir daha diqqətlə vərəqləmək lazım idi. Aytəkin, Ramil, Gülcəhan, Kənan, Naxçıvandan gələn qoca nənə, tarix fakültəsi, illər... Yox, hər şey bu qədər təsadüfi ola bilməzdi. Bir az əvvəl tədbirdə çıxış edib ürək ağrısı ilə zaldan çıxarılan Ramil müəllimin qismətsiz sevgilisinin – Aytəkinin gündəliyi idi o!.. Başqa cür ola bilməz..!

*** **

... Qüdrətov iş otağındakı kitabların arasında həmin gündəliyi axtarmağa başladı. Və sanki indi fikirlərindən ayrılıb evə çatdığını hiss etdi. Maşını necə sürdüyü, saxladığı, evə gəlməyi hamısı elə bil yuxu kimi keçmişdi. İndi bütün diqqəti həmin gündəliyin axtarışına hakim kəsilmişdi. Kitab rəfindən yerə tökdüyü kitabları bir tərəfə itələyib sanki qorxa-qorxa üz qabığı saralıb-solmuş həmin dəftərçənin ilk səhifəsini açdı. Heyrətindən dodaqları qurumağa başlayırdı. Ona tanış gələn bu sətirləri əzbərləyibmiş kimi sürətlə oxumağa başladı. Məxfi şöbənin gizli agentı həyatında ən gözlənilməz təsadüflə rastlaşmışdı. Bəli, bir neçə il əvvəl Qüdrətovun əlinə keçmiş bu gündəliyi Aytəkin yazmışdı...

2. Girov qadının xatirələri...

Kəşməkəşli bir ömür yolu keçmiş, həyatda təsəvvür belə edilməyəcək işgəncələr görmüş, dəfələrlə ölümü yaşamaqdan üstün tutmasına baxmayaraq, bu həsrətdən məhrum olunmuş, səhrada günlərlə susuz qalmış bir insanın suya həsrət qaldığı kimi ölümə də beləcə həsrət qalan bir ananın göz yaşları içində yazmaq və ya yazmamaq fikirlərindən yazmaq istəyinin üstün olması oxuyacağınız bu gündəliyi ortaya çıxartdı.

O günləri ölə-ölə, ət tökə-tökə xatırlamaq və ya xatırlaya-xatırlaya ət tökmək, mənən ölmək yazmamağım üçün ən yaxşı bəhanədir. Amma çox düşündükdən sonra yazmaq qərarına gəldim. Və bir daha bu haqda düşünməmək üçün özümdən uzaqlaşmağıma ümid edərək yazıram.

Ümid edirəm ki, yazdığımı bu gündəliyi elə bir zaman gələcək ki, özüm cıracağam, bəlkə də, yox, cırmayacağam, cəmiyyətin əllərinə təqdim edəcəyəm. Əslində bu gün bu dəftəri yazmağa imkanım varsa, gücüm, iradəm çatırsa, yaza bilirəmsə, tanrıma şükür edirəm.

Bu cümləni belə işlətdiyim zaman qəlbimdə özümə yazığım gəlir. Hətta nifrət edirəm desəm, bu qadının ürək çırpıntılarının səmimiliyinə inanın.

Gör mən nəyə şükür edirəm? ...

Məsum bir qızkən, sevgilim (bizim elimizdə qız sevgilim sözünü belə işlətməyə utanardı) haqqında anama necə deyəcəyimi, söhbətin haradan başlayacağını düşünəndə yanaqlarımın qızardığını, sinəmin həyəcanlı döyüntüsünü, qulaqlarımın isti təndir çörəyi qədər qızdığını hiss edən açılmamış bir qızılıgülün təhqir olunmasına baxmayaraq yaşamasına...

Bəlkə, zorlandığı zaman bir müsəlman qızı üçün ən toxunulmaz olan bakirəliyinin itirilməsini yox, elinin, yurdunun, təhqir olunmasına şərait yaradan qadın cismimin yaşadığıma?!

Bəlkə, o günə ki, otağında hər hansı bir tanımadığı kişinin gələcəyinə, sahiblərimizin məni kimə təqdim edəcəyini qorxa-qorxa gözlədiyimə şükür edirəm?

Bəlkə, mənimlə yaşayan intiqama, ümidə?

Bu xatirəmi oxuyandan sonra kiminsə mənə haqq qazandırmasını qətiyyənlə gözləmirəm, amma başa düşməsinə ümid edirəm. Necə ki bir gün sevdiyim oğlanı uzaqdan da olsa, 15 il boyunca ləyaqətimin hər an tapdalanmasına baxmayaraq, bir dəfə görməyimə hələ də ümid edirəm, necə ki özündən asılı olmayan, zorlanmanın bütün növlərini görənlər bir qızın hələ də tanıdıqlarının üzünə baxa biləcəyinə ümid etdiyi kimi, oxuyanların da məni başa düşəcəyinə ümid edirəm.

İndi yadıma düşür ki, universitet auditoriyalarında repressiya dövründən danışan müəllimimizin: “şairlərimizdən biri digərini niyə satırdı?” sualımıza verdiyi: -Gəlin onları başa düşək, amma haqq qazandırmasaq da olar” fikrinə ilk dəfə mən qarşı çıxmışdım. Hətta “necə başa düşək?” - sualını da vermişdim. Müəllim də demişdi ki, necə başa düşürsünüz düşün, amma başa düşməyə çalışın. İndi sizdən də ricam budur ki, əgər bu yazılarımı oxuyursunuzsa, başa düşməyə

çalışın, necə başa düşəcəksinizsə elə də başa düşün. Bəli, bilirəm, bir türk-azərbaycanlı qızının bunları nəinki öz yaxınlarına, hətta böyük bir insan kütləsinə danışmasına mən də razı olmazdım.

Əziz həmvətənlərim, əgər sizlər bunu oxuyacaqsınızsa, bağışlayın, mən artıq fahişəyəm, bizim eldə də deyərdilər ki, fahişənin milliyyəti olmur. Amma yazmağa qərar verməyimin səbəbi erməniləri dünyaya, ər oğullarımıza bir daha tanıtdır. Bunu oxuyandan sonra bir qızın başına gələnləri danışdığı üçün əxlaqsız olduğuna qiymət verənlərin sayı, ermənilərin vəhşi, alçaq, şərəfsiz, nacins, heyvan olduqlarına qiymət verənlərin sayından minlərlə az olacağına qəti olaraq inanıram. Qoy ər oğullarımız bunu oxuduqları zaman qını yırtan qılınca çevrilsin, dağları lərzəyə salan vulkan olsun, qürurları mənliliyini silkələsin, silkələsin, bəlkə, mənim kimi yüzlərlə sadəcə cisim kimi yaşayan, hətta qisas üçün fürsət gözləyən qızlarımızın könlü, fürsət tapıb intihar edən qızlarımızın ruhu şad olsun.

Amma əmin olun ki, oxuduqca görəcəksiniz ki, ümidlərimin izi ilə yorulmadan gedirəm. Başıma nələrin gəldiyindən asılı olmayaraq, bu gün yaşayıram. Niyə yaşadığımı özüm belə bilmədiyim halda, yaşayıram...

*** **

*Gedin deyın xançobana,
Bu il gəlməsin Muğana.
Muğan batıb qızıl qana,
Apardı sellər Saranı,
Bir ala gözlü balanı.*

1992-ci ilin fevral ayı idi... Havalar da çox soyuq keçirdi. Bizim evimiz şəhərin kənarında yerləşirdi. Bu evə yeni

köçmüşdük. Təzə ev olduğu üçün işıqların tez-tez sönməsi, qazların kəsilməsi evi qızmağa qoymurdu. Bu qış nənəm də bizdə idi xoşbəxtlikdən. Amma, sən demə, Naxçıvandan olan nənəmin bizdə olması əslində bədbəxtlikdən imiş. Bir də ki nənəm bizə qışda qalmaq üçün gəlməmişdi, yayı qalıb qayıtmalı idi. Atam şəhid olandan sonra bizi başsız qoymaq istəmirdi. Amma ermənilərin Qarabağa hücumunun şiddətlənməsi nəticəsində Xocalı neçə ay idi ki, mühasirədə idi. Bunun üçün də nənəmin dayıngilin yanına qayıtması müşkül məsələyə çevrilmişdi. Havanın soyuqluğundan şikayətlənəndə arvad tez-tez bizə öz kəndlərinin soyuğunu misal çəkirdi - “bala, siz hələ nə görmüsünüz, Naxçıvanda “tu” deyirsən, göydə donur”. Bu söz də 6 yaşlı qardaşım Kənanın ağzına düşmüşdü. Çölə çıxırdı, içəri girirdi “tu deyirsən, göydə donuy, ee, nənə”,-deyirdi. Bizim gülüşməyimiz isə nənəmi acıqlandırır, hətta uşaq kimi küsürdü də: “Qoy yollar açılsın, gedəcəyəm, bir də buralara gəlməyəcəyəm. Rəhmətlik kişi deyirdi axı, allah bizi uşaqların umidinə qoymasın”. Anam birtəhər könlünü alırdı. Hər şey də tez yadından çıxırdı. Nənəm bir kitab idi sanki. Hər yadıma düşəndə elə hey ondan danışmaq istəyirəm.

O sıxıntılı günlərdə, hər an qaçmağa hazır olduğumuz bir zamanda, atəş səslərinin bizi müşayiət etdiyi bir vaxtda, qorxumuzdan zirzəmi məqsədilə tikilmiş birinci mərtəbə adlandırdığımız balaca, həyəətə baxan, kiçik pəncərəsi olan, nənəmin “əldamı” adlandırdığı, əslində isə mətbəx funksiyası daşıyan otağa sığışdığımız ərəfədə evimizi şənləndirən bir nənəm, bir də qardaşım Kənan idi. Yəqin ki, bu da nənəmin dünyagörmüş bir qoca olması, qardaşımın isə uşaq olub ağı kəsməməsi səbəbindən idi. Məhz bunlar bizi qorxudan, təhlükənin ciddilyindən uzaqlaşmağa kömək edirdi.

Anamın müharibənin ilk günlərində döyüşdə şəhid olan atamdan sonra heç eyni açılmazdı. Gözlərində bir kədər var idi. Həmişə əlləri qoynunda oturur, bizi seyr edər, elə bilərdik bizə baxır, amma bir şey soruşanda diksinərək hövlnək yuxudan duran adamlar kimi, “-hə, nə olub, nə deyirsiniz?”-deyərdi. Eşqin nə olduğunu başa düşmədiyi üçün qardaşımdan başqa, hamımız anamın halını anlayırdıq. Çünki atamla anam bir-birlərini sevib evlənmişdilər. Ona görə də bu ayrılıq anama ağır gəlirdi. Üstəlik o, Naxçıvan kimi ənənələrə bağlı olan bir yerdən ata-anasına qarşı çıxaraq atamla evlənmişdi. Hətta nənəm deyir ki, babam bir dəfə hirsənib demişdi ki, əgər Soltanla evlənib, Xocalıya getsən səni qızlıqdan çıxaracağam. Ailəmizin ilk övladı 8 ildən sonra olmasına baxmayaraq, onlar bir-birlərindən sarmaşığı kimi yapışmışlar. Bunun üçün də anam sevginin də, həsrətin də nə olduğunu yaxşı bilirdi. Hətta mənə elə gəlirdi ki, anam kimi heç kim həsrət çəkə bilməz. Onun həsrət çəkən gözlərində həmişə bir ümid var idi. Həmişə bu həsrətin vüsalla bitəcəyindən xəbər verirdi. Bəlkə də, anam həsrət çəkəndə xoş günlərini xatırlayıb sevgi ilə kədəri o qara gözlərində birləşdirirdi, qovuşdururdu. Onun üçün də həsrət anama belə qəşəng yaraşırdı...

*Al ələ darağı dara saçları,
Tökülüb gedirlər hara saçları,
Xınayla boyanmış qara saçları,
Xəlvətə ağardı, anam bilmədən,
Anam da qocaldı, zaman bilmədən.*

Son zamanlar da camaat arasında gəzən şayiələr onu yaman narahat edirdi. Tez-tez dili ilə dodağı arasında, “görəsən, bu işlərin axırı necə olacaq? Bizə sahib çıxan olacaqmı? Allah, sən özün kömək ol! Bu qızları sağ-salamat burdan çıxarım, Əshabul-kəfdə bir qurban kəsəcəyəm”,-deyərdi.

Yazıq anam neyləsin? Gündə bir xəbər gəlirdi, hərə bir şey deyirdi:

Biri deyirdi,- Xocalını satıblar.

Biri deyirdi,- Ordumuz mühasirəni yarmaq üzrədir.

Biri deyirdi,- Bakıda elə bilirlər artıq Xocalı işğal olunub.

Biri deyirdi,- Ruslar yenidən gəlir.

Bu söhbətlərdə sanki bir ümid var idi, özümüzü təsəlli edəcək nəsə axtarırdıq. Onun üçün də anam və nənəm hey bu barədə düşünürdü.

Bir tərəfdən ölüm qorxusu, bir tərəfdən havanın kəskin soyuqluğu, bir tərəfdən də ərzaq qıtlığı hamı kimi bizim də başsız ailəmizi yumaq kimi bir yerə yığmışdı. Doğrusu, bütün qəsəbə bizim kimi idi.

Məndən kiçik bacım Gülcahan isə 13 yaşına təzəcə girmişdi. Bizim nə düşündüyümüzdən asılı olmayaraq, o güzgünün qabağında çəkilmir, sarışın uzun saçlarını darayır, sığal çəkir, göz-gözə vurub biz görməyəndə öz əndamına baxırdı. Düzü, çox qəşəng idi. Yaraşığı göz oxşayırdı. Atam həmişə bizə deyirdi ki, ananıza heç oxşamamısınız. Bu gözəlliyi kimdən almısınız bilmirəm. Bizi tərifləməsi xoşumuza gəlsə də, anamızı müdafiəyə keçərək, -nə olub ki, anamıza, deyərdik. Bəzən bu xor halında çıxardı. Amma Gülcahan, doğrudan da, çox gözəl idi. Gözəlliyi ilə bərabər cazibədarlığı da var idi. Amma çox heyf...

Mən isə bilmirdim, altı aydır üzünü görmədiyim Ramili düşünüm, yoxsa anama təsəlli verim, darıxmaması üçün nənəmlə söhbət edim, ya Kənanla oynayım. Düzdür, anam ailənin bütün yükünü çiyində daşıyırdı, amma bu, yorulmuş bir adamın ayaqlarını sürüyərək yeriməsinə bənzəyirdi. Hər şeyə rəğmən getməli idi, amma çiyindəki yükü yerə qoymadan, dayanmadan getməli idi. Mənsə anamın yanında ona kömək etməyə gücü çatmayan, nə isə etmək istəyən bir

susuz köməkçi idim. Mən anamla getməli idim, ona kömək etməli idim. Amma fikrim mənimlə deyildi. Ruhum tez-tez məndən uzaqlaşdı. Müharibənin nə olduğunu bilsəm də, bundan ağır olacağını ağılıma gətirmədən Ramili düşünürdüm. Heç atamı, deyəsən, xatırlamırdım da. Ramil sanki mənim ikinci mənim olmuşdu. Axı o, mərdliyinə, qüruruna və əsl Azərbaycan kişisinə layiq xüsusiyyətlərinə görə rəhmətlik atama çox bənzəyirdi... Neçə ay idi ki, ondan nə məktub ala bilirdim, nə də danışa bilirdim. Qəlbimi gizlin-gizlin saxladığım şəklinə baxmaqla, bir də axırıncı məktubu ilə ovudurdum. O şəkli də anamdan gizlətmək üçün qoymadığım palaz altı, yük altı, şkaflar üstü, kitab arası qalmamışdı.

Sanki bizi, bu eli, Xocalını elə Ramil qurtaracaqdı. Onu bir dəfə görsə idim, hadisələri danışsa idim, hökmən bizə köməyə gələcəkdi, mənəcə... Amma çox gözlədim...

Gecələr silah səsləri ilə yuxuya gedir, səhərlər Ramillə söhbətlə ayılırdım. Hər dəfə yadıma düşəndə həyəcanlanır, ilk dəfə əlimdən tutmasını, qəfildən yanağımdan öpüb “səni sevirəm” deməsini və bu hərəkətindən necə qızardığını unuda bilmirəm. Həmin gün mən də çox həyəcanlanmışdım, amma o, o qədər abırlı oğlan idi ki, onun utanması, sanki böyük bir qəbahət işləməsi kimi özünü aparması mənim qəlbimin titrəyişinin, yanağımın al laləyə dönməsinin qarşısını aldı. Həmin gün bir birimizə heç nə demədən ayrılmışdıq. Sanki böyük günah işləmişdik. Günahkarın kim olduğunu da bilmirdik. Mən yataqxanaya çatana qədər əlimi yanağımdan çəkməmişdim. Elə bilirdim hamı mənə baxır, onlar məni görüblər. İndi kimsə nəşə deyəcək. Sabahı gün məni kitabxanada tapması, söhbət etmək üçün yanımda oturmaq istəməsi, kitabxanaçı qadının da onun başqa yerdə oturmasını tələb etməsi, bu həngamədə kiçik bir məktub yazıb dünənki

hərəkətinə görə üzr istəməsi məni ona bir daha bağlamışdı. Özünü o qədər itirmişdi ki, Cəbhəçilərin tüğyan etdiyi vətənpərvərlik hislərinin yüksək olduğu bir zamanda dilinin əzbəri olan “rədd olsun SSRİ!” şüarını unutmayan Ramilin oxumaq üçün götürdüyü Marksizim və Leninizm fəlsəfəsindən bəhs edən hansısa bir kitab idi. Bu hadisə yadıma nə vaxt düşürdü, gülümsəməyə bilmirdim. Bir neçə dəfə də anam buna görə danlamışdı ki, niyə gülürsən öz-özünə.

Bütün bu düşüncələrimi elə həmin gecə basdırdım Xocalıda. Neçə illərdi, bu danışdıqlarım yadıma düşəndə sinəm həyacanla qalxıb enmir, gülümsünə bilmirəm, elə bil yadıma düşdüyü zaman unutmamağa çalışıram. O, mən deyiləm demək istəyirəm. Amma nə edək ki, insan özündən qaça bilmir, uzaqlaşma bilmir. Nə olaydı ki, Tanrı bizə bu lütfü də verəydi. Necə ki bəyənmədiyimiz hər şeyi ata, unuda bilirik, kaş ki özümüzə də xoşagəlməz, xatırlamaq istəmədiyimiz hisləri kəsb ata biləydik...

Saf, məsum, pak gülüşümün donduğu o gecə səbəbkar idi buna. Həmin gecə ki, camaatın niyə çıxırışdığını, hara qaçdığını, sanki yuxuda görmüşəm. Nə tam xatırlaya bilirəm, nə də unuda... Amma xatırlamaq istəmədiyim kimi, unuda da bilmirəm.

*** **

.... Nənəmin ayaqlarını ovurdum. Birdən odun gətirmək üçün həyətə çıxan anamın pəncərədən: “qaçın”,- deməsi ilə atəş səsinin açılması bir oldu. Anam susdu... Üzümüzə baxa-baxa susdu. Gözləri ilə “məni bağışlayın” deyə-deyə susdu... Sanki anam ölümlə həyat arasındakı bir anlıq baxışında bizə kömək edə bilməyəcəyi üçün narahat idi. Sanki başımıza nələrin gələcəyini bilirdi. Bizi başsız gördüyü üçün ürəyi ağrıyır, gücsüz olduğu üçün əzab çəkirdi...

O zaman anamın o cür qəddarcasına öldürülməsinə nə qədər kədərlənmişdimsə, sonralar Tanrıya anamı bu cür ölümlə mükafatlandığına görə dəfələrlə şükür etmişdim. Sözsüz ki, anam onun ölümü üçün Tanrıya şükür etməyimi eşidə, görə bilsəydi, məni ömrü boyu bağışlamazdı. Amma yazıq anam, nə biləydi ki, 6 yaşlı körpəsinin cinsiyyət orqanından gülələnməsini, əzablar içində qıvrınmasını, mənə sığınmaq istəməsini, qışqırtısını, fəryadını görmədiyi, eşitmədiyi üçün Tanrıya şükür etmişəm?! Nə biləydi ki, bir zamanlar əlinə keçəni cəhizləri üçün aldığı, telli-duvaqlı gəlin köçəcəyini ümid edən qızları ömürlərinin bahar çağında üç erməni dığası və ruslar tərəfindən nəvələrinin gözü qabağında zorlandığını görməməsi üçün Tanrıya şükür etmişəm! Nə biləydi ki, insan övladına xas olmayan hərəkətlərlə zorlandığı anda gözlərini analarına dikən, fəryad qoparan, nalə çəkən, inildəyən qızlarının pəncərədən bütün bu hadisələri sadəcə daş olmuş, donmuş, lal olmuş kimi baxan analarından kömək istədiyini eşitməməsi üçün Tanrıya şükür etmişəm?! Nə biləydi?! Nə biləydi ki, qoca anasının ermənilər tərəfindən alçaldılacağını, “hə, nə deyirsən, qoca, birdən tamahın düşər ha, könlündən keçir, sən də, a kaftar?”-deyilərək heysiyyəti tapdalanacağını, sonra da nəvələrini müdafiə üçün özünü qabağa atan bir qocanın sinəsinə kalaşnikovun doldurulmasını görmədiyi üçün Tanrıya şükür etmişəm!

O Tanrıya ki, yaratdığı bu dünyada şər qüvvələrə bu qədər imkan verdiyi üçün onu dəfələrlə lənətləmişəm də. Dünyasına sahib çıxma bilmədiyi üçün qınamışam, daim şərin əməllərinə göz yumduğu üçün dünyasına da, özünə də yox demişəm, rədd etmişəm. Zalımın zəifə verdiyi işgəncələrdən zövq almasına qapı açan bizi yaradan ola bilməz dediyim Tanrıya bir neçə saatdan sonra da şükür etmişəm. Çox qərībədir...

Özü kimi yaratdıqları da ziddiyyətlidir. Mən ateist olmasam da, hərdən üsyankar fikirlər söylədiyim zamanlarda zalımın zülmünə qurban gedən, ömrünün sonuna qədər tanrısına tapınan, daima “o bilən məsləhətdir” deyən rəhmətlik nənəm həmişə deyərdi ki, Tanrı öz sevdiklərini daha çətin imtahanlara çəkər. Mənsə bu cür sevgini istəmirdim mənim tanrımdan... Kaş ki məni sevməyəydi... Heç nifrət də etməyəydi. Heç yaratmayaydı da...

Bu sanki bir aşıqın öz sevgilisini sınamaq üçün soyundurub başqa bir kişiye təqdim etməsinə bənzəyir. Və həmin aşıq bununla da sevgilisinin ona olan sədaqətini görmək istəyir. Əzmlə mübarizə apardığını görmək istəyir, qısqanclığını ovundurmaq istəyir. Sonra da iş-işdən keçir. Sədaqətini yoxlamaq istədiyi sevgisi ona da, sevgisinə də nifrət edir. Bu da sevginin sonu olur, nifrətin əvvəli...

Ümid edirəm ki, gördüklərimdən sonra ölümümə belə razı olmayan Tanrı nənəmin dediyi kimi, hələ də məni imtahana çəkir...

3. Acı peşmançılıq

Xəfif əsən qış küləyi azacıq aralı qalan qapıdan özünə yol tapıb nəhayət ki, içəri keçərək özü ilə bayırdakı soyuq havanı da içəri gətirdi. Sanki gecədən bəri apardığı mübarizədən sonra qapıya qalib gələn külək indilərdə bir-bir otaqları gəzirdi. Dəhlizdən baxdıqda qarşı tərəfdə bir geniş otaq, sol tərəfdə isə ümumi giriş qapısı ilə əlaqələnən zalın kənarlarında daha iki otağın qapılarının bağlı olduğu diqqəti çəkirdi. Hava artıq çoxdan işıqlanmışdı. Bazar günü olduğu üçün ev sakinləri hələ ki, səssizcə yatırdılar. Təzəcə işıqlanmış mənzilə nəzər saldıqda zalın sonundakı divanda gecədən yatıb qalmış yorğun ev sahibini görmək olardı. Üstü qalın yorğanla örtülsə də, paltarlarını soyunmadığı, işdən gəldiyi kostyumda yatdığı aydın görünürdü.

Qonşu otağın qapısı açıldı. Otaqdan çıxan qadın ərinə oyatmamaq üçün barmaqlarının ucunda koridora keçib mətbəxə tərəf getdi. Çaydanı təzəcə dəmə qoymuşdu ki, kiminsə koridora çıxdığını görüb geri çevrildi.

– Sabahın xeyir, Ramil! Allah məni öldürsün, oyatdım səni hə?! Nərinə özünəməxsus ahənglə ərinə səsləndi.

– Çoxdan oyanmışdım, gedəcək yerim var. Mənim üçün çay qoy, çıxmalıyam bir azdan.

– Bazar günü nə iş?! Heç olmazsa axşamdan xəbər edərdin vaxtında oyadardım da səni.

Nərminə bunu deyib sanki indi yadına düşürmüş kimi tez də əlavə elədi:

– Axşam da gec gəlmişdin. Heç görə bildik ki, üzünü soruşaq da?! Gəlib üstüaçıq yatmışan bu soyuqda. Yaxşı ki, gecə baxdım.

– Yaxşı, bir az cəld ol, mən getməliyəm.

Nərminə ərinin kefsiz olduğunu görüb daha heç nə demək istəmədi. Amma düşündü ki, əri evə qayıdanda onunla dərdləşib əhvalının niyə belə olduğunu öyrənsin. Əgər Nərminənin düşündüyü kimi idisə, deməli, Ramil yenə də hər il olduğu kimi dünən gecədən səhərə qədər Aytəkini düşünmüşdü...

Ərinin çayını süzüb yemək masasının üstünə qoydu. Özü də yanında əyləşdi. Deyəsən, Ramil çayın gəlməsini də hiss etmədi. Çənəsini iki ovucunun içərisinə alıb gözlərini divardakı hansısa naməlum nöqtəyə zilləyərək xəyallara qərq olmuşdu. Onun bu halı, yanında oturan həyat yoldaşına da təsir etmişdi. İndi Nərminə də nə barəsində düşünürdü...

*** **

Onlar on iki il əvvəl evlənmişdilər. Hər ikisi ziyalı olduqları üçün bir-birlərini yaxşı başa düşürdülər. Bir yerdə işlədiklərinə görə evlənməmişdən əvvəl aralarında sevgidən daha çox dostluq münasibətləri var idi. Bəlkə, indi də belə idi. Hər halda Nərminə Ramilə ərə gələndən sonra bunu daha çox hiss edirdi. Sonralar qayınanası Səmayə xaladan da öyrənmişdi ki, Ramil onun təkidi ilə evlənilib. Tələbə olanda Aytəkin adlı qızı sevsə də, o, Xocalıda şəhid olur. Və buna görə də Ramil onu unuda bilmir. Əslində kənardan baxan üçün, bilməyən üçün Ramilin Aytəkini sevməsi haqqında yalnız bu iki-üç kəlməni

demək olardı. Amma Nərminə oxumuş, ağıllı bir qadın idi. O, ərinin çox yaxşı anlayır. Onu heç vaxt qınamırdı da. Hər il Xocalı faciəsinin ildönümü gələndə ərinin könlünü almağa çalışır, onun yanında olduğunu, ürəyinə hay verdiyini var qüvvəsi ilə, bütün qəlbi ilə sübut etməyə çalışırdı. Sözsüz ki, Ramil də onu yaxşı anlayırdı. Toylarından bir il sonra, qızları Aytəkin dünyaya gələndə artıq aralarında sevgi hisləri də cücərməyə başlamışdı.

*** **

– Çayını təzələyim, Ramil, soyutdun, amma içmədin? – Nərminə sanki indi fikirlərindən ayrılıb hələ də xəyallar dünyasında olan ərinə səsləndi.

– Yox, belə içəcəyəm. Sən get yat, narahat olma. Bunu deyib onu uzaqlaşdıraraq sakit düşünmək istəyirdi, deyəsən. Özü isə stəkandakı soyumaq üzrə olan çayı birnəfəsə başına çəkərək həyəətə düşdü.

Dünən universitetdə Xocalı faciəsinin on doqquz illiyi ilə bağlı keçirilən tədbirdən sonra “Şəhidlər Xiyabanı”na getmişdi. Nədənsə, tək qalmaq istəyirdi. Hava qaralana qədər orada gəzişmişdi. Sonra isə evə gəlmiş, yuxarı qalxmayaraq

həyətdə oturub siqaret çəkmişdi. Gəncliyini, nakam sevgisini düşünmüşdü.

İndi həyətə düşəndə gecədən külqabıda yığılıb qalmış siqaret kötüklərinə gözü sataşdı, sanki özü də bir anlıq heyrətləndi. Burada gecə müddətində çəkilməmiş iki qutudan çox siqaret kötüyü var idi. Stul çəkib həyətdəki fındıq ağacının yanında oturdu. Bir az əvvəl havadakı zəif külək indi güclənərək, elə bil qalib olmağın məğrurluğunu yaşayırdı. Dünənki günü və gecənin narahatlığı içərisində yatdığı qısa vaxt ərzində gördüyü qarışıq yuxunu xatırladı...

*** **

İndi onun xəyalları on səkkiz il əvvələ, qara xəbəri eşitdiyi günə qayıtmışdı. O gün Ramil dostlarından birini itirmişdi. Adili... Kəlbəcərdə şəhid olmuşdu Adil. Heç meyitini də vermədilər ermənilər.

1993-cü ilin mart ayı idi. Novruz bayramı təzəcə bitmişdi. Heç "bitmişdi" demək olmazdı da. Amma müharibə dövrü olduğu üçün indikindən fərqli olaraq, camaatda bayram əhval ruhiyyəsinin yerini döyüş istəyi doldurmuşdu. Ramil dostu Adillə görüşüb universitet şəhərciyinə gəldi. Bir vaxtlar onlar burada tanış olmuşdular. Adil biologiya fakültəsində oxusa da, universitetin aktiv gənclərindən olan Ramili yaxşı tanıyırdı. Onda Adil birinci kursda oxuyurdu. Ramildən bir neçə yaş kiçik olmasına baxmayaraq, bir-birlərini yaxşı anlayırdılar. Aralarındakı səmimi münasibət sonralar dostluğa çevrilmişdi. Bəlkə də, bu, onların oxşar talelərindən irəli gəlirdi. Çünki hər ikisi təhsillərini yarımçıq qoyub müharibəyə yollanmışdı.

Gəzə-gəzə universitetin həyətindəki skamyalardan birində oturdular. Çox söhbət etdilər.

– İki-üç gündən sonra gedirəm Kəlbəcərə. Evdə də anamgilin dolanışığını gördüm, çox narahat oldum. Doğrudur, atam işləyir. Amma mən istəyirəm ki, qardaşım üçün kiçik də olsa, dükan kimi yer götürüm. Məktəbdən gələnə kimi anam baxar, qardaşım dərsdən qayıdandan sonra onu əvəz edər. Birtəhər dolanarlar...

– Ay Adil, şükür Allaha, dolanırlar da. Nəyinə lazımdır? Sən özündən muğayat ol, yetər – Ramil onun sözünü yarımçıq qoydu.

– Yox, mən istəyirəm rahat gedim. Ona görə... – sözünün davamını gətirmədi. Deyəsən, pərt olmuşdu. Ramil isə necə oldusa, bunu hiss etmədi:

– Hamı sənə kömək edir, ay Adil. Yenə də narazısan vallah. Düzəlmədin də sən..!

Əslində Ramil bir-neçə dəfə dostu Adilə maddi baxımdan köməklik etmişdi. Adil də öz növbəsində Ramilə çox yaxşılıqlar etmişdi. Başqa cür ola da bilməzdi. Onlar dost idilər. Və əgər dost idilərsə, deməli, çətin günlərində də bir-birilərinin yanında olmalı idilər. Amma indi Ramilin bu sözləri Adilə çox pis təsir etdi.

Ramil isə həmin gün bunu o qədər də hiss etmədi. Yalnız üç gün sonra bildi əhvalatı. Günorta evə gələndə anası Səmayə arvadı kədərli görüb soruşdu:

– Nə olub ay ana?! Yenə niyə kefin yoxdur?

– Adil getdi Kəlbəcərə. Bu dəqiqə orada vəziyyət yaxşı deyil. Nigaran qaldım yazıq uşaqdan. Allah yazıq etməsin.

– Ay arvad, dayan bir görək. Necə yəni getdi?! Sən haradan xəbər tutdun? Bəs məni görməmiş niyə gedib? Ramil sanki hər şeyi bir anın içərisində anlamağa çalışıb birnəfəsə suallarını yağdırdı.

– Bizimlə görüşməyə gəlmişdi. Dedi ki, inciyib səndən... – Səmayə arvad məyus halda dilləndi. Oğluna da acıqlana

bilmirdi. Bilirdi ki, tam sağalan kimi o da döyüş bölgəsinə qayıdacaq. Ona görə də fikrini yarımçıq qoyub susdu və evə girdi.

Ramil yalnız həmin gün bildi ki, xətrini çox istədiyi dostu ondan inciyib. Əvvəlcə məktub yazmaq istəsə də, bunun işə yaramayacağını düşünüb fikrindən daşındı. Adilə zəng etmək, səsini eşitmək, könlünü almaq isə mümkün deyildi. Ən azından indi bu dəqiqə harada olduğunu bilmirdi. Düşündü ki, bir-iki gün səbr eləsin. Necə olsa, Adil ailəsi ilə əlaqə saxlayanda hərbi hissənin telefon nömrəsini birtəhər öyrənib onunla danışa bilər. İki gün sonra Adildən xəbər gəldi... Amma bu xəbər... O aprelin birinə keçən gecə Kəlbəcər uğrunda gedən döyüşlərdə minaya düşərək şəhid olmuşdu...

... ..

Əlindəki siqaretin közü barmaqlarını yandıranda Ramil sanki yuxudan ayıldı. Siqaret yanaraq filtirinə qədər gəlib çatmışdı. Kötüyü yerə ataraq stuldan qalxdı və növbəti siqareti yandırıb həyətdəki evin arxa tərəfində heç kəsin görə bilməyəcəyi yerə tərəf getdi...

... İndi o, on səkkiz il əvvəl baş vermiş bu hadisəni xatırlayaraq için-için ağlayırdı...

*** **

Əl telefonuna gələn zəng mayor Qüdrətovu oxuduğu qara cildli kitabdan bir anlıq ayrılmağa məcbur etdi. Gələn zəngə cavab vermək üçün telefonu qulağına apardı:

- Eşidirəm.
- Cənab mayor, həmin müəllimlə bağlı yeni məlumatlar əldə eləmişəm, – zəng edənin səsi eşidildi.
- Dünən axşam verdiyin məlumatlarla ziddiyyətli olanı var?
- Hələ ki xeyr.

- Yeni məlumatları sənəd şəklində elektron poçt ünvanıma göndər. Bir azdan baxacağam.
- Oldu, cənab mayor!

*** **

Telefon danışığından sonra Qüdrətov əlinin altındakı qara cildli kitabı yenidən götürdü. Kitabın qara rəngdə olmasını, elə bil indi görürdü. Bəlkə də, ondan soruşsaydılar, oxuduğu kitabın cildinin rəngi necədir, yadına sala bilməzdi. Yox, Qüdrətov bu qədər diqqətsiz ola bilməzdi. Amma, doğrudan da, kitabın rəngi onun diqqətini cəlb etməmişdi. Axı bu detektiv üçün xoş olan hal deyildi. O, kitabın rəngini görmüşdü, bilirdi də, sadəcə indiyə kimi nə əvvəllər, nə də indi oxuduğu kitabın rəngi ilə qara bəxtləri, qara talelələri bir yere qoymamışdı. Qarabağın qara bəxtini müqayisə etməmişdi. Kitabı yazan şəxs də, yəqin ki, bilərəkdən bu rəngi seçmişdir. Qüdrətov sonuncu əməliyyatdan sonra Qarabağ hadisələri ilə bağlı çoxlu sənədli materiallarla, kitablarla tanış olmuşdu. Amma, deyəsən, məhz indi əlində olan bu kitab onun diqqətini daha çox cəlb etmişdi. Yəqin, bu, son iki gündə bu kitabla yanaşı oxuduğu həmin girov qızın gündəliyinin təsirindən idi – Aytəkinin...

Bayaqdan özü ilə danışan Qüdrətov özünə haqq qazandıra bildiyi üçün bir az rahatladı, hətta üz cizgilərinə diqqətlə baxan olsaydı, özü ilə qürur duyduğunu da görə bilərdi. Qüdrətov öz hisslərini heç zaman biruzə verməyən bir insan olsa da, sonunda insan idi. O da sevinə, kədərlənə, hirslənə, hətta ağlaya bilirdi. Bu dəfə məxfi agent öz diqqətini bir anlıq sorğu-sual edəndə özünə vurğunluğunu gizlədə bilmədi. Amma yox, o, hər zaman vətəninə xidmət etməyi özü üçün müqəddəs borc bilmişdi. Elə indi də belə idi. Əslində

Qudrətovun qürrələnəcək, fərəhlənəcək, özü ilə sözün əsl mənasında fəxr edəcək o qədər işləri olmuşdu ki...

Qüdrətovun Aytəkinin dəftərini oxumağa marağı olsaydı da, bundan qaçmaq istəyirdi. Çünki o, müharibənin dəhşətlərini dərinlənən araşdırmış, akademiya təhsil aldığı dövrlərdə və sonradan milli təhlükəsizlik sisteminə işlədiyi vaxtlarda bu hadisələri dərk etməyə çalışmışdı. Orta yaş dövrünə yeni qədəm qoyan təcrübəli əməliyyatçı öz dövlətinin təhlükəsizliyi naminə az işlər görməmişdi. İndi isə xatirələri andıran həmin dəftəri oxuyub Aytəkinin taleyini araşdırmaq hissi ilə, müharibə dəhşətlərini yenidən xatırlamaq hissi bir-birinə zidd idi.

Hələ dəftərin ilk səhifələri ona bu qədər əziyyət verirdi. Yadına bir anlıq 1990-cı illərin əvvəlindəki ictimai-siyasi vəziyyət düşdü...

O zaman Azərbaycan SSRİ-nin tərkibindən ayrılıb öz müstəqilliyini yenidən elan etmişdi. İqtisadi vəziyyət çox çətin idi. Hakimiyyətə gələnlər nə qədər vətənpərvər olsalar da, sərəştəsiz olduqları üçün çoxlu siyasi problemlər yaşanırdı. Digər bir tərəfdən Rusiya Azərbaycanın müstəqilliyinə razı ola bilmədiyi üçün əlində olan bütün imkanlardan istifadə edib ölkəyə təzyiqlər edir, Sovet hərbi qüvvələrini ölkədən çıxartmaq istəmirdi. Bu da Azərbaycanın müstəqilliyinə açıq-aşkar təhlükə idi. Eyni zamanda 1980-ci illərin sonundan aşkarcasına havadarlıq etdiyi ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına hücumuna yardım edir, onları silah-sursatla təmin edirdi. Hətta münaqişənin əvvəllərində uzaqgörənlik edib bütün azərbaycanlılardan ov tüfənglərini belə yığmışdılar. Guya ki, xalqlar arasında dostluq yaratmaq istəyirdilər. Sonralar isə məlum oldu ki, ermənilərdən heç bir silah alınmamışdır. Bunu iki ildə ermənilərin Azərbaycanın bir neçə rayonunu asanlıqla işğal etməsi sübut edirdi. Erməni

tərəfi o dövrün bütün müasir rus silahları ilə silahlandığı halda, azərbaycanlılar dayandolduruma, ov tufənginə belə həsrət idilər.

1992-ci ildə Xocalı faciəsinin də baş verməsinə səbəb belə irili-xırdalı məsələlər idi. Xocalını sadəcə şəhərin özündən olan heç bir zirehli texnika ilə silahlanmayan özünümüdafiə batalyonu qoruyurdu. Həmin batalyona cəmi iyirmi nəfərdən ibarət olan minaatanlar briqadası kömək edirdi. Ermənilər düşmən Rusiya ordusunun Xankəndindəki 366-cı mexanikləşdirilmiş atıcı alayı ilə birgə fevralın 25-dən 26-na keçən gecə mühasirədə olan şəhərə hücum etdi. Qısa bir zamanda düşmən tankları, zirehli maşınlar şəhərə girdi. Şəhərdə küçə döyüşləri başladı. Cəsur komandir, Milli qəhrəman Tofiq Hüseynovun başçılıq etdiyi batalyonun sayca xeyli az döyüşçüsü yağı düşmənlə mərdliklə döyüdü. Düşməne mane olub çoxlu insanın mühasirədən çıxmasına imkan yaratdı. Sonra isə komandir əsir düşməmək üçün özünü güllələdi.

Sözsüz ki, Aytəkinin bunlardan xəbəri olmamışdı... Çox güman evlərində kişi olmayan Aytəkinin ailəsi evlərinə girib, qapı-bacanı bağlayıb ya düşmənin gəlməsini gözləyirdi, ya da Bakıdan gələcək köməyi. Amma birinci baş verdi. Həm də qəfildən,- deyə düşündü Qüdrətov. Aytəkinlərin taleyi həmin gecə ayı batmış gecəyə döndü.

*** **

Hər bir azərbaycanlı kimi Qüdrətovun da yaralı yeri olan bu mövzu nə vaxt yadına düşürdü, beləcə o illərə dalır, prosesləri xatırlayırdı. Gördükləri, əsirlərdən və döyüşçülərdən eşitdikləri ən ağırlı hadisələr gözlərinin önündən getmirdi. Milli qəhrəman Çingiz Mustafayevin, Şamil Sabiroğlunun və

digər fədakar operatorlarımızın Qarabağda və Xocalıda çəkdiyi kadrları beynində canlandırırdı.

Ən dözülməzi isə girovluqda olub qayıdanların söhbəti idi. Xatirələri idi. Onlardan biri də Qüdrətovun ruhunu zəbt etmiş Xədicənin xatirələri idi. Bir dəfə yazıçı Sabir Şahtaxtının “Xəzəl oldu Xocalının Xəzəngülü” kitabını vərəqləyəndə diqqətini cəlb etmiş, oxumuşdu. O gündən də hər il bu hadisənin anım mərasimlərində Xədicənin dediklərini insan beyninə yazılmış səs kimi yenidən eşidirdi. Hər dəfə də qulaq asanda sonsuz bir hüznə səsləndirilmiş bu səs onu məhv edir, qanının axınını birə-beş sürətləndirirdi... Nə qədər əzab çəksə də, qulaq asırdı bu səsə məxfi agent. Həm də məxfi şəkildə qulaq asırdı. Qulaq asırdı, çünki bu onun ruhuna yazılmışdı. Ata bilməzdi, atmazdı da. Daşılmalı idi bu səsi. Hər dəfə qulaq asıb əsəbiləşməli, xəcalət çəkməli, düşməyə nifrət etməli, özündən utanmalı, özünü gücü çatdığı qədər qınamalı idi. Çünki illər ötüşsə də, bir vətəndaş kimi təsəlliverici heç nə etməmişdi. İndi də qeyri-ixtiyari olaraq Xədicənin səsinə qulaq asırdı...

*** **

Mən 1968-ci il dekabr ayının 2-də Xocalı şəhərində anadan olmuşam. Xocalı şəhərini 23 yaşında tərk etmişəm. Xocalı şəhəri 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə saat 11:00-da erməni quldurları tərəfindən mühasirəyə alındı. Yeddi-səkkiz ay idi ki, Xocalıda işıqlar yanmırdı. İşıqları ermənilər kəsmişdi. Düşmənlər tank və zirehli döyüş maşınlarından şəhəri hər tərəfdən atəşə tuturdular. Şəhərdə hərə bir yana qaçırdı. Arvad, uşaq, qoca – hamı çaşbaş qalmışdı. Canlarını qurtarmaq üçün gizlənməyə yer axtarırdılar. Amma mümkün deyildi, hər tərəfdən od yağırı. Biz də evdən çıxıb qaçmağa başladıq. Qonşumuzda bir oğlan vardı, Milli Ordunun

döyüşçüsü idi. O gəlib bizə xəbər verdi ki, ermənilər şəhərə girib. Şəhərdə ağır döyüşlər gedir, gecikmədən meşəyə qaçmalısınız. Həmin gecə o oğlan ermənilərə əsir düşdü. Sonrakı taleyindən isə xəbərimiz olmadı. Bütün ailəmiz birlikdə meşəyə tərəf qaçdıq. Xocalı şəhəri ilə meşə arasında Qar-qar çayı vardı. Şaxtalı qış gecəsində çayı birtəhər keçib meşəyə çatdıq. Ermənilər əvvəlcədən planlaşdırdıqları kimi meşə yolunu da mühasirəyə almışdılar. Bu, biz çıxandan sonra olmuşdu. Onlar şəhərdən çıxa bilməyənləri meşədə əsir götürür, öldürürdülər. Biz meşədə üç gün, üç gecə yol getdik. Ermənilər bizi meşədə əsir götürdülər. Bizi birinci dəfə girov götürəndə anamın ürəyi elə yerindəcə partladı, orada öldü. Ermənilər iki nəfər idi. Hərbi forma geyinmiş ermənilər yekəqarın, saqqallı, dağ ayısını xatırladırdılar. Üst-başlarından gələn içki və siqaretlə qarışmış tər iyi əsl üfunət idi. Bizi təhqir etdikdən, üstümüzdəki qiymətli əşyaları götürdükdən sonra: “Onsuz da meşədə donub öləcəksiniz”,- deyib getdilər. Onlar gedəndən sonra biz anamın meyidi başına yığışdıq. Sanki bayaqdan anamızın ölümü yaddan çıxmışdı. Anamı qoyub gedə bilməzdik. Soyuqdan və yorğunluqdan anamı özümüzlə apara da bilmirdik. Bir gecə anamın yanında qaldıq. Soyuqdan bir-birimizə qısınmış, nəfəslərimizlə əllərimizi qızışdırır, göz yaşlarının yanaqlarında donmaması üçün uşaqların üzlərini ovuşdururduq. Şəhərə yaxın ocaq yandıra bildik. Amma, kaş, ki bu ocağı yandırmaya idik. On altı yaşlı bacım Lətafət özünü oda atıb öldürdü. Atam anam və bacımın dərdi ilə yaşaya bilmədi. Digər tərəfdən də kişilik qüruru onu yeyib dağıdırdı. Çünki atam daima bizim yanımızda olub, heç bir problemə yenilməyimizə imkan verməmişdi. Həmişə qeyrətli türk kişisi kimi şərəf və ləyaqətimizi qorumuşdu. İndi isə o, çarəsiz, əliyalın, əlacsız idi. Bu vəziyyətdən çıxmağımız üçün heç bir

yol tapa bilmirdi. Bu səbəbdən onun da ürəyi partladı. Gözlərini kimsəsiz meşədə əbədi olaraq yumdu. Üç bacı, üç uşaqla meşədə tək-tənha qaldıq. Həm yuxusuzluq, həm soyuq, həm olduğunu bilirdik. Amma uşaqlara görə harasa getməli idik. Oturub erməniləri gözləyə bilməzdik. Gəlib bir kəndin qırağına çıxdıq, buranı tanımırdıq. Bir az dincəlmək üçün oturmaqla yuxunun bizi aparması bir olmuşdu. Səhər ayılında gördük ki, erməni qəbiristanlığının yanındaıyq. Böyük bacım dedi ki, tez olun oyanın, yolu səhv gəlmişik. Buradan qaçmalıyıq. Bu dəm üç-dörd erməninin bizə tərəf gəldiyini gördük. Qaçmaq istədiyimizi gördükdə atəş açdılar. Onlar Azərbaycan dilində danışırdılar. Erməni olduqlarına əvvəlcə inanmadıq. Bizi tutub bir otağa apardılar.

Bacımın qızının qulağında sırğa var idi. Ermənilərdən biri bıçağı çıxardaraq qızın qulağını kəsmək istəyirdi ki, bacım tez sırğanı çıxardıb ona verdi. Onlardan başqa birisi bizim kimlərdən olduğumuzu soruşdu. “Şofer Həsənin uşaqlarıyıq” deyəndə həmin erməni atamı tanıdı. Amma sonra da dedi ki, heç ümidlənməyin. Dəxli nədir, hamınız türksünüz. Bizi Ağdama gətirdilər. Xəstəxanaya yerləşdirdilər. Ayılandan sonra gördüm... Ayaqlarımın ikisini də kəsmişdilər...

*** **

Heç vaxt hislərə qapılmağı sevməyən Qüdrətov özündən asılı olmayaraq necə olurdusa, hərdən bu duyğunu da yaşayırdı. Sanki Qüdrətov vacib bir işi araşdırdığını indicə xatırladı. Dəftəri yenidən açıb oxumaq istəyərkən özünə çay süzməyi də unutmadı. Həmişəki kimi yenə təmkinlə çayı süzüb masanın üzərinə qoyduqdan sonra yerini rahatladı. Nə qədər yorğun olmasına baxmayaraq, o, heç vaxt uzana-uzana, nəyəsə söykənə-söykənə, dirsəklənə-dirsəklənə kitab

oxumazdı. Bu dəfə də adəti üzrə stulda düz oturaraq dəftəri
vərəqləməyə başladı...

4. Şirin günlərin acı xatirəsi

Hər görəni ilk dəfə valeh edən qəhvəyi rəngli iri gözlərindir. Gözlərinin daima bulaq suyu kimi şəffaf, şən, hərəkətli olması insanı günlərin susuz yolçusu kimi yoldan çıxardır. Heç bir sürməyə ehtiyacı olmayan qara uzun kirpiklərin bu gözəlliyi tamamlayır. Təbiətin yaz aylarının yaşıllıqları bulağın əsrarəngizliyini tamamladığı kimi. Qaşlarınsa üçgünlük ayın parıldayan ulduzları yarımçevrəsinə aldığı kimi gözlərinə nəzarət edir elə bil.

Yanaqlarına gəldikdə almacıqlarının qabarıq olması gülən gözlərinin aynasıdır sanki. Ağzının böyüklüyü, dodaqlarının qalınlığı isə cizgilərdəki cazibədarlığı bir az da artırır. Elə məni öp deyir, sev deyir. Gözlərin kimi gah qara, gah da qəhvəyi rəngdə görünən saçların lap tanrının möcüzəsidir. Sanki Tanrı gözlərin ilə saçlarını eyni rəngdən istifadə edərək boyamışdır. Saçlarını arxadan yığaraq, bir az da boş buraxanda heç bir varlıq bu gözəlliyin qarşısında tab gətirə bilməz, ruhunu belə bilmədən satar. Doğru sözümdür, yaradan sənə nə gözəllik vardsa, onu da verib. Boynunun uzunluğu, çiyinlərinin enli olması, sinənin meydan kimi genişliyi, belinin incəliyi səni bir qadın kimi çox ecazkar edir. Sənin simanda məsumluqla

cazibədarlıq vəhdətdədir. Bir kişi kimi sənə baxdıqda həm qəlbinə, həm də təninə hakim olmaq arzusu adamın aqlını alır.

Belə bir məktubu Ramil səkkiz mart qadınlar bayramında yazmışdı. Hə, indiki kimi yadımdadır – 1991-ci ildə. Və tapşırırmışdı ki, evdə tək olanda oxuyum. Bunları oxuyanda çox gülmüşdüm Ramilimə. Nə qədər çox sevsə də, məni, söz ehtiyatının azlığındanmı, böyüyüb-başa çatdığı yerin əxlaqındanmı, ya da ki az mütaliə etməyindənmi, o, heç vaxt məni ürəyi istədiyi kimi tərifləyə bilmirdi. Əsl Azərbaycan kişisiydi. Amma mən ona belə deyəndə acığına gəlirdi. Azərbaycan kişisinə nə olub,-deyə,- “Dədə Qorqud” dastanındakı kişilərin qadınlarına dediyi gözəlləmələri misal çəkirdi:

*Par-par yanan, parıldayan incə donlum,
Yeriyəndə yerə qədəm basmayan,
Qar üstünə qan dammış tək al yanaqlım!
Qoşa badam sığmayan dar ağızlım,
Qələm ilə rəssam çəkən qara qaşlım,
Hörükləri qırx tutamlıq qara saçlım!*

Sonra da deyirdi ki, görürsən Azərbaycan kişiləri necə olub?! “Yeriyəndə yerə qədəm basmayan” bunu hansı xalqın romantik kişisi deyə bilərdi?

Mən başa düşürdüm ki, o, məni tərif edəndə Füzulinin Leyli üçün yazdığı ən gözəl sözləri demək istəyir. Bunu deməsəydi də, başa düşürdüm. Amma ondan eşitmək daha çox ürəyimə yatırdı...

Doğrudan da, bir qadın kimi çox gözəl idim. Hələ məktəbdə oxuyarkən bu gözəlliyimi dərk etmişdim. Məhəlləmizdəki oğlanların gizlin-aşkar mənə göz qoyması, paralel sinifdəki oğlanların dəfələrlə mənə görə dava-dalaşı, rəfiqələrimin hərdən məni qısqanması mənə bir az da nazlandırır. Sanki gözəlliyimlə hər kəsə meydan

oxuyurdum. Güzəlliyimin dəyərini artıran da özümə verdiyim qiymət idi. Bu güzəlliyi, yaraşığı heç vaxt yerlərdə süründürməzdim. Heç kimdən çəkinməz, yeri gələndə arxamca düşüb yerli-yersiz danışan oğlanları geri qaytarmağı bacaran bir qız idim. Şıltaqlığım da ki öz yerində. Atamın məni çox istəməsi, ailənin ilk övladı olmağım, bəlkə, məni belə böyütmüşdü. Atam mənə “Xınalı kəklik” deyərdi. Çox az atalar olardı ki, atamın məni əzizləməsi kimi əzizləsin. Bütün nazımla oynayardı. Böyük qız olandan sonra da saçımı darayar, bantlarımı vurur, sonra da gözlərimdən öpərdi. Hətta bir dəfə dırnaqlarımı da laklamışdı. Bunu anam hər gələndə danışardı. Atamdan bir dəfə niyə mənə “xınalı kəklik” dediyini soruşduqda, o kəkliyin ən gözəl quşlardan olduğunu dedi. Dedim ki, kəklik niyə belə gözəl olub? Sualıma cavab olaraq “Xınalı kəklik” əfsanəsini danışdı. O əfsanə heç vaxt yadımdan çıxmır, həmişə güzgünün qarşısına keçəndə o qızın güzəlliyini yadıma salırdım. Atamın mənə verdiyi “Xınalı kəklik” adının mənə yaraşdığını təsdiqləyirdim.

Universitetdə də məni bəyənən çox idi. Ramil təzə-təzə məni sevəndə nə qədər oğlanla üz-üzə gəlmişdi. Ta ki mən ona razılıq verib, birlikdə gəlib-gedənə qədər. Hətta Ramilin mənim yanımda gedəndə kiminsə mənə baxmaması üçün gözlərinin daima axtarışda olduğunu görmək məni güzəlliyimlə bir az da fəxr etməyə, qürrelənməyə sövq edirdi. Çünki məni sevən var idi, məni qoruyan var idi. Mənimlə bir yerdə olmaqdan xoşbəxt olan var idi. Güzgüyə baxanda ayrılarkən bir sözü həmişə təkrarlayırdım: “Dünyanı güzəllik xilas edəcək...”

Amma nə biləydim ki, bir zaman güzəlliyim məni xilas etmək əvəzinə məhv edəcək, içimdən əridəcəkdi, həm də asta-asta. Elə əridəcək, yandıracaqdı ki, tüstümü yalnız özüm görəcək, yalnız özüm udacaq, səsimi yalnız özüm eşidəcəkdim.

Evimizdəki hadisələr çox sürətlə baş verdi. Həmişə üsyankarlığım, haqqımı tələb etməyimlə tanınmağıma baxmayaraq, heç nə edə bilmədim bu dəfə. Sadəcə hər şeyə mat-məəttəl qalmışdım. Sanki bir kabus görmüşdüm. Gülcahanın qışqırtısı, yalvarışı belə mənə təsir etməmişdi. Sanki bunlar olmalıymış, mənə seyr etməliyimşəm. Mən bir də o vaxt özümə gəldim ki, bütün bu hadisəni törədən iki erməni zabiti qapıdakı daha üç əsgəri çağıraraq evi axtarmağı əmr etdi. İkisi evi axtarmaqla məşğul olduğu halda zabitlərdən biri bizi – mənə bacımı göstərərək ona erməni dilində nəse tapşırıq verdi. Mimikasından hiss etdim ki, bizi harasa aparmalarını tapşırıq verdi. Məni göstərərək nəse xüsusi bir tapşırıq verdi. Mən sonralar bu leytenantı tez-tez görəcəyimi ağıma belə gətirməzdim. Hələ də kiminsə bizi xilas edəcəyinə ümid edirdim. Bunun üçün də erməninin bizi aparmasına heç bir etiraz edə bilmirdim. Taleyin hökmünə boyun əymiş, razılaşmışdım. Gözlərimdən yaş belə axmırdı. Cansız müqəvva kimi idim. Amma Gülcahan ağlayır, gah anam, gah da al qan içində yatan Kənan tərəfə qaçırdı. Zabidlər isə hərbi kəmərlərini bağlaya-bağlaya harınlamış adamlar kimi gülür, gördükləri işdən sonra sanki rahatlamış, yüngülləşmişdilər. Məni göstərən zabiddən yaşca böyük görünən ucaboy, ermənilərə xas əyri buruna, yekə qarına sahib olan zabid Gülcahanın hərəkətlərinə əsəbiləşirdi. Hətta bir dəfə onu vurmaq üçün avtomatı hazır vəziyyətə gətirdi.

Amma digər zabit yenə ermənicə ona nəsə dedi, o da ucadan gülərək avtomatı aşağı saldı. Əsgər bizi qabağına qatıb evimizdən çıxardı. Gülcahan çıxmağa dirənsə də, erməni əsgərləri onu silahın ucu ilə vuraraq qapıdan çölə atdılar. Mən artıq bacıma dəstək olacağımı, mənə onun ehtiyacı olduğunu indi dərk etdim. Pilləkənlərdən ağzı üstə düşən Gülcahanı qaldırdım. Bağıma basdım. Bizi beləcə təzə-təzə doğmalaşdığımız, hər küncünə yenicə alışdığımız evimizdən, həyatımızdan sürüyərək apardılar. Başı açıq, ayaqyalın... O gecə sanki tanrı da üzünü bizdən çevirmişdi. Nəinki bizdən, təbiətdən də üzünü çevirmişdi allah. Bizi aparən əsgər Azərbaycan dilini bilirdi. Onun üçün də tez-tez “sizə bu da azdı, hələ bir dayanın görün Safaryan sizin başınıza nə gətirəcək. Yaxşı ki gözəlliyiniz var, yoxsa sizi də burada cəhənnəmə göndərərdik. Gərək, siz o müsəlman allahınıza şükür edəsiniz”.

Bu sözləri eşidəndə birinci dəfə idi ki, gözəl olmağımın mənə bu cür yardım edəcəyini gördüm. O gözəlliklə ki bir zamanlar fəxr edirdim, həmin anda nifrət etdim bu gözəlliyə. Həmin gözəlliyə ki, doğrudan da, zaman gəldikdə mənə xilas edəcəkdi...

5. Gündəliyin tapıldığı gün...

Vaxtın necə ötdüyünü hiss etmədən əlindəki dəftəri sonuna qədər oxuyub qurtardığını sanki indi hiss edən Qüdrətov telefonun displeyini işıqlandıraraq saata baxdı. Bir azdan altı olacaqdı. Deməli, gecədən səhərə qədər olan şirin yuxudan cəmi iki saat vaxtı qalırdı. Amma nə beynindəki fikirlərdən ayrılıb yata bilirdi, nə də ki, fikirlərini bir-birinə calayıb onu daxildən narahat edən şübhələrinin izinə düşə bilirdi. Yorğun halda yalnız indi xatırlaya bildi ki, bu dəftəri artıq ikinci dəfə oxuyur. İlk dəfə dəftər əlinə keçəndə və bir də indi. Aytəkin adlı girov qızın yazdığı bu dəftərin ayrı-ayrı səhifələrini isə təcrübəli əməliyyatçı ayrı-ayrı vaxtlarda bir-neçə dəfə oxumuşdu. Xocalının on doqquz illiyi ilə bağlı həmin tədbirdən sonra isə bu dəftərdə yazılanlar onu hansısa müəmmalı bir hadisənin aşkara çıxarılmasına sürükləyirdi. Özü də bunu hiss edirdi. Getdikcə daha çox şübhələnir və öz hisslərinə inanmağa çalışırdı. İndi yorğun vəziyyətində isə nədənsə özünü qınamağa başladı. Kimlərsə ümidlərinin izi ilə azad həyata can ataraq sevdiyinə qovuşmaq istədiyini halda, Qüdrətov öz şübhələrinin izi ilə çarpışırdı. Məgər bu yaxşı idi?! Əlbəttə! O ən doğru olanı düşünürdü həmişəki kimi.

Dövlətinin mənafeyi və təhlükəsizliyi naminə ən adi hadisələrdə ayıq-sayıq olmaq onun taleyinə yazılmışdı. Bu, onun müqəddəs borcu idi. Bir az əvvəl oxuyub bitirərək stolun üstünü qoyduğu xatirə dəftərini yenə də açdı. Sonuncu səhifələrini açaraq yenidən oxuduğu sətirlərə bir daha nəzər saldı. Bütün diqqəti ilə həmin müəmmalı sətirlərə hakim kəsilmişdi. Aytəkinin öz dəftərçəsinin sonunda yazdığı həmin səhifələr mayor Qüdrətovu həmin universitet müəllimi Ramil haqqında daha dərinlən düşünməyə vadar edirdi. Təcrübəli əməliyyatçı əvvəlki şöbədə olanda rəisi general-mayor Kamil Əzimovdan çox tapşırıqlar almışdı. Bu tapşırıqlar çətinliyinə və kəskinliyinə görə bir-birinə çox bənzəyirdi. Məxfi şöbəyə gələndən sonra isə sanki bu tapşırıqların sayı azalmışdı. İndi Qüdrətovun əvvəlkindən daha çox vaxtı olurdu. İndi də belə bir şübhələrə qalib gələrək məsələnin əsl tərəfini açıb göstərmək üçün hər şeyə hazır idi. Əgər o yanılmırdısa, deməli, Ermənistanın planı ilə göndərilmiş xain qüvvə Bakıda hansısa mühüm tapşırığı yerinə yetirməli idi. Bu isə miqyasından asılı olmayaraq dövlətimiz üçün təhlükəli ola bilərdi. Oxuduqlarına inanmaq Qüdrətov üçün bir insan kimi çox çətin idi. Dəftərdəkilərdən belə bir nəticə çıxartmaq olardı ki, Aytəkin bunu edə bilməzdi, etməzdi də. Axı o, azərbaycanlı idi, vətəndaş idi, doğma Azərbaycanının bir parçasını –Ramil sevirdi... O, buna necə razı ola bilərdi?! Bu kiçik dəftərdən onun ağıllı qız olduğunu da öyrənmişdi. Başqa bir yol da tapa bilərdi, yaşamaq və yaşatmaq üçün.

Qüdrətov hiss etdi ki, artıq çox yorulub. Düşünməsi üçün həmişə yardımcı olan çay da indi öz təsirini itirmişdi. Odur ki, otağın işığını söndürüb siqaret yandıraraq həyəətə düşdü. Bir az açıq havada gəzişərək tez də qayıdıb yatmaq qərarındaydı. Amma necə oldusa, Aytəkinin dəftərini ona verən Fransadakı restoran gözetçisi həmin qoca Vasya yadına düşdü. Yuxusuz

və yorğun gecədə qeyri-ixtiyarı olaraq qocanı söydü də... Buludların arxasında gizlənən ay sanki onun bu sözlərinə şahidlik etmək üçün özünə yer edib boylanaraq ətrafı öz nurlu işığı ilə boyadı. Addımlarını ləngidib yaxınlıqdakı ağacın yanındakı skamyada oturdu. Yəqin ki, həmin günü xatırlayırdı – dəftərin ona verdiyi günü...

*** **

Bu hadisə ötən il Qüdrətov Fransada olarkən baş vermişdi. O vaxt Qüdrətov bunu bəlkə də təsadüf adlandıra bilərdi. Amma indi təcrübəli əməliyyatçının fikrincə, həmin vaxt dəftərin ona verilməsi, doğrudan da, planlaşdırılmış hadisə idi. Və məxfi şöbənin gizli agenti bunu təxminən altı ay sonra dəqiqləşdirə bilmişdi. Əslində indi də şübhələrində dəqiq qənaətə gəlib çıxıb bilməmişdi. Buna baxmayaraq, həmin dəftərin sonunda qeyd olunanları araşdırmaq çox vacib idi. Və, bəlkə də, Qüdrətovun şəxsən özünün fikirləri əsasında

formalaşan bu əməliyyat sonda uğursuzluğa düşər olacaqdı. Ya da ki şübhələri boş çıxaraq vaxtını, əsəblərini boşuna tükədəcəkdı. Həmin dəftər əlinə keçəndən sonra Bakıya qayıdan kimi bu barədə rəisə məlumat vermişdi. Bu barədə onun xüsusi tapşırığı da olmuşdu. Amma bu barədə aparılan araşdırma öz nəticəsini vermədiyinə görə dayandırılmışdı.

O yalnız indi özündə daxili əminlikdən yaranan bir duyğudan öz hislərinə bağlanmağı və özünə, doğru düşündüyünə inanmaq istəyinə nail olaraq altı ay əvvəli yadına sala bildi...

Avqust ayı idi. O, verilən tapşırığa əsasən Fransada bir sıra yerlərdə olmalı və dövlətlərarası bir neçə rəsmi görüşdə iştirak etməli idi. Tapşırığı vaxtından əvvəl başa vurduğuna görə indi xeyli asudə vaxt yaranmışdı.

Özü üçün oteldə kirayələdiyi otaqda paltarlarını dəyişib idman dəbində olan tünd göy rəngli digər paltarlarını geyinərək aşağı endi. Artıq dördüncü gün idi ki, burada tək qalırdı. Otel böyük olduğu üçün bir neçə restorani, əyləncə və istirahət mərkəzləri var idi. Nahar etmək üçün oteldən kənardə yerləşən hansısa maraqlı restoranlardan birinə getmək fikri ilə küçəyə çıxdı. İlk qarşısına çıxan taksı sürücüsü onun əl işarəsindən sonra maşını saxladı. Arxa sağ tərəfdən maşına əyləşib sürməyi xahiş etdi.

– Müsyö, haraya gedəcəyik? – taksı sürücüsünün kişi üçün o qədər də xarakterik olmayan ciyiltili səsi eşidildi.

Qüdrətov fransızca pis bilmirdi. Sürücünün danışığındakı ləhcədən onun fransız olmadığını hiss etdi.

– Yəqin başa düşdünüz ki, turist olduğum üçün şəhəri yaxşı tanımıram. Məni çox da uzaqda olmayan restoranlardan birinə apara bilərsiniz? – Qüdrətov bu sözləri deyərək sürücünün salonun güzgüsündən diqqətlə ona qulaq asdığına gördü. Deyəsən, yaxşı anlamırdı.

– Sizdən ingiliscə danışmağınızı xahiş etsəm, olar? – taksi sürücüsü növbəti dəfə məyusluqla dilləndi. Və yalnız bundan sonra qonağın istəyini tam anlaya bildi. Başa düşdüyünü bildirmək üçün tələsik əlavə etdi:

– Hə, əlbəttə! Mən sizi şəhərin ən gözəl və böyük restoranlardan birinə apararam. Təbii ki, siz razı olsanız. Çünki bir az uzaqdır.

Qüdrətov bu dəfə razılıq əlaməti olaraq başı ilə taksi sürücüsünə işarə etdi və fikrinə aydınlıq gətirmək üçün bildirdi:

– Maraqlı olsun, yetər, narahat olmayın bir az uzaq olsa da, olar. Mən onsuz da tələsmirəm.

*** **

Qüdrətov sifariş etdiyi çayı bu sevimli içkidən qərubsəyibmiş kimi sonuna qədər içib ayağa qalxdı. Və çıxışa tərəf yaxınlaşdı. Düşündü ki, taksi sürücüsü ingilis olmasına baxmaraq şəhəri yaxşı tanıyırmış. Baxmayaraq ki, fransız dilində kəkələyə-kəkələyə danışdı, zalım oğlu ağzının dadını yaxşı bilirmiş. Birdən girişə yaxın əyləşmiş kişi diqqətini cəlb etdi. O, oğrun-oğrun Qüdrətova baxırdı. Onun haqqında nə isə düşündüyü üz cizgilərindən yaxşı sezilirdi. Mayor bu adamın onu izlədiyindən şübhələnərək istiqamətini dəyişdi və hiss etdirmədən ikinci mərtəbəyə qalxdı. Amma elə o dəqiqə də hiss etdi ki, kişi də oturduğu yeri kiməsə tapşırıraq tələsik onun dalınca gəlir. Qüdrətov ikinci mərtəbəyə qalxan kimi yaxınlıqdakı masalardan birinin ətrafında əyləşdi. Oturduğu yerdən ikinci mərtəbəyə açılan qapı yaxşı görünsə də hələ ki, həmin qoca kişi gəlib çatmamışdı. Nəhayət, bir neçə dəqiqə sonra qoca özünü yetirdi. Onun əlində kitaba oxşayan nə isə

bükülü var idi. Birbaşa Qüdrətovun əyləşdiyi masaya yaxınlaşaraq rusca soruşdu:

– Narahat etmirəmsə, sizə çatacaq əmanətim var, onu verməyə gəldim, – kişi bir qədər üzrxahlıqla dilləndi.

Qüdrətov onu ani nəzərlə süzərək oturmaq üçün masanın ətrafında olan üç boş stuldan birini göstərdi. Qoca minnətdarlığını bildirib onun göstərdiyi stulu altına çəkdi və yubanmadan söhbətə keçdi.

– Adım Vasyadır.

Qüdrətov özünü təqdim etmədən gözlənilməz qonağın sözünün davamını dinləmək istədiyini hiss etdirdi. Əslində onun özünə məxsus olmayan adını səsləndirməsinə ehtiyac yox idi. Çünki restorana girərkən digər turistlər kimi pasportunu göstərüb keçmişdi. Və əgər qoca onu restorana girəndən izləyirdisə, deməli, Qüdrətovun adını əzbər bilirdi.

– Siz restorana girərkən telefon danışığınızı eşidən restoranın tərcüməçi işçisi “həmyerlin gəlib” deyə mənə söz atdı – qoca nəyə görə ona yaxınlaşdığını izah etmək istədi.

Qüdrətov başa düşdü ki, kişi bir az əvvəl onun Fransadakı Azərbaycan səfirliyinin əməkdaşı ilə telefon danışığına işarə etdi. Həmin telefon söhbəti ana dilində olmuşdu.

Kişi hiss edirdi ki, Qüdrətov o qədər də səbirli adam deyil. Tez də əlavə etdi:

– Anam fransız olsa da, atam rusdur. Atam ölənə qədər biz Rusiyada yaşayırdıq – Leninqradda. Mən müharibədən qayıdıandan sonra anamı da götürüb buraya gəldim. Onda atam bir ildən çox idi ki, yatalaq xəstəliyindən dünyasını dəyişmişdi...

Sovet hökumətinin vaxtında hamı mehriban idi. İnsanlar rahat yaşayırdılar. Mənim üçün o vaxt daha yaxşı idi. Müxtəlif millətlərdən çoxlu dostlarım var idi. Bayaq siz restorana girəndə telefonla danışığınızı eşidəndə başa düşdüm

ki, türksünüz. O vaxtdan yadımda bəzi sözlər qalıb. Mühəribədə yoldaşlarımdan biri azərbaycanlı idi. Onun adı Məhəmmədhüseyn idi. Onunla mühəribənin bütün əziyyətlərini birlikdə çəkmişdik. Yaxşı mərd oğlan idi. O, tez-tez mənə Azərbaycan dili öyrədirdi. Mühəribənin sonuna yaxın o əsir düşdü. Bir dəfə 90-cı illərdə onunla qarşılaşdım. Dedi ki, vəziyyəti yaxşıdır. Amerikada olur. Özünə yaxşı iş də qurub. Həmin Məhəmmədhüseyn mənə çoxlu söz öyrətmişdi.

Neçə illərdir ki, burada gözətçi işləyirəm. Biləndə ki, siz türksünüz, yadıma bu düşdü. Vasya bunu deyib əlindəki bükülünün içərisində gizlətdiyi dəftəri ona uzatdı.

Qüdrətov dəftəri alıb səhifələdi. Burada yazılanların hamısı onun öz doğma ana dilində – Azərbaycan dilində idi. Çox tələsik halda bir neçə sətir oxuyub dəftəri örtüdü.

– Bu sizdə haradandır? – təcrübəli əməliyyatçı məsələni dəqiqləşdirməyə çalışdı.

– Mən neçə illərdir burada işləyirəm. Tənha insanam. Buraya gəlib gedənlərin üzləri, simaları bir müddət yaddaşımdan silinmir. Hətta onların əynindəki paltarlar, çiyindəki çantalar... Bu dəftər də həmin qadının idi – həmin qəmgin qadının. O bir kişi ilə restorana gələndə diqqətimi cəlb etmişdi. Üzündə əzab-əziyyətdən xəbər verən izlər gözəllik cizgilərini boğa bilməmişdi. Amma gözlərində o qədər kinküdurət var idi ki, bunu görə bilən hər bir insanı heyrləndirirdi. Çiyindəki çantası da yadımda idi. Amma bir az sonra o tələsik gəlib qapıdan küçəyə tərəf çıxdı. Mənim yanımdan çox sürətlə keçdi. Bir az əvvəl gəlidiyi kişi ilə yox, tək idi və tələsirdi. Hətta əl çantasını da unudub restoranda qoymuşdu. Sanki nədənsə canını qurtarmağa çalışırdı. O gedəndən sonra kişi həmin qadını xeyli axtardı. Amma qadın artıq uzaqlaşmışdı. Onlar gedəndən sonra restoranda yenidən işə başlamış cavan və səriştəsiz ofisiant isə həmin əl çantasını

otağı yığışdırarkən görüb gətirib mənə verdi. Mən isə bunu atmadım... Həmin qızı buralarda bir neçə dəfə də görmüşdüm. Hərdən biri ilə gəlirdi. Hətta bir dəfə kimisə gözlədiyi üçün fürsət tapıb söhbət də etmişdi. Qafqazdan olduğunu demişdi. Bunu deyərəkən nədənsə qorxduğunu hiss etdim. Çünki həmin anda ətrafa göz gəzdirirdi ki, görəsən, onu görən var? İri gözlərinin mənə yalvarış dolu baxdığına sanki “sənə Qafqazlı olduğumu dediyimi heç kim bilməsin”,-deyirdi. Mən də “nəyimə lazım, ağrımaz başımı ağrıdıram” düşünmüşdüm. O qıza da Məhəmmədhüseyn haqqında danışmışdım. O zaman Azərbaycan sözünü eşidəndə elə həyəcanlanmışdı ki, ifadə etmək mümkün deyil. Bu dəftər mənim əlimə keçəndən sonra isə onun həyəcanının səbəbini az da olsa anlamağa başladım...

*** **

Qüdrətov növbəti siqareti yandıraraq oturduğu skamyadan qalxdı. Saat yarımaya yaxın idi ki, həyətdə imiş. Bunu indi saatına baxanda hiss etdi. Yatmaq üçün vaxt olmasa da, bir az dincəlmək vacib idi. Yarıya qədər çəkdiyi siqareti söndürərək evə qayıtdı. Yenicə yerinə uzanıb gözlərini yummağa çalışırdı ki, telefonuna gözlədiyi mesaj gəldi. Orada sadəcə iki kəlmə söz yazılmışdı: “e-mailinize baxarsınız”. Mayor bu gün yata bilməyəcəyini başa düşüb elektron poçt ünvanına gələn məktubu oxumaq üçün iş otağına keçdi.

6. Zülmün ərşəyə qalxdığı gün

Ötən gün Qüdrətovun girov qadının dəftərindən oxuduqlarından...

... Erməni əsgəri bizi silahın qarşısına qataraq, hərdən də Gülcahanı saçlarından sürükləyərək həyətdən çıxardı. O ərəfədə bir neçə dəfə gözümə sataşan çay daşını götürüb əsgəri vurmağı düşünsəm də, bir nəticə əldə edə bilməyəcəyimi dərk etdiyim üçün fikrimdən daşındım. Əgər vura bilməsəydim, lap vursaydım, amma ölməsəydi, o bizi öldürə bilərdi. Mən o zaman ölümdən qorxmışdım. Ölmək istəməmişdim. Bacımın da ölməsini istəməmişdim...

*** **

Doğrudan da, şans insana həyatda az-az verilirdi. Onu dəyərləndirə bilməyən insan isə ömrü boyu peşman olurdu. O anda ermənilərin onları öldürməsindən qorxan Aytəkin sonralar dəfələrlə intihara qalxacaq, ermənilərin onu öldürməsi üçün üzünə tüpürəcək, üstlərinə atılacaqdı... Amma Aytəkinin ölümə olan məhəbbəti Leyli və Məcnun məhəbbəti kimi idi. Aytəkin həsrətdən alışıb yandığı zamanlarda heç vaxt ölümün ağışuna atıla bilməyəcəkdi. Bəlkə də, Fərhadın Şirinə olan məhəbbəti kimi idi. Fərhad Şirini sevəcək, Şirin isə

başqasını. Ölümün Aytəkinə olan məhəbbəti Şirinin Fərhada olan məhəbbətinə bənzəyirdi. Nə sevirdi, nə də nifrət edirdi.

*** **

Şəhərdə silah səmindən qulaq batırdı. Bizim evimiz şəhərin kənarında olduğu üçün erməni və ruskardan ibarət olan hərbiçilər şəhərdən əsir və girov götürdükləri Xocalınları biz tərəfə gətirirdilər. Otuz qədər adam idik. Burada qoca, uşaq, qadın, kişi, hərbiçi - hər cür adam var idi. Hamı ağlayır, tanyan, tanımayan bir-birimizə dəstək verməyə, erməniləri qıcıqlandıracaq heç nə etməməyə çalışırdıq. Axı biz girov düşmüşdük. Amma aramızda olan kişilər buna dözə bilmir, məğlubiyyətlə barışa bilmir, hər vəchlə bizi və özlərini qurtarmaq üçün fürsət axtarırdılar. Ermənilərin acımasız, istənilən şübhəli hərəkətdə kimə və hara atılmasına baxmadan atəş açmaları gözləri qanla dolmuş oğullara heç şərait yaratmırdı. Həm də, deyəsən, daim mübarizədə olan qürur hissi ilə qorxu hissini şərfəsizliyin başçılığı altında çarpışması idi bu... Qürur hissi qorxu hissini şərfəsizcəsinə məğlub olmaqda idi...

Amma Elşən adlı 16-17 yaşlı bir oğlan gözlənilməz zərbə ilə ona yaxın olan erməni əsgərlərindən birini yerə yıxdı. Əlindəki kalaşnikovu alaraq onun başına tutdu. Bu isə ağır zərbələrdən yerə yıxılmış, özündə son gücünü tapmış qürurun hayqırışı idi... Son hayqırışı...

Ağlım kəsəndən münəqişələrin başlanmasının şahidi olduğum üçün artıq silahları da rahatca tanıyır, bir birindən fərqləndirə bilirdim. Bunu təkcə mən yox, o illərdə Qarabağda yaşayan hər kəs bilirdi. Hətta uşaqlar da. Çünki o zamankı uşaqlar oyuncaq əvəzinə 7.62, 5.45 gilizlərini oynadırdılar. Hətta bir dəfə qonşumuzun 12 yaşlı oğlu Rövşən atılmamış gülləni oynadarkən çərşənbə axşamı ocağa atmış, güllənin

açılması ilə bir gözünü itirmişdi. Girovluqda olarkən anası Həlimə xala onun ermənilərin əlinə düşməmək üçün üz tutduqları meşədə aclıqdan və soyuqdan öldüyünü, yaşamaq eşqinin üstün olduğu üçün onu meşədə qoyub qaçdığını demişdi. Sonradan isə özü girov düşmüşdü. Həmişə elə oradaca intihar etmədiyi üçün özünü dünyanın ən rəzil bəndəsi hesab edərək ağlayırdı.

Elşən ermənini girov götürən kimi bizi dövrəyə alan ermənilər silahlarını bir az da möhkəm tutaraq onu buraxmalarını tələb etdilər. Elşən: “Əgər camaatı buraxsanız, mən də bunu buraxaram”,-dedi uşaq düşüncəsiylə, səriştəsizcə.

Erməni zabitlərindən biri Elşənin bu uşaqca hərəkətinə güldü. Gülüşündə alçaldıcı bir ironiya vardı. Sonralar bu gülüşləri çox eşidəcəkdim. Azərbaycan qızlarına qarşı zorakı cinsi əlaqələrdən sonra, hər tökülən Azərbaycanlı qanından partladılmış bir şampanın verdiyi zövqdən həzz aldıkları kimi əyləndikdən sonra, ard-arda Azərbaycan torpaqlarının alınmasından sonra bütün ermənilərə xas olan tükürpədicə gülüş idi bu gülüş. Azərbaycan dilini yaxşı bilən bu zabit: “Əgər camaatı azad etməsək, nə edəcəksən?”,-sualını verdi. Heç nədən qorxmurdu. Heç nədən çəkinmirdi o canı. Hətta Elşənin nəinki girovunu, hətta onu vura bilməsindən belə qorxmurdu. Heç silahı yerə qoyması üçün Elşənə inandıracaq birçə dənə söz belə demədi. Yanında olan qoca bir kişini üzünə baxmadan güllələməsi, “hə nə deyirsən, öldürürsən əsgəri?” sözünü bitirən kimi qucağında uşaq tutmuş anadan körpəni alaraq soyuqqanlıqla göyə ataraq dəlik deşik etməsi Elşənin əllərini boşaltdı.

Yeniyetmə qorxudan tir-tir əsən əlini silahdan çəkdi. Sanki “ay camaat, məni bağışlayın, bacarmadım”,- dedi. “Ya da düşmənləri bu qədər amansız düşünə bilməzdim,” dedi. Silahı yerə qoyarkən kiçik bir zaman kəsiyində o ermənilərə yox, anasına tərəf baxdı. Bu, son baxış idi. Elşən bunu hiss etmişdi. Sanki anasından kömək istəyirdi. Yardım istəyirdi. O anasından ki, indi onun yardıma ehtiyacı daha çox idi. Həm də daha çox. Oğlunu xilas etmək, onu yaşatmaq, taleyini dəyişdirmək üçün hər kəsdən kömək istəməyə hazır idi. Hətta ermənidən belə.

Silahı yerə qoyması ilə ermənilərin onu tutması bir oldu. Elşəni vəşhicəsinə döydülər. Silahın qundağı ilə vuran kim, botinkanın dabanı ilə başını əzən kim. Sonra da zabitin əmri ilə Elşəni soyundurub cinsiyyət orqanını kəsdilər. Yenə həmin gülüşünü təkrarlayan dığa “bir müsəlmanı da mən sünnət etdim”,- dedi. Onu saxlayan əsgərlərə isə “siz də kirvə oldunuz”,-deyib əlini çiyinlərinə vurdu. Bu vuruş sanki “erməni dediyin belə olar, düşmənlə bu cür davranarlar” mənasını verirdi.

Elşən o qədər döyülmüşdü ki, ağrını hiss etmədi. Elə bil yüksək dozalı narkoz verilmişdi ona. Ermənilər onu buraxdıqları zaman başı kəsildəndən sonra son qanını axıdan xoruz kimi can verirdi...

Bizi Xocalıdan ələ keçirilmiş bir maşına mindirdilər. Bu UAZ markalı maşın idi. Hamımızın ora sığışmadığını görəndən həmin zabit əsgərlərinə yerdə qalanları güllələməyi əmr etdi. Bu sözlər çox soyuqqanlıqla deyildi. Əsgərlər də haya bənd imişlər kimi, üstəgəl onların da payına türk öldürmək düşdüyünün sevincindən bu işi sevə-sevə elədilər. O anda mənə uzun illər yad olacaq sevinc hissini keçirmişdim.

Bu da Gülcahanın göz qırpımında güllələnələr arasında olmaması səbəbindən idi. Həmin anda mən özümü qınamamışdım ki, elə öldürülənlərin hər biri sənin bacın, qardaşındır. Amma bu tanrının bizə bəxş etdiyi ürək daima real olur. Biz nə qədər romantik olmağa, ideal olmağa çalışsaq da. Bir onu öyrənmişəm ki, bu girovluq həyatında ürəyin verdiyi hökm gerçək olur. Halbuki bu hökmü səndən başqa kimsə bilmir. Sən və o bilir. Ola bilsin ki, başqa cür hərəkət edir, başqa cür danışırıq. Bəli, mən onda Gülcahanın ölməməsi üçün sevinmişdim. Bu sevinc heç qəlbimin dərinliyində deyil, lap üzdə idi. Qaranlıqda o dəhşətin içində mənə diqqətlə baxan olsa idi, bunu rahatlıqla görə bilərdi. Bir neçə saat əvvəl nifrətdən, kədərdən, qorxudan ürəyi partlamaq dərəcəsinə gələn bir insan nədənsə birdən sevinc hissini yaşamışdı.

Doğrudan da, əgər hər bir insanın taleyini tanrı yazırsa, bütün olanları o planlaşdırırsa, çox gözlənilməz süjet olduğunu etiraf etməliyik.

Maşında ət-ətin üstündəydi. Nəfəs almaq mübarizəsi gədirdi. İyirmiyə yaxın, bəlkə də iyirmidən çox adamın bu kiçik maşına təpiklə, süngü ilə yerləşdirilməsi çox az çəkmişdi. Ora minməklə sanki camaat erməni zülmündən qurtulacaqdı. Bu, inanılması mümkünsüz, hər dəfə yox olması düşünülen bir ümid idi... Amma ümiddən çox bir anlıq qurtuluşun ləzzətini yaşamağa oxşayırdı. Daima insan bəndəsi belə olub. İnsanlar bir anlıq qurtuluş, azadlıq, istirahətə çox önəm verirdilər. Əslində o an qədər çəkəcək ağır işgəncəni ondan yüngülü ilə dəyişməyi, bəlkə də, bilmədən daha ağırı ilə dəyişməyi insanın rəngarəng həyata marağı ilə də bağlamaq olar. Tanrının bu cür süjetləri – yazdığı insan taleləri ən həyacanlı əsəri oxuyan zaman oxucunun hər sətiri səbirsizliklə oxumasına bənzəyirdi. Biz şərqlilər isə fatalist olaraq “Allah bilən məsləhətdir”,-

deyirik. Hələ bir məsləhətinə şükür də edib “məsləhətinə şükür” ifadəsini çarəsi olmayanlar kimi müticəsinə səsləndiririk.

Həmişə tanrının haqsızlığa niyə bu qədər səlahiyyət verdiyi məni düşündürürdü. Buna inanmaq istəmirdim: “Mənim Tanrım haqsızlığa göz yuma bilməz”, - deyirdim. Dünyada hansısa bir cinayət, müharibə, haqsızlıq baş verirdisə, bu, “şeytanın işidir” deyirdilər. Mən də düşünürdüm ki, bəs bizim Tanrı hara baxır. Hətta bu mövzuda nənəmlə mübahisəyə də girmişdim. Nənəm isə: “get Quranı oxu və dərk et, sonra sənə hər şey aydın olacaq”- demişdi. Mən Quranın bir neçə ayəsini oxuduqdan sonra daha da üsyankar olmuş, şeytana bu qədər imkan verdiyi üçün Tanrımı açıq-açığına günahlandırmışdım da. Bu fikrimi nənəmə açanda ilk sualı: “Sən Quranı oxudun?,-oldu. Mənsə “hə” cavabını verdim. Nənəm soyuqqanlıqla “Qızım, ola bilsin ki, doğrudan da, oxumusan, amma hələ dərk etməmişən. Bir az mütaliə et, o da düzələcək”. Düzdür, bu mövzuda biliyimi inkişaf etdirməmişəm, amma mən indi qərara gəlmişəm ki, deyəsən, Zərdüşt dediyi kimi, bu dünyanı iki allah – xeyir və şər allahı idarə edir. Bəlkə də, bu, mənim qəlbimdə yaşatdığım tanrımı ləkələnməkdən xilas etmək üçün təsəlli yolumdur. Yənə də olsun. Bu, dünyanı bir Tanrı idarə edə bilməz. Bu cür ziddiyyətli, bu cür kəşmə-kəşli dünyanı.

*** **

Bir dəfə məni boğazımdan asıb ayaqlarımın da altına qızmar dəmir qoymuşdular. Əllərimi isə açıq saxlamışdılar. Bu bilərəkdən edilmişdi, çünki bu asılma mərasimi öldürmək üçün deyil, dığaların əyləncəsi üçün edilmişdi. Məni onların istədiyi kimi intim münasibətə məcbur etmək üçün idi. Zorlamadan yetərinə zövq aldıqdan sonra girovları onlara

həzz vermək üçün cinsi əlaqənin digər formalarına sövq etmək məqsədi güdürdü. Ölümü istədiyimə baxmayaraq, boğlumamaq üçün tez-tez ayaqlarımı qızmar dəmirin üstünə qoyurdum. Bilmirəm bunu ölməmək üçün edirdim, yoxsa boğazımın ağrısını azaltmaq üçün. Nəticədə ölümdən qaçmışdım. O ölümdən ki, mən onun həsrətini çox çəkmişdim. Bilmirəm intihar iradəsizlikdən idi, yoxsa iradəli olmaqdan. O işgəncələri görəndən sonra özünə qəsd eləməmək iradənin möhkəmliyindən olmalı idi. Çünki o işgəncələrə yenə qucaq açmaq hər özündən deyən, iradəli, güclü, əzmlı insanın işi deyildi.

Naləmiz, fəryadımız özümüzü belə qorxudurdu. O vəziyyətdə nə qədər qalmağımızı deyə bilmərəm. Amma maşından endiriləndə ahıl bir kişinin havasızlıqdanmı, həyəcandanmı, qürur hissini onu boğduğundanmı ürəyi partlamasının bədbəxt şahidi oldum. Elşənin anası isə qapı açılan kimi ermənilərin üstünə atıldı. Bunu görəndə erməni əsgəri heç qımıldanmadan onu da güllələdi... Bu... Bu inanılmaz idi... Nə qədər acısı olan insan olursa-olsun, bunu edə bilməzdi. Bunu erməni etdi.

Dünyamızda manyak insanların olduğunu eşitmişdim, amma bir xalqın hamısının qaniçən manyak olduğunu qəbul edə bilmirdim... Sən demə, var imiş... Bu xalqın adı erməni idi!

Bizi keçmiş Əsgəran Polis Şöbəsinə gətirmişdilər. Hamımızı donuz kimi polis bölməsinin zirzəmisinə doldurdular. Ora qaranlıq, nəmişlik iyi verən alçaq bir yer idi. Çığırışmalardan içəridə bizdən də başqa girovların olduğunu hiss etdim. Bizim olduğumuz girov zirzəmisində iki gün müddətində əsirlərin və girovların sayı iki yüzü keçmişdi...

7. Şübhələr artır

Günorta saat birə yaxınlaşırdı. Telefonuna gələn zəng Qüdrətovu yuxudan oyatdı. Deyəsən, özü də hiss etmədən iş otağındakı divanın üstündə yatıb yuxuya qalmışdı. Cəld ayağa qalxıb ətrafa nəzər saldı. Kompyuter açıq qalmış, printer isə elektron poçt ünvanına gələn məktubu çap edib dayanmışdı. Gecənin uzun sürən yorğunluğundan sonra qeyri-ixtiyari olaraq elə iş otağındaca yuxuya getmişdi. Hiss etdi ki, beş saata yaxın yatıb. Hələ də bitmək bilməyən telefon zəngi indilərdə sanki beyninin bütün hüceyrələrinə təsir edirmiş kimi tələsik iş masasının üstündəki əl telefonunu götürüb gələn zəngə cavab verdi. Zəng edən öz adamı idi. Salamlaşan kimi dərhal mövzuya keçdi:

– Cənab mayor, Ramillə bağlı göndərdiyim məlumatları ala bildiniz?

– Hə, almışam. İndi hardasan?

– Maşındayam, işə tərəf gedirəm.

– Ona nəzarət edən var?

– Hə, əməkdaşlardan birinə tapşırıbmışam. İndi universitetdə mühazirədədir. Saat 3-də dərsi bitəcək.

– Çox yaxınlaşmağa ehtiyac yoxdur. Sən özün diqqətli olsan, kifayət edər. Qaldı ki, Ramili nəzarətdə saxlayan əməkdaşlarına onları iki gündən bir dəyiş. Unutma ki, o, müəllim olmaqla yanaşı təcrübəli kəşfiyyatçıdır. Məni başa düşürsən də?!

– Əlbəttə, arxayın olun. Biz onu şübhələndirmərik.

– Bir də, yeni xəbər olan kimi mənə məlumat ver. Gecikmədən!

– Oldu, cənab mayor!

Qüdrətov telefon danışığını bitirəndən sonra vanna otağına keçdi. Nədənsə Ramil haqqında ona göndərilən məktubu oxumaq üçün tələsmirdi. Əslində işçisinin bir gün əvvəl telefonla verdiyi məlumatlar və öz şəxsi mülahizələri orada nələrin yazıldığını təxmin etmək üçün təcrübəli əməliyyat işçisinə kifayət edirdi. Amma məktubu oxumağa tələsməməsinin əsl səbəbi qarışıq səhər yuxuları idi. Aytəkinin dəftərini oxuyandan sonra sanki yuxuda həmin yerlərə çıxır, yazılanların canlı şahidi olurdu. Ən pisi isə bu idi ki, yuxuda o düşmənlərin bu alçaqlıqlarına qarşı heç nə edə bilmirdi. Hər dəfə də hirs və həyəcan içində yuxudan ayılırdı. İndi başa düşdü ki, bir az əvvəl də yuxudan ayrılmasına səbəb telefon zəngi deyil, elə gördüyü belə qarışıq yuxular idi. Rahat yatmış olsaydı, bəlkə də, zəng-filan eşitməyəcəkdi. Necə ki, adamının ilk zəngini eşitməmişdi.

Güzgünün qarşısında dayanıb özünə baxdı. Bir neçə gündə xeyli arıqlamışdı. Çox yorğun görünürdü. Gecə də, səhər də ya əyani, yaxud da ki, xəyali olaraq həmin girov qadının dəftərini vərəqləyir, təkrar-təkrar oxuduqca Aytəkinin daxili dünyasına bələd olmağa çalışırdı. Qüdrətov çox yaxşı başa düşürdü ki, mərkəzin xəbəri olmadan belə bir əməliyyatı başlamaq doğru deyil. Xüsusilə, əgər bu əməliyyatın bəhrələndiyi mülahizələrdə yanlışlıqlar, boşluqlar varsa. Amma nədənsə o öz şübhələrinin doğruluğuna inanırdı... Mətbəxə keçib özünə çay süzərək iş otağına qayıtdı və printerin yanında gecədən çap olunaraq yığılmış bir neçə səhifəlik materialı oxumağa başladı. Ramil haqqında olan bu materialı onun tapşırığı ilə adamı göndərmişdi.

*** **

Cənab mayor, verdiyiniz tapşırığa uyğun olaraq Ramil haqqında daha çox məlumat əldə etməyə çalışdım. Amma adamın maraqlı və məncə, bir az da müəmmalı keçmişini mənə çox narahat edir. Ümid edirəm ki, indi göndərdiyim bu məlumatlar işinizə yarayacaq. Və bir də, bu tapşırığı bitəndən sonra sizdən öyrənmək istədiyim vacib bir məsələ olacaq. İki gündür, həmin sual beynimi qıcıqlandırır. Peşəmizə zidd olduğu üçün tələsib həmin sualı sizdən soruşmasam da, bilin ki, sizinlə bağlı olan bu məsələnin həqiqi tərəfi mənim üçün çox maraqlıdır... Çox yaxın ki, nə soruşmaq istədiyimi anladınız...

İbrahimov Ramil Mübariz oğlu, 10 yanvar 1970-ci ildə Bakıda anadan olub. Ata-anası ilə bir yerdə qalır. Atası qəzetdə müxbir işləyir. Anası Səmayə və həyat yoldaşı Nərminə isə evdar qadınlardır. On bir yaşlı qızları Aytəkin ilə ailədə beş nəfərdir. Ərdə olan Nuranə adlı bacısı var. Bağçada tərbiyəçi işləyir. Onun ərinin adı isə Azərdir, tikintidə işləyir.

1988-ci ildə əla qiymətlərlə universitetin tarix fakültəsinə daxil olub. Üçüncü kursda oxuyarkən Aytəkin adlı qızla tanış olub və sonradan bir-birlərini seviblər. Səfərova Aytəkin Soltan qızı əslən Xocalıdan olub, 26 iyul 1972-ci ildə anadan olub. Xocalı faciəsindən sonra onun ölümü-qalımı barəsində məlumat əldə edə bilməmişik.

İbrahimov Ramil universitetin üçüncü kursunu bitirəndən sonra 1992-ci ildə təhsilini yarımçıq qoyub müharibəyə gedib. Şahidlərdən öyrəndiklərimə əsasən müharibədə ən yaxşı döyüşçülərdən olub. Dəfələrlə yaralansa da, yenidən döyüş bölgələrinə qayıdarmış. Amma sonuncu dəfə 1993-cü ildə Ağdam rayonu uğrunda gedən döyüşlərdə başından ağır yaralanaraq iki ilə qədər müalicə almışdır. Atəşkəsdən sonrakı illərdə itkin düşən sevgilisini axtarmağa başlayıb. Əvvəlcə universitet rəhbərliyinin onun üçün yaratdığı şəraitin

köməkliyi ilə yarımçıq qalan bir neçə aylıq təhsilini davam etdirib diplomunu alıb. Sonralar isə şəxsi səriştəsi ilə polis sisteminə işə düzəlib. Araşdırmalarıma görə, onun bu sistemdə işə düzəlməsində hər hansı tapşırıq olmayıb. Müharibədə göstərdiyi fəaliyyət polis sisteminə işə düzəlməsinə çox kömək edib. Fikrimcə, Ramilin məqsədli şəkildə polis sisteminə işə düzəlməsi Aytəkinin axtarılması üçün nəzərdə tutulmuşdu. Bunu Ramilin sonrakı fəaliyyəti də göstərir. O özünün bütün imkanlarından istifadə edərək həmin qadının tapılması üçün mübarizə aparmışdır. Müalicə aldığı dövrdə də – 1994-cü ilin yayında əsir və girovların dəyişdirilməsi prosesində əsas adamlardan biri olub. Azərbaycana qaytarılan bütün əsirlər barəsində məlumatı var. Hazırda universitetdə müəllim işləsə də, keçmiş işi ilə əlaqələri çox möhkəmdir. Dövlətdə onu nüfuzlu adam olaraq tanıyan bir çox şəxslər var. Müharibədən sonra Azərbaycanda olan, demək olar ki, bütün erməni əsirləri ilə ayrı-ayrı vaxtlarda görüşüb. Onun Aytəkini tapmaq üçün bütün bu etdiklərini, həqiqətən də, mübarizə adlandırmaq olar. Öyrəndiyim məlumata görə, o hətta mayor Turabovun şöbəsinə aid olan xüsusi təcridxanadakı əsirləri də dəfələrlə danışdırıb. Maraqlısı budur ki, həmin təcridxanadakı əsirlər beş nəfər olsa da, Ramil onların hərəsini bir neçə dəfə danışdırıb. Həmin təcridxanada oldum. Onlar beş nəfər imişlər – Aşot, Tivan, Markar və daha iki nəfər. Mən ora getməmişdən bir neçə gün əvvəl hansısa məqsədlə onların ikisini digər yerə keçirmişdilər...

8. Ana südü yerinə, ana qanı əmən körpə

Bizi orada neçə gün saxladıklarını bilmədik. Amma elə gəlirdi ki, aylardı, burdayıq. Aclıq, qorxu, həyəcan, uşaqların vahiməli çığırtısı əsl cəhənnəmi xatırladırdı. Zirzəmidə iynənin ucu qədər belə işıq yox idi. Qapı hərdən açılır, kortof torbası kimi nəşə atılır, sonra isə yenə bağlanırdı. Sonradan bu atılanların əsir olduğunu bilirdik. O qaranlıqda get-gedə vahimə bizi bürüyürdü. Uşaqların səsinə kəsməyə çalışan analar isə bunu, sözsüz ki, bacarmırdı. Çünki südəmər uşaqların heç nədən xəbərləri yox idi. Və heç nəyi də başa düşmürdülər.

Gülcahan mənə sığınmış, barmaqlarımız bir-birinə keçdiyi formada əl-ələ tutmuşduq. Bir neçə gün ərzində - “Bacı qorxuram”,-cümləsindən başqa, heç nə deməmişdi. Üzümüzü də görə bilmirdik. Amma əllərinin təmasından, bərk-bərk sıxmasından “mənə güvəndiyini, məni qoru deməsini, məni heç vaxt buraxma, sənsiz yaşaya bilmərəm” deməsini hiss etmək o qədər də çətin deyildi. Əllərin danışmasını mən Ramillə əl-ələ tutanda hiss etmişdim. Heç nə deməsə idi belə, əlinin hərəkəti, həyəcandan tərləməsi, tez-tez barmaqlarımı sıxması “səni çox, həm də çox sevirəm” ifadəsinin təcəssümü idi. O zaman mən Gülcahan kimi Ramilə “məni qoru, məni sev” demək üçün əllərimdən istifadə etmişdim. Sevgimin möhtəşəmliyini, yenilməzliyini, sarsılmazlığını demək üçün əllərinə sığınardım. İndi isə Gülcahan mənə sığınır, ona arxa olmağımı istəyirdi. Mən onda başa düşmüşdüm ki, artıq

ailəmizin başçısı mənəm. Nə olursa olsun, onu qorumalıyam. Nəyin bahasına başa gəlsə belə...

Qaranlıq, aclıq və susuzluq get-gedə bizi dəliyə çevirirdi. Hətta “nə baş verirsə, versin, amma tez bitsin bu qaranlıq həyat” deyə düşünənlər də az deyildi. Zirzəmidə qaldığımız son gün birdən-birə atışma səsləri azaldı. Hər yer sakitliyə qərq oldu. Bu bir neçə saat davam etdiyi üçün girovların ümidləri işarmağa başlamışdı. Camaat bir ümidin izi ilə gedirdi bu zülmət qaranlıqda. O ümidin ki, bizimkilər erməniləri geri oturdub, burda camaatın olduğunu bilmirlər. Çünki ermənilərin də ara-sıra gələn danışq səsləri kəsilməşdi. Bu xülyaya mən də inanmışdım, necə ki insan boğulanda saman çöpündən yapışar. Yavaş-yavaş camaat özünü inandırmağa çalışırdı ki, biz qışqırsaq, səs salsaq, bizi kimsə eşidər və azad edərlər. Camaatın çoxu qışqırmağa, qapını döyməyə başladılar. Amma heç bir səs gəlmirdi. Bu isə ümidlərimizin işığında bizi ruhlandırırdı... Bəlkə bizimkilər gələcək...

Qapının açılması və ermənilərin ucadan qışqırması halsızlıqdan, aclıqdan gözünə yuxu gedənləri diksindiridiyi kimi, eyni səbəblərdən ağlayan, zarıldayan uşaqları və böyükləri susdurdu. Çölə çıxmamızı əmr etdilər. Qaranlığa alışdığımız üçün çölə çıxdığımız zaman gözlərimizi açə bilmir, açsaq da görə bilmirdik. Bir də ki, hər yanın ağappaq qar olması, səhər olduğu üçün günəş şüalarının qarı parıldatması bunu daha da əngəlləyirdi.

Sadəcə, bir birimizə yapışaraq, qamaşan gözlərimizi yavaş-yavaş buna alışdırmağa çalışırdıq. Yanımdan tutan botinka mənə qarın üstünə elə atdı ki, həmin anda Gülcahanı ömürlük itirdiyimi hiss etdim. “Qalx” deyə bağırən erməninin səsimi, “bacı” deyən Gülcahanın səsimi mənə yerdən quş kimi qalxmağıma kömək etdi. Yerdən qalxan kimi gözlərimi qeyri-

iradi olaraq açdım, Gülcahanın əlindən yapışdım. Bu zaman heç bir ağrı hiss etmədim. Bizi bölmənin qarşısına yığdılar. Özümüzlə gəlməyə belə imkan vermədən aramızda olan omonları¹ və hərbi paltar geyən digər kişiləri bir-bir seçib qabağa çıxartdılar. Safaryan adlı komandirlərinin tapşırığı ilə harasa apardılar. Ağlıma gələn ilk o oldu ki, öldürməyə aparırlar. Çünki Safaryan onları təpikləyə-təpikləyə döyəndə “siz bizə güllə atmısınız? Mən sizə düşmənlə döyüşməyi göstərəm,”- deyər bağırırdı...

Qadınlar yalvarmağa başladı, kimi onun ayaqlarına düşür, kimi söyür, kimi başqa bir erməni cəlladdan kömək istəyirdi. Çünki bu aparılanlar ya birinin qardaşı, ya əri, ya oğlu, ya da atası idi. Bu hissi ərini gözü qarşısında işgəncə ilə itirən arvad, ana, bacı, qızlar bilər yalnız. Təsəvvür etmək üçün xəyal gücünün mükəmməl olması lazımdır. Bu elə bir acı idi ki, qadınların hansı halda olduğu batmış səslərindən, nalələrindən duyulurdu. Heç nəyə baxmayaraq, iyirmiyə yaxın hərbcini apardılar...

Safaryan isə qan dolu gözləri ilə düşünmədən işgəncələr kəşf edirdi. Qucağında iki aylıq körpəsi olan bir ana uşağı sakitləşdirməyə çalışsa da, bacarmırdı. Safaryan həmin qadını yanına gətizdirdi və dedi: “Ay qancıq, bu uşaq niyə səs salır?!” Qadın onun gözlərinə dik baxaraq: “Neçə gündür, yemək yemir nə etməlidir?”- dedi. Bu söz elə bil Safaryanı qudurtdu:

– Deyirsən ki, acdır bu uşaq? - deməyi ilə qadına şillə vurmağı eyni oldu. Mən indi onu doyduraram. Həm də sənənin südünlə.

---

¹ ОМОН – Отряд милиции Особого Назначения (Xüsusi Təyinatlı Milis Dəstəsi)

Əsgərləri yanına çağırıb göstəriş verdi ki, uşağı bunu əlindən alın, sonra da onun döşlərini kəsin. İki erməni əsgəri qadını tutdu. Amma Safaryan səbr etməyib, öz cibindən bıçağı çıxarıb qadının sinəsindən aşağıya doğru çəkdi. Bunu onun paltarını soyundurmaq məqsədi güddüyünü sonradan gördüm. Qadının qışqırığına, iniltisinə həzz ala-ala o, qadının döşlərini kəsdi. Qadın çığırırdı. Mən bunu sadəcə eşidirdim. Baxa bilmirdim. Əlimdən yapışmış Gülcahan əsirdi. Qadınlarımız isə qarğış yağdırırdılar. Kişilərin əksəriyyətini, xüsusən də cavanları apardıqları üçün yerdə qalanların hər birini ermənilər tutub saxlamışdı. Qadın yerdə ilan kimi qıvrılırdı. Bundan ürəyi soyumayan Safaryan qadının qucağından alarkən kənara tulladığı iki aylıq körpəni qadının sinəsi üstünə qoyub: “Ye, indi nə qədər istəyirsən ye. Anan sənə süd vermək istəmirdi?”-deyir, uşağın başını ananın döşünə basaraq “ye” deyə bağırırdı.

Etdiyi işlə öyünən Safaryan körpənin qana bulaşmış üzünü bizə tərəf tutdu. Onun kürəyindən yapışmışdı. Körpə isə sanki gördüklərindən hər şeyi başa düşürdü. Məsum gözlərindən axan yaşlar belə yanaqlarında donurdu. Günahsız bir varlıq olmasına baxmayaraq, səsindəki yanğınyı duymaq olurdu.

“Görürsünüz bunu, sizin hamınızı bu günə qoyacağam. Təkcə ananızı yox, balalarınızı da ağlar qoyacam. Heç ana tapmayacaqsınız balalarınıza ağlasın”- dedi.

Mən onda qorxunun nə olduğunu hiss etdim. Bu, sonralar da belə olacaqdı. Çünki hər dəfə gördüyümüz bir-birindən fərqli idi. Nəyəsə alışmaq mümkün deyildi girovluq həyatında. Hər dəfə az qalırdım özümə sual verim ki, qorxmaq belə olur? Hər dəfə yeni işgəncə, hər dəfə yeni əzab görmək məni sarsıtmışdı. Halbuki mən dəyişikliyə meyilli adam idim. İndi isə bu xasiyyətimə nifrət edirdim.

Yüzdən çox adamın olmasına baxmayaraq, heç kimin səsi çıxmırdı. Hamı sadəcə nifrəti ilə baş-başa idi. Nə edəcəyimizi planlaşdırma bilmirdik. Girovlar baş-başa verib ağlaşırdı. Bayaq aparılan Azərbaycan əsgərlərinin qohumları belə sakitləşmişdi. Süst olmuşduq. Üzümüzü tutacaq, səsimizi eşidəcək yalnız Tanrı qalmışdı. O anlarda düşündüm ki, deyəsən, Tanrı məsələsi də insanların özlərinə təsəlli verməsi üçün yaradılmışdı. Buna baxmayaraq, mən də qəlbimdə ona dua edirdim. Bizi bu işgəncədən qurtarması üçün yalvarırdım. Hətta əlacsız qalan qocalar Xocalıdakı Seyidcəlal ocağına nəzir-niyaz da tapşırırdılar. Camaatda belə bir inanc var idi ki, Seyidcəlal ocağı müqəddəs bir pirdi, insanların arzusunu heç vaxt gözündə qoymur. Ona pənah gətirənləri naümid etməzdi Seyidcəlal piri.

Bizi sonralar da öz vəhşi məharətləri ilə dəhşətə gətirəcək Safaryanın isə ürəyi soyumurdu. O, körpəni ayaqlarından sallayaraq bir ayağını da Vaskanyanın tutmasını tələb etdi. Yırtıcı canavar kimi onu iki yerə şaqqaladılar. Qan itkisindən son anlarını yaşayan ana isə bunu görürdü. Son dəfə “balam” dedi... O qəşş etdi.

Gülcahan özünü itirmişdi. Başını köksümə sıxıb ağlayan bacım hiçqırırdı. Məni, bəlkə də, Gülcahana təsəlli vermək, ona dayaq olmaq istəyi saxlamışdı. Bunları yazdığım anda belə ürəyimin niyə o zaman dayanmadığına təəccüblənirəm. Bunu görmək və bununla yaşamaq insana məxsus ola

bilməzdi. Bu vəhşiliyi edənlər nə qədər qəlbsiz idilərsə, bunları görənlər də bir o qədər ürək sahibi deyildilər...

Sonra Safaryan qışqıraraq dedi:

– Kimlər Dəhraz yolunda girov düşüb, qabağa çıxsın.

Heç kimdən səs çıxmırdı. Hamı susmuşdu. Yenə bağırdı:

– Orda girov düşənlərin hamısı qabağa çıxsın, yoxsa hamınızı qıracağam. İyirmiyə qədər qocalı-cavanlı girov qabağa çıxdı. Amma ayaqları gəlmirdi. Onları nə gözlədiyini bilmirdilər. Buna baxmayaraq, yeridilər. Cəhənnəmə gedirlərmiş kimi qabağa çıxdılar. Vaskanyan adlı zabit onlardan gözəgəlimli kişiləri güllələdi. Ona görə ki, Safaryanın Dəhraz yolu dediyi həmin yerdə iki erməni meyidi tapmışdılar. Onların qisasını aldı. İki erməni əsgərinə qarşı ona yaxın dinc əhalini öldürdü. Bu girovlardan kimsə onları vurmuşdu. Sonradan mənimlə qismət dostu olan Samirənin dediyinə görə onlar meşədə gedərkən qabaqdan iki erməni gəldiyini görürlər. Onun qardaşının Mehdi adlı oğlu dayısına deyir ki, dayı, bu erməniləri vuracağam. Dayısı deyir ki, yox, bala, vurma cəmi iki gülləmiz qalıb, girov düşüb eləsək, onunla qadınlardan cavan olanları öldürərik ki, ermənilərin əlinə düşməsinlər. Amma Mehdi hirsindən dözə bilmir. “Girov-zad düşməyəcəyik!”, deyib ermənilərin ikisini də sərrast atəşlə öldürür. Arxadakı postda bunu görənlər atəş açıb xeyli adam qırmışdılar.

İndi isə erməniləri ən yüksək səviyyədə təmsil edən Vaskanyan əsir düşməmək üçün azərbaycanlılar tərəfindən məcbur qalıb öldürülmüş iki erməni üçün dinc əhalinin nümayəndələrini bir göz qırpmında güllələdi. Türklərin bir adəti var, əliyalın düşməyə silah verib mərdi-mərdanə öldürmək. Bu hiss həmişə qorxaq olan ermənilərə yad idi. Sadəcə fürsət düşəndə çaqqal kimi öldürmək və yenə fürsət gözləmək...

Safaryan erməni dilində nəşə dedi. Əsgərləri bunu həyata keçirəndə başa düşdük ki, bir neçə azərbaycanlıyı Azərbaycan tərəfə əsir düşən ermənilərlə dəyişdirmək və qohum olanları bir-birindən ayıraraq başqa yerdə saxlamağı tapşırırdı.

Onlar qocaları, yaralıları seçdilər. Bu hadisə isə tamamilə insan faciəsi idi. Hər kəs bu zülmə uzaq olmaq üçün əsirlikdən qurtulmaq istəyirdi. Heç vaxt yadımdan çıxmaz. Təqribən əlli yaşında olan bir kişi girovlarla dəyişdirilməsi üçün yerdə olan ağacı tələsik götürüb özünü yaralı kimi göstərdi. Ağacı götürəndə biz göz-gözə gəldik. Kişinin utandığını, xəcalətdən qızardığını gördüm.

– Qızım, bağışla, mən dözə bilmirəm. Ola bilsin ki, bu bir kişiye yaraşan iş deyil, amma bacarmıram, qala bilmərəm. İndi ananın balanı atdığı gündür. Ermənilərə bunu demə. Mənə nifrət də etmə. Axı oğlanlarım ölüb, kürəkənlərim şəhid düşüb, nəvələrimə kim baxar?! “Bunu eləmək məcburiyyətindəyəm” - ifadəsini onun gözlərindən oxudum. Sanki kişi yalvarır və ona nifrət etməməyimi istəyirdi. Hətta imkan olsa idi, təsəlli üçün deyərdi ki, sizi də qurtaracaqlar, qorxmayın.

Mən Gülcahanın da dəyişdirilməsi üçün onu erməninin qabağına verdim. Gülcahan getmək istəmirdi. Bunu görəndə zabit Gülcahanı mənə tərəf itələdi. Hırıldayaraq: hələ siz lazımsınız bizə, hara gedirsiniz? Bu cür maralları qaytarmaq olar?! Rədd ol, get kənardə dur!,-dedi və işini davam etdirdi.

Ayırıcıları xəstələri, qocaları bir maşına doldurandan sonra, əmrin ikinci hissəsini – qohum olanları bir-birindən ayırmağa başladılar. Dəyişdirilənlər içində ayaqlarını don vurmuş hamilə əmim arvadı da var idi. Onun getməsi bir az məni ümidləndirdi. Ramilə mənim haqqımda nəşə deyəcəyini düşündüm. Kimsə bizim yaşamağımız haqqında eşidəcək, bizi xilas etmək üçün nə isə edəcəkdə. Amma kim?! Ramildən

başqa kim?! Bunu kim edə bilərdi? Atam yox, anam yox, əmilərim yox, bibimdən xəbərim yox. Dayıları isə Naxçıvanda, onların da başına nə gəlib bilmirəm. Bəlkə, elə oranı da alıblar. Axı, ermənilərin çoxdankı arzusu idi, Naxçıvanı böyük Ermənistanla qatmaq. Lap belə sağ qalsa idilər, nə edə bilərdilər axı. Yenə düşüncələrim Ramilin üstündə durdu. O bir kişi idi, əsl qəhrəman olacaq kişi. Mənim üçün hər şey etməyə qadir idi. Ramilin mənim yaşadığımı eşidəcəyi mənə yaşamaq eşqi bəxş etdi... Amma... Gülcahanın itirilməsi qorxusu... Bu lap dəhşət idi...

Həmin an sanki bir neçə saat ərzində baş verənlərin hamısı yadımdan çıxmışdı. İndi yalnız Gülcahanın məndən ayrılması əsəblərimi tarıma çəkmiş, ruhumu yerindən oynatmışdı. Kimsə onu məndən ayırmağa cəhd etsə idi, onu dırnaqlarımla parça-parça edərdim. Buna gücüm çatardı, əminəm ki, çatardı. Amma bizi bir-birimizdən elə ayırdılar ki, sadəcə səsimə gücüm çatdı. Qarnından vurduqları təpik Gülcahanı yerə sərdi. Mən də onun üzərinə yıxıldım. Avtomatın qundağının başıma dəyməsi məni kənara atdı. Bu zərbə ilə insan ölməli idi. Amma mən heç özümdən də getmədim. Sadəcə, əllərim boşaldı.

Saçımdan tutub qaldıran erməninin məni sürüyərək həmin zirzəmiyə aparması ilə Gülcahandan ayrıldım. Gülcahan dədə-baba torpağını qucaqlayıb, mənə baxırdı. Mən çırpınır, bizi bir yerdə saxlamaları üçün qışqırırdım. Gözlərim Gülcahanda qalmışdı. Onu son dəfə gördüyümü düşünürdüm. Bu ayrılıq ananın balasından ayrılmasına bənzəyirdi. Axı həyatda mənə yaxın olan yeganə adam idi bacım. Həm də o, uşaq idi. Zəif idi, iradəsi formalaşmamışdı. Ona ağlayacaq anası, atası belə yox idi. Gülcahanın mənə tərəf qaçmaq istəməsi ilə ağızından vurulan təpik onu yerə sərdi. Mənim gördüyüm elə bu oldu.

Gülcəhanın üzünü al qan içində bir neçə il xatırlayacaq, onu görmək üçün, yaşatmaq üçün nələrə razı olacaqdım...

Nənəm həmişə deyərdi ki, insanı ümidlər yaşadır. O zaman ki, ümidlər öldü, demək, insan da öldü. Mənisə həmişə ən bitkin ümid belə yaşadırdı, izi ilə getməyə məcbur edirdi. O ümid ki, xəyanətə qədər məni sürükləyəcəkdi. Ruhuma, elimə, Rəmilimə belə xəyanət etdirə biləcək bu ümid qarşısında nədənsə həmişə aciz olmuşam. O da bu acizlikdən vəhşicəsinə yararlanacaq, ruhumu soracaqdı...

9. Heç kim unudulmur!..

– Ata, sən heç erməni öldürməsən? - əlində tutduğu kitabla öz otağından çıxan on bir yaşlı Aytəkin Ramilin oturduğu kresloya yaxınlaşdı.

– Aytəkin! Sənə deməmişəm atanı yorma?! Görmürsən o istirahət edir?! – bu dəfə Nərminə dilləndi.

Ramil qızını çox istəyirdi. Elə həyat yoldaşı Nərminə də yeganə övladları olan Aytəkini dəymə-düşər edib ərköyün böyütmüşdü. İndi necə oldusa hər ikisi hiss etdi ki, Aytəkin bu sözdən inciyib yenidən öz otağına tərəf qayıtdı. Ramil oturduğu yerdən qalxıb həyat yoldaşına məzəmmətedici baxışla nəzər salıb yanından keçərək qızının ardınca otağa tərəf getdi.

– Mənim Aytəkinim yenə də küsdü?! – otağa girən Ramil həmişəkindən daha artıq nəvazişlə qızına səsləndi. O həmişə öz sevimli qızını “Aytəkinim” deyər çağırırdı. Öz çarpayısında üzü divara uzanmış qız atasının bu sözünə cavab vermədi. Əslində onun bu susqunluğunun özündə də həmişəki kimi uşaq şıltaqlığından doğan şirin bir “hə, mən sizdən küsmüşəm” cavabı gizlənirdi. Əbəs yerə deməyiblər ki, “susmaq razılıq əlamətidir”. Yəqin ki, Aytəkin də bu çox işlənən atalar sözünü eşitmişdi. Çünki öz yaşlıları arasında həmişə dünya görüşü ilə fərqlənməyi bacarırdı. Oxuduğu

sinifdə iki əlaçından biri idi. Ona bu ildən dərs deməyə başlayan Gülər müəllimə artıq onu bir-neçə dəfə tərifləmişdi də. Əsas da bu idi ki, Aytəkin özü də Gülər müəlliməni çox sevirdi, onun “Ata yurdu” dərslərində keçdiklərini hamıdan yaxşı öyrənməyə çalışırdı. Beşinci sinifdə oxumasına baxmayaraq, onun bu gedişlə atası kimi tarixçi olacağını düşünmək səhv olmazdı.

– Qızım atasından da kəsib?! – Ramil növbəti dəfə onun könlünü almağa çalışdı. Amma yalnız indi əlini Aytəkinin yanağına çəkəndə onun ağladığını hiss etdi. Qızını özünə tərəf çəkib bağrına basdı. Sanki bütün dünya onun olurdu övladını belə əzizləyəndə.

– Güzəl balam, adam da heç hər kiçik səbəbə görə ağlayar?! Bax, anan da səni çox istəyir. Doğrudur, bayaq xətrinə deydi. Amma indi mətbəxdə bizim üçün çay dəmləyir. Bir azdan ikimizi də şokoladla çaya dəvət edib sənənlə barışacaq. Sən

mənim ağıllı Aytəkinimsən, adam belə şeyə görə ağlamaz, qızım.

Bayaqdan sakit-sakit ağlayan qız indi necə oldusa, daha yüksək səslə hönkürtü vurmağa başladı. Hətta anası da onun bu səsini eşidib otağa gəldi.

– Mən anama görə ağlamıram, buna görə ağlayıram – qız bunu deyib yastığının altına qoyduğu “Ata yurdu” kitabını çıxardı. Kitabın arasında hansısa köhnə bir qəzet də nəzərə çarpırdı.

Ramil kitabı açıb arasındakı qəzetə baxdı. Elə Nərminə də bütün diqqəti ilə orada nələrin yazıldığını anlamağa çalışırdı. Sən demə, sabah Aytəkingilin məktəbində Xocalı faciəsi ilə bağlı tədbir olacaqmış. Buna görə də Gülər müəllimə sinfin əlaçı şagirdi olduğu üçün ona kitabdan əlavə digər qəzet materialları da verib. Ramil qəzetdə olanlara, sonra isə qızının əlində olan kitabdakı Xocalı haqqındakı hekayəyə nəzər salıb məsələni anlamağa çalışdı. Qəzetin solğun səhifələrində insan qanını damarında donduracaq fotoşəkillər gözə dəyirdi. Bu şəkillər həmin qarlı qış gecəsinin ürəkəğrından səhnələrinə şahidlik edirdi. Ağ-qara rəngdə verilmiş fotolara diqqətlə baxdıqca insan özü özündən ayrılır, sanki şəkillər dönüb rəngli olurdu. Hətta oradakı qan izlərini, bir az sonra qanın rəngini də görmək mümkün olurdu. Ölümlə azadlığın həsrətli çarpışmasının təəcəssümü olan bu şəkillər faciə qurbanlarının ah-nalələrini insana çatdırırdı...

– Bunları Gülər müəllimə verib, – qız indi özünə gəlib gözünün yaşını silə-silə izah etməyə çalışdı. Dedi ki, sabaha hazırlayım. Sabah tədbiri mənim aparacağımı istəyib. Mən heç vaxt ermənilərin belə pis olduqlarını bilməzdim. Qız bunu deyib qəzetdəki şəkilləri göstərdi. Qəzetin digər səhifəsində erməni vandalizmini əks etdirən bir-neçə iri fotoşəkil yer almışdı. Belə

şəkillər isə ürəyində az da olsa, insaf olan insan övladını ağlatmaya bilməzdi.

– Axı onlar bizdən nə istəyirlər, ata? – bu dəfə atasının məyus olduğunu görən qız əlini onun çiyinə qoydu. Nəyə görə bizimkiləri bu hala salıblar? Hə, ata?! Mən Azərbaycan əsgəri olsaydım, onlardan heç vaxt qorxmazdım! Avtomatımla onların hamısını öldürərdim...

*** **

– Ana, bəs mənim şokoladım hanı? – çay süfrəsi arxasında oturmuş Aytəkin soruşdu.

– Bəs bu nədir bala?! – qızına yaxın qoyulan şokolad ilə dolu vazanı işarə edən Nərminə dilləndi.

– Axı, bunlar hamısı qara şokoladdır. Mən bunları sevmirəm! – Aytəkin həzircavablıq göstərdi. Həmişə atası işə gedəndə onun üçün ağ şokolad alıb gətirməsini xahiş edən qız nə istədiyinə işarə etdi.

– Hə, ağ şokolad istəyirsən. Biz səninlə razılaşmışdıq ki, yadımdan çıxıb?

– Yadımdan çıxıb, nəyi deyirsən ana?

– Həkimin deyib ki, qara şokolad yemək dərslərə yaxşı çalışmaq üçün beynimizə daha faydalıdır. Sənə keçən dəfə bunu danışanda söz vermişdin ki, bundan sonra ağ şokoladın inadını etməyəcəksən. Bəs nə oldu?

– Ay ana, vallah yadımdan çıxıb, atacan!

– Ramil müəllim, görürsən də qızın necə huşsuz olub?! – Nərminə Aytəkin ilə tək bacarmayacağını görüb üstüörtülü şəkildə ondan kömək istədi. Əslində qadının ərinə ünvanlanan bu sualının cavabı hər ikisinə məlum idi. Aytəkin isə uşaq məsumluğu ilə atasının onu müdafiə etməsini gözləyirdi. Hiss etdi ki, qızının iki gözü onun bir ağzına dikilib nə deyəcəyini gözləyir. Bir az əvvəl çay süfrəsinə gələrkən özü ilə iş

otağından gətirdiyi kitabı büküb kənara qoyaraq sevimli qızına gözücu nəzər saldı. Qızı bunu hiss edib fürsəti əldən vermədi:

– Ata, Gülər müəllimə də mənə həmişə deyir ki, çox oxumaq lazımdır. İndi anam da deyir ki, huşsuzam. Səncə, niyə?

– Əlbəttə ki, ağ şokoladı çox yediyinə görə, - həyat yoldaşını daha intizarda qoymaq istəməyən Ramil qızına Nərminənin istədiyi cavabı verdi. Hətta fürsət tapıb hər ikisi gülümsədi də. Amma Aytəkin, deyəsən, bu anı qaçırmışdı. Çünki bir anlıq özü də bunun doğru olub-olmamasını aydınlaşdırmaq üçün beynini işə salmağa çalışmışdı.

– Bəs, mənə daha öz şokoladımdan almayacaqsan?

– Əlbəttə, alacağam, amma həftədə bir dəfə. Danışdıq? – Ramil həkimin sözlərini xatırlayıb fikrini bildirdi. Poliklinikanın sahə həkimi demişdi ki, uşaq yaşlarında həddən artıq ağ şokolad yemək xeyir gətirməz. Əvəzində isə digər şirniyyatlardan istifadə etməyi məsləhət görmüşdü.

– Yaxşı, ata, – Aytəkin nəhayət ki, yola gəlmişdi. İndi onun çöhrəsində bir az əvvəl öz otağında ağlayarkən yaranan qəmgin cizgilərdən əsər-əlamət qalmamışdı.

Ramil bundan məmnun halda qızına bir qədər tamaşa edib yarımçıq qalan çayını içərək ayağa qalxdı. Bu dəqiqələrdə onun fikirlərini nəyinsə məşğul etdiyi hiss olunurdu. Həyat yoldaşı Nərminə xanım da, onu yaxşı tanıyan digər dostları da Ramilin bu halını yaxşı bilirdilər. Başa düşürdülər ki, müharibədə aldığı zədə onu ayda bir neçə dəfə narahat edir, səhhətində çətinliklər yaradırdı. Belə olanda Qarabağ döyüşlərində gördükləri amansız düşmən vəhşilikləri, əsirlər, həmin günlər bir-bir yadına düşür, hamıdan təcrid olunaraq özünə qapılırdı. İndi də, deyəsən, bir az əvvəl Xocalı faciəsi ilə bağlı evlərində baş verən kiçik situasiyadan sonra həmin

günlərə aid nə barəsində düşünürdü. Nərinə onun bu halına bələd olduğuna görə ərinə narahat etməyib qarşısındakı çayı təzələmək üçün mətbəxə keçdi. Ramil isə kitabı növbəti dəfə açaraq qaldığı hissəyə gətirdi. Süfrə arxasında rahatlaşa bilməyəcəyini düşünüb yenidən iş otağına qayıtdı.

İçəri keçən kimi otağın əsas işığını söndürüb iş masasının üstündəki lampanı yandıraraq kitabı vərəqləməyə başladı. Deyəsən həmin illəri yada salmaq, müharibəni, Xocalını, Qarabağı, şəhid olanları, Aytəkini, qəhrəman Azərbaycan oğullarını xatırlamaq istəyirdi. Və hər dəfə də onları yad edəndən sonra vətəndaşlıq borcunu veribmiş kimi rahatlanardı. Necə olsa, özü də bir qəhrəman idi. Bunu heç vaxt dilə gətirməsə də, döyüslərdə çox şücaətlər göstərmişdi. Qızının bayaqkı sualını xatırladı... İndilərdə simasındakı acı təbəssüm izləri getdikcə daha çox hiss olunurdu... Kitabı növbəti səhifəyə gətirəndə erməni terrorçusu Melkonyanın adını görüb dayandı. Bu qaniçən canını öldürmək Ramilə nəsisib olmamışdı. Yaxşı ki, o yaralanıb hospitala gətiriləndən sonra dostu İbad ona verdiyi sözü tutmuş, həmin məşhur erməni terrorçusunun ələ keçirmişdi. Nədənsə, oxuduğu kitabı yenə yarımçıq halda iş masasının üstünə ataraq ayağa qalxdı. Siqaret yandırıb iş otağından həyətin arxa tərəfindəki bağçaya açılan qapıya tərəf getdi. İndi həmin erməni terrorçunun İbad tərəfindən necə zərərsizləşdirildiyini xatırladı... Ramil girov düşən nakam sevgilisinin axtarışı zamanı özü də bir dəfə bu terrorçunun izinə düşmüşdü...

10. Qədim kişi

Mən otuza qədər adamla birlikdə qapını döyməkdən, çıxırmaqdan əldən düşüb bir күncdə oturdum. Çarəsizliyimi indi başa düşdüm. Heç nəyə gücümün çatmadığını indi anladım. Halbuki Gülcahanın yanında özümü güclü hiss etmiş, ona havadar olacağıma özümü inandırmışdım. Bu gücü bir az da Gülcahandan alırdım, deyəsən. Gülcahandan ayrıldıqdan sonra sanki ermənilərin əlində girov olduğumu indi hiss etdim. Onu bir daha görməmək qorxusu, o məsum gözlərini görə bilməmək dəhşəti, məni qucaqlayaraq başını sinəmə qoyan zaman saçlarını qoxulaya bilməmək həsrəti sanki ikinci dəfə atamı itirmək qorxusuna bərabər idi. Anamın ölümü o qədər ani olmuşdu ki, narkoz verilmiş insan kimi heç nədən xəbərim olmamışdı. Amma atam öləndə universitetə bir ay idi ki, qəbul olmuşdum. Atamın da ən böyük arzularından idi, mənim ali təhsilli olmağım. O, bunun üçün əlindən gələni etmişdi. Universitetə də ilk dəfə atamla getmişdim. Onun yanında universitet koridorlarını qürurla addımlayır, gələcəyimin qurulması üçün heç bir əngəl görmürdüm. O da mənimlə fəxr edirdi. Mənə “Siyasi tarix” fənnindən “2” yazan müəllimlə axıra qədər mübarizə apardı. Rektorun qəbuluna qədər getdi. İmtahanın yenidən keçirilməsini tələb etdi və buna da nail oldu. Mən də onun başını uca etdim. İkinci dəfə “2” aldığım imtahandan “5” aldım. Atam bunu hər gələndə danışır, bir özündən deyəndə, beş də məndən deyirdi. Birinci

dəfə kəsildə mən elə bilmişdim, universitetə qəbul ola bilmədim, kəndə qayıdanda Qala dərəsində mənimtək savadlı qızın olmadığını düşünən anama başucalığı gətirə bilmədim. Amma atamın arxamda durması, axıra qədər mənim hüquqlarımı müdafiə etməsi mənə ikinci cəhdimdə ali məktəbə qəbul olmaq həyəcanı yaşatdı. Həmin an bütün problemlərin bitdiyini hesab etmişdim. Arxamda dağ kimi dayanan atamla fəxr etmişdim. Balaca uşaqlar kimi atamı dünyanın ən ağıllı, ən güclü adamı hesab etmişdim. Atalı keçirdiyim bir aylıq tələbə həyatı ərzində heç bir problemlə yaşamamışdım. “Qa deyəndə ət, qu deyəndə suyum” yanımda olurdu. Amma onun qəfil ölümü məni yaman sarsıtmışdı, hətta anam razılıq versəydi, universiteti buraxıb evimizə – ata ocağına qayıtmaq istəyirdim. “Yetim qızın oxumaqla nə işi?!”,- deyə hərdən özümü qalanda özümü danlayırdım da. Qanadı sınımış quş kimi hardan əsməsi bəlli olmayan küləkdən, kol dibindən nə vaxt çıxacağı bəlli olmayan yırtıcı pişikdən qorxurdum. Çarəsizlikdən qorxurdum, yalnızlıqdan qorxurdum, tənhalıqdan qorxurdum. Kimsəsizlikdən qorxurdum. Atam da min əzabla kimsəsiz böyüyüb başa çatmışdı. O, yetim uşağın çəkdiklərini o qədər danışmışdı ki, mən artıq yetimliyi yaşamış kimi olmuşdum. Bir daha yetim olmaq istəmirdim. “Bir tərəfdən bağlayan Allah bir tərəfdən açar” deyən nənəmin müdrik ifadəsi o vaxt da Ramillə tanışlığında öz təsdiqini tapmışdı.

İndi də yalnız Ramilin varlığı mənə təsəlli verirdi. Ləkələnmiş, zorlanmış, kiminsə artığı olduğumu bilə-bilə yenə də Ramilə olan sevgimə zərrə qədər də olsun zərər gəlməmişdi. Hələ də ümid edirdim ki, hər şey bitəcək, Ramil məni başa düşəcək, bu olanları unutmağım üçün mənə yardım edəcəkdi. Bütün bunları düşündüyüm zaman sanki Ramilə danışdığımı

hiss edirdim. Bunların hamısı yaşamaq üçün edilən təsəllidən başqa bir şey deyildi.

Həmin anda məni dünyalar qədər sevən Ramilə möhtac hiss etdim özümü. Ona sarılmağa, ona sığınmağa, onun qoynunda özümü dünyanın ən bəxtəvəri hesab etməyə çox ehtiyacım var idi. Kaş ki, yenə o illər ola idi....

Bütün bu düşüncələrim Qədim dayının qəlpə yarasından ağrılar içində iniltisi ilə müşayiət edilirdi. Girovları dəyişən zaman Qədim dayını yaralı olmasına baxmayaraq nədənsə dəyişmədilər. Qədim dayı bunun səbəbini onun Xankəndində sözükeçən, imkanlı bir adam kimi tanınması ilə izah etdi. Sən demə, Qədim dayı çoxlu yüksək vəzifələrdə işləyib, istər ermənilər, istərsə azərbaycanlılar tərəfindən hörmət qazanmışdı.

Sadə, mehriban, qayğıkeş olması ilə bərabər çox da cüssəli və ciddi bir kişi idi. Qədim dayı bizimlə olduğu 45 gün müddətində daima bizə dəstək olur, verilən işgəncələrə əzmlə dözürdü. Sanki bir liderə çevrilmişdi. Hər şeyi ona məsləhət edir, dedikləri ilə oturub dururduq. Bəlkə də, o olmasa idi, sonradan qaytarılan girovların əksəriyyəti öldürülmüşdü. O həmişə səbirli olmağı tapşırır, keçmiş günlərdən danışaraq bizi ovundurmağa çalışırdı.

Zirzəminin qapısını açıb-bağlayan erməni əsgəri Veneks Qədim dayını tanımışdı. Qədim dayıya erməni dilində nəse dedi. Qədim dayı da ona cavab verdi. Bu hadisə Qədim dayını ölümdən xilas etmişdi. O astaca ona demişdi ki, vəzifədə olan ermənilərdən tanış-dostu varsa, adın desin ki, ona xəbər çatdırsınlar. O vaxtkı Xankəndi "QAI"-sinin rəisi Şamik Qədim dayının yaxın dostu olmuşdur. Qədim dayı da onun adını vermiş, ona xəbər vermələrini istəmişdi. Səhəri Həmin Şamik Qədim dayını görməyə gəldi. O, Qədim dayını qan içində görəndə insan kimi qəlbinin ağrıdığı gözlərindən hiss

olundu, amma bunu gizlətməyə çalışdı. Aşağı çömbəlib onun əlindən tutdu: “Biz dost idik, təəssüflər olsun ki, indi düşmənik”, deyib başqa heç bir söz demədən getdi. Mən o zaman Qədim dayının azərbaycanlı kişisi olduğu ilə fəxr etdim. Bir kəlmə belə demədi. Bəlkə də, Şamik Qədim dayının ona yalvarmasını, alçalmasını, onu buradan qurtarmasını istəyirdi. Amma Qədim dayı heç nə demədi. Ağrılarını da yaddan çıxarmışdı. Arxasınca soyuqqanlıqla da baxdı. Əvvəllər dostluq etməsinə görə özünü söymədi də, danlamadı da, deyinmədi də. Belə də olacağını gözləyirdi sanki. Çünki o erməni idi. Atalar yaxşı deyib ki, ot öz kökü üstündə bitər. İtə nə qədər yaxşılıq etsən də elə itliyində qalar.

Amma axşama yaxın tamam başqa bir şeyin şahidi olduq. Erməninin hər şeyi etdiyinə inanar, buna inanmazdıq. Lakin şahid olduq. Bir həkim gəldi, cavan bir oğlan idi. Hiss olunurdu, universiteti yenicə bitirib. İçəri girən kimi erməni dilində asta səslə dedi:

– Qədim Abbasov kimdi?

– Mənəm deyə, Qədim dayı da erməni dilində cavab verdi. Qarabağda yaşayan ermənilərin əksəriyyəti Azərbaycan dilini, azərbaycanlıların da əksəriyyəti erməni dilini bilirdi.

– Səni əməliyyat etməliyik, deyib Qədim dayını zirzəminin sonundakı otağa aparmalarını əsgərlərə tapşırırdı. Özü də ora keçdi. O, Qədim dayını cərrahiyyə əməliyyatı etdi. Amma bu işləri də vəhşicəsinə etdilər.

Qədim dayını əməliyyatdan sonra yenə bizim yanımıza gətirdilər. Qarnından qəlpə çıxarmışdılar. Bir gün özündə olmadı. Həkim gedəndə əsgərlərə demişdi ki, bu dərmanları verərsiniz içsin. Amma həkim gedəndən sonra əsgərlər dərmanları yerə atıb ayaqları ilə əzdirər. Üstünə örtməyə belə bir şey verməmişdilər. Biz üstümüzdə olanlardan onun altına üstünə sərdik. Qədim dayı özünə gələndə danışdı ki, həkim

narkoz və ya keyitmə üçün dərman vermək istəsə də, əsgərlər imkan verməmişdilər. Bunun əvəzində əllərini-ayaqlarını stola bağlamış, səs salmaması üçün isə ağızına taxta parçası qoymuşdular.

Samirə ermənilərə qarşı tökə-tökə Qədim dayıdan soruşdu:

– Qədim dayı, bu gərdəni sınımışlar nə yaxşı səni əməliyyat etdilər?

– Bala yaxşılıq heç vaxt itmir. Nə olsun ki, ermənidir. Bu həkimi Şamik göndərib. Bizim Şamikle ailəvi yaxınlığımız olub.

– Nə bildin, ay dayı, bu itlər adama yaxşılıq edər? Bəlkə, nə isə məqsədləri var?

– Yox, ay qızım, bu Vladik idi – Şamikin oğlu. Uşaqlıqda onu dizimin üstündə çox oynatmışam. O da məni tanıdı, amma tanımaqlığa vurdu. Atası yəqin ki, işini itirməmək üçün tanışlıq verməyib.

Sonradan bu Vladik üç-dörd gündən sonra bir dəfə də gəlmişdi. Yenə ciddi-ciddi gəldi, özünü Qədim dayını tanımaymış kimi apardı. Qədim dayıya gizlin olaraq çantasında bir sok da gətirmişdi. Qədim dayı öz xasiyyətinə uyğun olaraq o soku tək içmədi. Zorla da olsa, hamımıza bir qurtumluq içirdi. Çünki bizə üç gündən bir yarım stəkan su verirdilər.

Qədim dayını əməliyyat edən günü bizim illərlə görəcəyimiz işin bir növ təməli qoyuldu. Əslində təməli bizim evimizdə anamı öldürəndən sonra qoyulmuşdu. Həmin axşam içmiş, qarnıyoğun erməni dığaları bizim qaldığımız zirzəmiyə gəldilər. Hiss olunurdu ki, rütbəcə yüksək zabitlər idi. Aralarında milis forması geyənlər də var idi. Onlar kişiləri döyür, bizim gözümüzün qarşısında onları mənən sındırırdılar. Yerə tüpürüb yalamasını tələb edən erməniyə yaxşı bir sille

atan Çingizi ağzından güllələmişdilər. Mən Samirəyə: “Niyə şillə vurdu, kaş ki, yumruqla vurardı, heç olmasa ağrısı çox olardı”,- dedim. Samirə bir az gözüaçıq qız olduğundan bəzi şeyləri məndən yaxşı bilirdi.

Dedi ki, sən bilmirsən məgər, azərbaycanlı kişisi heç vaxt kişiyə şillə atmaz. Yalnız qadına şillə atarlar. Özü də özünü yaxşı kişi hesab edənlər bunu yalnız fahişəyə atar. Bunun üçün də alçaldıcı zərbə idi bu şillə. Çingiz yaxşı bilirdi ki, mənəvi zərbə cismani zərbədən daha ağırdı. Əgər bunu ermənilər başa düşərsə...

Kişiləri döyüb incidəndən sonra qızları götürüb aparırdılar. Hər erməninin öz “malı” vardı. Əsgərlər isə onların razılığı olarsa, qızları aparırdılar. Həmin axşam mənə də döyə-döyə, zorla apararı Vaskanyan oldu. Bundan sonra mən yalnız Vaskanyana məxsus oldum. Onun fahişəsinə çevrildim. Əslində fahişə sözü bunu tam ifadə etmirdi. Dilimizdə bunu ifadə edəcək başqa söz olmadığı üçün belə adlandırırıdığımız özümüzü. Fahişələr könüllü olaraq bədənlerini satanlardı. Onların da zorlanmaya qarşı etirazları olur və qəbul etmirlər. Hətta nə olsun ki, fahişəlik edirik, bu o demək deyil ki, bizi təhqir etməlidirlər, - deyirlər. Bizim isə işimiz zorlanmaq idi. Həmin axşam zalımlığı ilə ad çıxaran Vaskanyanın payına düşmək mənim bəxtimə idi. Həmin Vaskanyan idi ki, bizi evimizdən çıxaranda mənə əsgərə tapşırırmışdı. Beləliklə, axşamların gəlməsini istəmədən gözləyirdik. Qızlar isə kişilərimizi utandırmamaq üçün işlətməyə aparıldıqlarını deyirdi. Bəzən də ümid edirdik, ola bilsin, girovluqdan qurtardığımız. Yaşamağa üzümlər olsun. Amma hər şey aydın idi. Kişilər də bunu hiss edirdi. Amma Azərbaycanlı həyası bunu üzə vurmağa, xatırlamağa imkan vermirdi. Buna alışmağa borcluyduq...

11. Qaniçən düşmənin acizliyi

Dostu İbadın qəhrəmanlığı ilə bağlı Ramilin həmin günkü xatirələrindən

Əsl adı Monte Melkonyan olan “Avo” ABŞ-da dünyaya göz açıb. Peşəkar terrorçu kimi ad çıxarıb. Terror təşkilatı ASALA-ya daxil olub, sonradan onun hərbi qanadını yaradıb. Məşhur terrorçu Karlos Şakaldan dərs alıb. Dünyanın bir çox bölgəsində, o cümlədən Livanda, Yunanıstanda, İtaliyada törədilən terror aktlarında yaxından iştirak edib. Terror hədəfinə çevirdiyi şəxslər sırasında türk mənşəlilər xüsusi yer alıb. 1985-ci ildə Parisdə qanunsuz silah və narkotik saxladığına görə 6 il müddətinə həbs cəzasına məhkum olunub. Lakin erməni lobbisinin və digər himayədarlarının təsiri ilə vaxtından əvvəl həbsdən azad olunaraq Cənubi Yəmənə göndərilib.

Daha sonra Qarabağ döyüşlərinə qatılan Melkonyanın əli yüzlərlə günahsız azərbaycanlının qanına bulaşmış. Qaradağlı faciəsinin əsas müəlliflərindən biri məhz Melkonyandır. Bu kəndin ələ keçirilməsi zamanı girov götürülən xeyli sayda günahsız azərbaycanlının qətlə yetirilməsində, o cümlədən başlarının kəsilməsində, üzərlərinə benzin tökülərək yandırılmasında, müxtəlif bədən əzələrinin kəsilməsində bilavasitə iştirak edib. Xocalı soyqırımında qadınları,

körpələri, qocaları, günahsız insanları ən ağılasığmaz vəhşiliklə qətlə yetirən ermənilər arasında yenə də xüsusilə fərqlənən məhz Melkonyan idi. Əsas sevimli məşğuliyyətlərindən biri də girov götürülən azərbaycanlılara ən amansız yollarla işgəncələr vermək, onları xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirmək olub. Ermənistanda mifikləşdirilən Melkonyanla düşmən dövlətin keçmiş prezidenti, o vaxtlar isə Qarabağda azərbaycanlılara qarşı hərbi separatizmin başında dayanan Robert Köçəryanla Serj Sərkisyan da birmənalı hesablaşırdı. Erməni işğalı və vəhşiliyinin əsas ideoloqlarından olan Zori Balayan isə bu beynəlxalq terrorçunun şərəfinə möhtəşəm təriflər yağdırır, ona həsr olunmuş şeirlər və publisistik məqalələr yazırdı. Bu amansız qatili erməni mətbuatı “ən böyük erməni” kimi fanatikcəsinə mədh edirdilər.

Qarabağ müharibəsində olmazın vəhşiliklər törədən, onlarla günahsız azərbaycanlıyı qətlə yetirən Melkonyan rəhbərlik etdiyi hərbi hissənin daha çox Azərbaycan ərazisi işğal etməsinə, mümkün qədər çox günahsız azərbaycanlının qanının axıdılmasına xüsusi diqqət yetirirdi. Amma ona yad olan bu torpaqda başına nələr gələcəyindən də hələ xəbərsiz idi...

*** **

...Yeni açılan gün gedışı və nəticəsi məlum olmayan savaş vəd edirdi. Başqa cür mümkün də ola bilməzdi. Çünki burada hər gün eyni keçirdi. Günün əsas xüsusiyyəti isə nə qədər erməni məhv etməyin və ən başlıcası özünün sağ qalıb-qalmamağın idi. Şəhidlərin xatirə lövhəsinə vurduğu şəklini diqqətlə gözdən keçirdikdən sonra İbad dəstəsi ilə birlikdə bu vaxta qədər qatıldığı döyüşlərin, bəlkə də, ən mühümünə, ən vacibinə yollanırdı.

İbad nə vaxtdandır ki, bir arzu ilə yaşayırdı – Avonu məhv etmək! Avonu ələ keçirmək üçün indiyə kimi düşmən arxasında soyuqda, qarda, yağışda ac-susuz vəziyyətdə həyata keçirilən kəşfiyyat əməliyyatları istənilən nəticəni verməmişdi. Bu dəfə isə Avo mütləq zərərsizləşdirilməli idi. Bu, həm Ağcabədinin Qiyaməddinli kəndinin ermənilərin əlinə keçməsinin qarşısını ala biləcək mühüm bir hadisə, həm də yüzlərlə günahsız azərbaycanlının intiqamının alınması demək idi. Ürəyində “ya sənə verər Allah, ya mənə” deyib qardaşlarının, bütün döyüşçü yoldaşlarının xeyir-duası ilə gecənin zülmətində yola düşdü. Plan Avonu İbadın erməni işğalı altına düşmüş doğma kəndi olan Muğanlıda zərərsizləşdirmək idi. Səhərə yaxın kəndə çatıb əvvəlcədən müəyyənləşdirdikləri yerdə durdular. Axşama kimi gözləsələr də, hədəf hələ görünmürdü. İbad hər qarışına əlinin içi kimi bələd olduğu doğma kəndini gecə qaranlığında xeyli gəzdi. Bir vaxtlar sevinc, toy-büsat səsləri ucalan kənddən indi heç bir əsər-əlamət qalmamışdı. Hər tərəfdə uçulmuş, yandırılmış evlər var idi. Ertəsi gün də hər şey təkrar olundu. İbad yenə Avonu ələ keçirə bilmədən qayıdacaqlarından yaman narahət idi.

Doğma kəndindəki kəşfiyyatında üçüncü gün idi. Uzaqdan sarı rəngli UAZ maşını Muğanlı kəndinə doğru gəlirdi. Avonun isə üç gündən bir təkbaşına sarı UAZ-da gəzərək postları, döyüş xəttini yoxlaması kəşfiyyatçılara məlum idi. Şübhə yox idi ki, UAZ-da gələn Avodur. Sürətlə onlara tərəf irəliləyən UAZ yoldakı dar keçiddə ilişib qaldı. Az keçmiş onun içindən bir nəfər düşərək piyada Muğanlıya doğru hərəkət etdi.

Avonun hərəkət istiqamətini kəşfiyyatçı dəqiqliyi ilə hesablayan İbad kəndin köhnə məktəb binasının yanında onunla üz-üzə gəldi. Bu qəfil görüşü İbad nə qədər

arzulamışdısa, Avo üçün də bu qarşılaşma bir o qədər gözlənilməz olmuşdu. Maddım-maddım İbada baxan Avo azərbaycanlı kəşfiyyatçıların ermənilərin nəzarətində olan kəndə soxulması, günün günorta çağı onun qarşısını kəsmələrinə öz-özlüyündə hələ də inana bilmirdi. İbadın silahı isə düz ona tuşlanmışdı. Artıq bir hərəkətin həyatına son qoyacağını yaxşı başa düşən Avo hələ də durduğu yerdə donub qalmışdı. İbad ondan çiyindəki avtomatı yerə tullamağı tələb etdi, bunu həm Azərbaycan, həm də rus dilində təkrar etdi.

Onu öldürməməsi üçün yalvarmağa başlayan, lakin qəfil hərəkətlə silahını işə salmaq istəyən Avonu İbadın atdığı güllə sinəsindən yaraladı. Aldığı yaradan qıvrılan və geriye dönməyən Avo yenə də avtomatını İbada sarı tuşlamağa cəhd edirdi ki, ikinci güllə onu yerə sərdi. Ayağa qalxmağa cəhd edən Avo taqəti olmadığından dizləri üstə sürünməyə başladı. Xırıltılı səsinin tonundan onu öldürməməsi üçün İbada yalvardığı aydın hiss olunurdu. Girov götürdüyü azərbaycanlıları aman vermədən əzazilliklə qətlə yetirən, azərbaycanlı başı kəsməsi ilə öyünən, qan tökməkdən həzz alan Avo indi qanının tökülməməsi üçün durmadan İbada yalvarmaqda davam edirdi. Azərbaycanlı gəncə zillənən gözlərində bir məzlumluq, yazıqlıq oxunurdu. Bu vəziyyətdə isə İbadın gözləri önündə Xocalı vəhşəti, Qaradağlı faciəsi canlanır, qulaqlarına zülmə, işgəncə ilə öldürülən körpələrin, qadınların, qocaların, uşaqların ah-naləsi, hayqırtısı gəlirdi. Bu faciələrin baş verməsində rolu az olmayan, xaricdən Azərbaycana yalnız azərbaycanlı qanı axıtmağa gələn Avoya aman yox idi.

Qulaqlarında günahsız yerə öldürülən azərbaycanlıların səsi cingildiyən, gözlərində süngüyə keçirilən, baş dəriləri soyulan körpələr, uşaqlar, Xocalıda, Qaradağlıda yüzlərlə başı kəsilən insanlar canlanan İbad qisas yanğısı ilə cibindən çıxardığı

bıçağı “Avo”nun boğazına çəkdi... 1993-cü ilin 12 iyunu... Xocavəndin işğal altındakı Muğanlı kəndi... Gənc azərbaycanlı kəşfiyyatçı və onun qarşısında “ən böyük erməni”nin başsız bədəni... Qisas alınmışdı! Amma əsas qisas hələ qarşıda idi!

12. Düşmənin iyrənc ehtirası

O gecə.... o gecə həmin gecə idi ki, sonralar mənim əl-qolumu sındıracaq, taqətimi alacaq, intihar etməyimə imkan verməyəcəkdi.

Doğrudan da, kişilərlə qadınlar arasında iradə baxımından böyük fərq var. Tarixdə heç vaxt qadınlara qazi olmağa icazə verilməyib. Bunun səbəbi kimi, qadınların zəif, iradəsiz olmaları, qərarın verilməsinə öz hissləri ilə yanaşmaları göstərilirdi.

O, məni öz otağına gətirdi. Ora bizim qaldığımız binadan aralıda idi. Hərbçilərə məxsus binaya bənzəyirdi. İki otaqlı, dağınıq vəziyyətdə olan bir mənzil idi. Divarda bir kişi şəkli var idi. Sonralar bunun Andranik olduğunu öyrəndim. Biri yataq otağı idi ki, dəmir çarpayı və bir də stul var idi. Qonaq otağı üçün nəzərdə tutulan otaqda bir köhnə divan, stol və iki stul var idi. Stolun üstünü xəritə və araq butulkaları bəzəyirdi.

İçəri girən kimi, Vaskanyan məni yataq otağına itələdi və qapını bağladı. Donuz iyi verən otaq o qədər natəmiz görünürdü ki, bir həftəyə yaxın yorğan döşək görməyən, yatmaq üçün kürəyi yerə dəyməyən bir insanın belə oturmağa ürəyi gəlmirdi. Pəncərə dəmir barmaqlıqlarla örtülmüşdü.

Mən 5-10 dəqiqə otaqda ayaq üstə durdum. Nə düşündüyümü heç indi də xatırlamıram. Bəlkə də, heç nə düşünmürdüm. Düşünə bilmirdim. Bacarmırdım düşünməyi. Hər şeyi unutmuşdum. Artıq Ramil də yadıma düşmürdü. Xatırlayanda da unutmağa, ondan uzaq olmağa çalışırdım. Qapının açılması və onun mənə “niyə soyunmamısan?” sualı məni donub qaldığım yerdən bir addım geri çəkilməyə məcbur etdi.

Məni çarpayıya itələyərək üstümə atıldı. Qolumdan tutduğu zaman çox güclü olduğunu hiss etdim. Əynindən hərbi paltarını çıxardı. Qarnı o qədər iyrenc görünürdü ki...

Boyunun hündürlüyü, qollarının güclü olması istənilən qadınla mübarizədə qalib gəlməsinə yetirdi. Vaskanyan məni öpməyə başladı. Əllərimi bir əli ilə tutub tülkü ağızına oxşar ağız ilə dodaqlarımı, sinəmi öpür, bir əli ilə paltarımı soyundurmağa çalışırdı. Ağızından ürəkbulandırıcı araq iyi gəlirdi. Fısıltısı isə insanı dəhşətə gətirirdi.

Düzü, üstümdə elə uzanmışdı ki, hərəkət etməyə heç bir imkanım yox idi. Sadəcə başımı o tərəf-bu tərəfə çevirir, dizlərimlə onu vurmağa çalışırdım. O isə sanki yırtıcı heyvan kimi əlində olan zəif ceyranı parçalamağa çalışırdı. O anda ceyranın gücü sadəcə gözlərinə və ürəyinə çatırdı. Mənim çırpınmağım, ağlamağım, qışqırığım ona ləzzət verirdi. O durmadan məni vurur, dişləyirdi. Bir növ məni müqavimət göstərməyə sövq edirdi. Elə bil bilərəkdən işini uzadır, bitməsindən qorxurdu. Uzandıqca vəhşiləşir, gözləri qanla dolur, orqazma çatacaq dana kimi böyürdü.

-Sən bunlara alış, öyrən, vəzifəni bil, türk qancığı. Bundan sonra mənim kefim istədiyi zaman bura gələcəksən. Mənə qulluq edəcəksən. Gör sənə nələr göstərəcəm. Sənin türk kişilərin sənə indiyə qədər əl vurmayıblar ki, mənə xidmət edəsən,-deyir, gücü çatdığı qədər ağır zərbələrlə şillə vurur,

məqsədinə çatmağa tələsmirdi. Adətən, insan bu cür vəziyyətdə kimisə köməyə çağırır, haray qoparar, amma mən o anda bir şeyi dərk edirdim ki, köməyə çağırılması heç kim yoxdur. Sözsüz ki, Allahı nəzərə almasaq. Allahı isə çağırmağa heç bir ehtiyac yox idi. Bizə öyrədildiyi kimi idisə, o, bizi görürdü. Görməsə də eşidirdi. Amma nə fayda?...

Nənəmlə mübahisələrimdə “Tanrı niyə pis adamları günahlandırır? Onlara imkan verir ki, həyatı istədikləri kimi yönəlsinlər?” deyə onu hirsləndirirdim. Rəhmətlik nənəm çox yaxşı müsəlman idi. Dinini və Allahını sevməyi və qorumağı həmişə bacarırdı. Yadıma gəlir ki, nənəmin orucundan, namazından qaldığını görürəm. Rəhmətlik bu sualımı çox sevdiyi atalar sözü ilə cavablandırır: “Allahın barmağı yoxdur ki, soxub göz çıxartsın”, “gec edər, güc edər”. O, hər şeyi görür. Hər şeyə qadirdir.”

Hətta nənəm danışırdı ki, 20 Yanvar faciəsi baş verəndə bütün naxçıvanlılar Nehrəmdəki İmamzadəyə yığılıb allaha yalvarıblar da. Azərbaycanın üstünü alan qara buludları tez bir zamanda dağıtması üçün göz yaşı töküblər, ağlayıblar da. Tanrının tez bir zamanda erməniləri cəzalandıracağına çox əmin idi rəhmətlik nənəm. Onun düşüncəsinə görə Tanrı yalnız bizim idi. Ermənilərin ya tanrısı yox idi, ya da bizim tanrı onları sevmirdi. Ya da Tanrı yalnız yaxşılara sahib çıxırdı. Pislərə isə şeytan başçılıq edirdi. Belə olduqda isə bizlər-müsəlmanlar yaxşı olduğumuz üçün Tanrı bizim idi. Ermənilərin isə payına şeytan düşürdü. Bu cür dayaz düşüncə isə dünyanı, bəşəriyyəti dərk etməkdə bizi müəyyən qapalı sahədə saxlayırdı. Bunun üçün də ya Tanrının bizə olan münasibətini tam dəqiqləşdirə bilmirdik, ya biz Tanrıya qarşı münasibətimizi aydınlaşdırma bilmirdik. Tanrı isə həmişəki kimi bildiyini edirdi....

“Bu zülmü allah bağışlamaz”,- deyirdi yazıq nənəm. Şərqi – müsəlmanların bəlkə də bəlalara düşər olmasının ilk səbəbi hər şeyi göyə-tanrıya bağlamaları idi. Hər şeyi də ondan gözləməsi idi. İstənilən müsəlman istənilən problem qarşısında qaldıqda üzünü göyə tutur, ondan kömək istəyir. Bu isə insan beyninin tənbelləşməsinə gətirib çıxarır. Tanrıya müraciət etmək, həlli ondan gözləmək ən asan yoldur, lakin məntiqin gücü ilə problemin həlli daha çətin, daha mürəkkəbdir.

O gecə mənim ömürlük ruhuma damğalanmış acı bir gecə oldu... Var gücümle mübarizə aparmağa çalışsam da, heç nə alınmırdı. Məndən qat-qat güclü olması istədiyi kimi rəftarına ən yaxşı yardımçı idi. Mənim alt paltarım da yox idi. Onu evimizdə olarkən əynimdən çıxarmışdılar. Bu onun işini bir az da asanlaşdırırdı. Mən artıq yorulmuş, taleyimlə bir daha barışmağa hazırlaşırıdım. Amma, deyəsən, mənim yorulmağım, çırpınmamağım onun həvəsini söndürürdü. Bir də ki, çarpayının setkası boş olduğu üçün orta hissə batırdı. Bu da onun işini çətinləşdirən amillərdən idi. Bunu hiss edən Vaskanyan məni döşəmənin üstünə atdı. Bu zaman su əvəzinə qan axıdan gözlərim onun cinsiyyət orqanına sataşdı. Bayaqdan üstümdə qızmış dəmir parçası kimi məni narahat edən orqan artıq büzüşmüşdü. Vaskanyan dəliyə dönmüşdü. Gözləri qanla dolmuşdu. Kişilik qüruru hesab etdiyi onu məğlub vəziyyətə salmışdı. Yalançı qürur sahibi isə bunu hər hansı bir girovun qarşısında özünə heç bağışlaya bilmirdi.

Stolun üstünə qoyduğu şalvarından remenini çıxardı. Və dayanmadan məni vurmağa başladı. Mən bunu qələbə hesab edirdim. Timsahın dişləri arasından qurtulmuşdum. Amma Timsah əlindəki ovu yeyə bilmədiyi üçün çılğınlığından partlayırdı. Erməni dilində nəsə deyir, saçımdan tutaraq sürüyür, bağırırdı. Nə edəcəyini bilmirdi. Sığala ehtiyacı olan

uzun saçlarımdan tutaraq başımı ayaqlarının arasına sıxmağa başladı. Bu, iyrənc və alçalıcı idi..... Dözülməsi mümkün olmayan bir vəziyyət idi..... Bu yazdığım gündəlikdə özümlə baş-baş olmağıma baxmayaraq, yaza bilmirəm. Təfəsilatı ilə danışa bilmirəm. Oxuduğunuz zaman ağılınıza nə gəlersə, bilin ki, onlar da mənim başıma gətirilib. Bir şeyi ki, insan özünə belə danışa bilmir. Heç pıçiltı ilə də danışmaq mümkün deyil. Bunu sadəcə qışqıraraq, gücün çatdığı qədər ucadan bağıraraq demək mümkündür. Elə hayqırmaq ki, özün öz səsini eşitməyəsən....

Mən artıq ölümü gözümün qabağına almışdım. Nə edim ki, o məni öldürsün,- deyə düşündüyüm anda, remenindən çıxaranda tapançasının yerə düşdüyünü xatırladım. Gözüm onu axtardı və tapdı. İndi sadəcə onu tapmaq, götürmək və atəş açmaq qalırdı. Amma necə? Gücüm çatmırdı, bir də tapança məndən uzaqda idi. Ağılıma gələn və gücüm çatan yeganə şey var gücümlə onu dişləmək idi. Bütün gücümü yığaraq budundan dişlədim. Elə möhkəm dişlədim ki, it kimi hürdü vicdansız. Başıma vurulan yumruqların heç birini hiss etmir, dişlərimi sıxırdım. Vaskanyan ağrıdan vəngildəyirdi. Amma mən dişlərimi aralamaq istəmirdim, çünki məni nə gözlədiyini müəyyənləşdirə bilmirdim. Bu zaman o qulaqlarımdan tutaraq yuxarıya doğru dartdı. Mən də qulaqlarımın ağrısına dözə bilməyib dişlərimi araladım. Sol qulağımın cırıldığını zirzəmiyə aparılanda bildim. Məni divara elə çırpdı ki, başımın divara dəyməsi ilə gözlərimdən ildırım çaxdı. O, tez çarpayıya oturdu, qan axan ayağına baxdı. Ermənicə söyür, əlini yaranın üstünə sıxırdı. Deyəsən, doğrudan da möhkəm dişləmişdim. Onun ağrıdan başının qarışması mənə silahı yerdən götürməyə imkan yaratdı. Silahı götürən kimi ayağa qalxdım. İç vururdum. Silahı götürdüyüm üçün bir az da ürəklənmişdim. Silahı onun üstünə tutdum,

ayağa qalxmasını tələb etdim. O, sanki yarasının ağrısını unutdu, mənə baxaraq güldü. Heç yerindən də qımıldanmadı. Amma gülüşündə bir səmimilik hiss etdim.

– Siz türklərin bu hərəkətinə heyranam,- dedi.

– Hansı hərəkətinə? Əsə-əsə soruşdum.

– Belə qeyrətli olmağınıza. Başqası olsa idi, indi mənə vurmuşdu. Amma sən vurmursan, bilirsən niyə?

Əslində mən dəqiq bilmirdim, niyə öldürürəm. Buna baxmayaraq ona “Niyə” sualını verdim. Deyəsən, qarğa kimi tülkünün hiyləsinə aldanmışdım. O qədər nifrət etdiyimə baxmayaraq, nəşə planlaşdırı, qərar verə bilmirdim. Bu da qadınlara məxsus olan bir hiss idi. Kişilər bu anı çox yaxşı dəyərləndirirdi.

– Yəqin ki məndən bacını istəyəcəksən, ya da girovları buraxmağımı. Hə, düz demirəm, bəlkə?

– Düz deyirsən, bacım hardadır?-deyə düşünmədən cavab verdim. Əslində, o, mənim adımdan qərar vermişdi. Və ya mənə qərar verməkdə kömək etmişdi.

– Sən bilirsən ki, sizi qohumlarınızdan niyə ayırdıq? Ona görə ki, bu vəziyyətlərdə istifadə edək. Əgər sən mənə atəş açsan, sən də bacın da öldürüləcəksiniz. Üstəgəl, mənim qanım üçün bəlkə, bütün əsirləri də öldürdülər.

Əllərim əsirdi. Bunu o da görürdü. Dediği sözlər isə mənə yenə çıxılmaz vəziyyətə saldı. Gülcahanın sonuncu dəfə mənə baxışı yadıma düşdü. Həsrət və çarəsizlik dolu baxış idi. İndi isə onu qurtarmaq üçün şans var idi. O mənim əlimdə idi. O, həmin şans idi ki, ona bütün ömrümü qurban verəcəkdim və onu şansısızlığın xeyrinə yönəldəcəkdim. Vaskanyanı öldürməklə onu yaşada bilməyəcəkdim, onu yaşatmalıydım ki, Gülcahan da yaşasın.

Vaskanyan birdən yerində qalxdı. Mən qorxumdan tətiyi çəkdim. Necə çəkdiyimi bilmədim. Axı mən Gülcahanın

yaşaması üçün hər şeydən keçməyə hazır idim. Fikir o qədər sürətli idi ki, müddətin deyə bilmərəm, amma tətii axıra qədər çəkdiyim zaman kəsiyində çox şey fikirləşdim, götür-qoy etdim. O ölsə də, bizim hamımızı öldürəcəklər, ölməsə də. Amma silah açılmamışdı. Vaskanyan silahı əlimdən alıb mənə möhkəm bir şillə vurdu. Şillənin zərbəsindən burnumdan qan açıldı.

– Sürtük, mən sizi tanımıram? Sizin necə millət olduğunuzu belə deyiləm? Sən bilirsen mən nə qədər türk qanı içmişəm? Elə bilirsen ki, tapançanı sənın yanına hazır qoyacam ki, mənı öldürəsən? Onu bil ki, bundan sonra mənım istədiyimi etməsən, bacın öləcək. Onun yaşamasını istəyirsənsə, əmrlərimə adam kimi tabe ol. İstəklərimi yerinə yetir. Bundan sonra hər axşam bura gələcəksən, mənı razı salacaqsan, əgər belə olsa, sənə bacını göstərəcəyəm.

Mən küncə yığılmış, için-için ağlayırdım. Tanrı da yadımdan çıxmışdı. Zülmə göz yumduğu üçün üsyan etmək də yadıma düşmürdü. Qadın olaraq Vaskanyanın bütün dediklərinə inanırdım. İnanmasa idim, nə edəcəyimi bilmirdim axı. İnanmağa məhkum idim.

İnandım. Bununla da illərlə bu həyatı yaşadım. Əzablar çəkdim. O gün üçün yaşadım ki, bacımın yaşaması qarşılığında vətən xaini olmağa sövq edilib.

O gecə mənliyimi, qürurumu itirdim. Ruhum zorlandı. Ramilin “göyərçini”, atam Soltanın “Xınalı kəkliyi” uçub getdi. Yerində heç nə qalmadı. Heç qara daşa da dönmədim. İcimdə olan mənım belə mənı tərək etdi. Mən mənısız qaldım.

Vaskanyan hətta mənə demişdi ki, əgər siz intihar etsəniz belə, sizdən ayırdığımız qohumunuzu öldürəcəyik. Bizi qorxutmaq üçün bunu sübut da etdi. Mən qapıdan çıxanda “ağlını başına yığ”,- deyə bağırdı da. Əsgərləri mənı zirzəmiyə gətirdi. Səhər bizi həyətə çıxaranda Qaçqınlar kəndindən olan,

16 yaşlı qızı ilə girov düşən Səkinə adlı gəlini aramızda görmədik. Səkinə Qədim dayının əməliyyat olduğu otağa keçmiş, axşamkı “mərasim”dən sonra özünü bağışlaya bilməyib pəncərənin barmaqlığından asmışdı. Çünki həmin gecə bütün qadınları harasa aparmışdılar. Vaskanyan bizi qorxutmaq üçün, xüsusən də mənə nümunə göstərmək üçün Səkinənin qızını bizim yanımızda cinsiyyət orqanından vurdu. Sonra ikisini də meşəyə atdırdı.

– Əgər qızlardan kimsə özünü öldürmək istəsə, onun əlimizdə olan qohumunu, ya da burdakılardan birini öldürəcəyəm. Qaçmağa isə heç cəhd etməyin,-deyib, mənə xüsusi nəzər yetirdi. Sanki dediklərinin hamısını mənə deyirdi.

Beləliklə, mən bundan sonra Gülcahan üçün yaşadım. İndi də yaşayıramsa, bu onun üçündür. Bu, illər çəkəcək, amma deyəsən, sonu olmayacaqdı.... Ölümdən qorxduğum üçün Gülcahanı özümə təsəlli etdiyimi də az düşünməmişəm. Amma o hisləri yaşamayan şəxs, ölümün o anda ən yaxşı məlhəm olduğunu birmənalı şəkildə başa düşər.

13. Xatirələr sorağında

Axı insanlar nəyə görə dinc yaşamaq istəmirlər?! Nəyə görə ta qədimdən bu günə, bu gündən sabaha düşüdükləri kimisə məhv etmək, torpaqlar, mülklər ələ keçirmək, özündən zəif olanları qorxu altında saxlamaqla onlara hakim olmaq istəyidir?! ...

... ..

Ramil vaxtın necə ötdüyünü hiss etmədən beynini yoran bu suallara cavab tapa biləcəyinə hələ də ümid edərək növbəti dəfə siqaret yandırmaq istəyirdi ki, həyat yoldaşı Nərminənin səsi eşidildi:

– Ay Ramil, yenə nə olub?! Niyə özünə zülm edirsən?

Nərminənin nə vaxt qapını açdığı, onun iş otağından keçib arxa həyəətə düşməsini hiss etməyən Ramil sanki indi yuxudan ayılırmış kimi səksəndi. Bu o qədər ani oldu ki, əlindəki siqaret yerə düşdü. Sən demə, Nərminə xanım iki-üç saatdır onun nə vaxt evə qayıdıb süfrəyə gəlməsini gözləyirmiş. Ona mane olmamaq üçün narahat etməməyi düşünmüşdüsə də, artıq dözməyib ardınca gəlmişdi. Başa düşmüşdü ki, əri yenə də özünü yaxşı hiss etmir. Belə olanda həmişə onun yanında olmağı, ona dəstək olmağı arzu etsə də, Ramil bu

vəziyyətlərində tək qalmaq üçün qaçırdı. Bu isə hər dəfə onu ürəkdən sevən Nərminəni incik salırdı. Hərdən də qadın özünü danlayırdı belə şeyləri görəndə. Bir az əvvəl isə “gərək Ramil evdə olmayanda Aytəkinlə əməlli başlı danışam ki, artıq böyük qızıdır, yersiz suallar verməsin”,-deyə düşünüb özünü növbəti dəfə məzəmmət eləmişdi. Axı qızı bu gün həmin sualı verməsəydi, Ramil də belə olmayacaqdı...

– Neynirsən məni?! – Ramil cavab gözləyən həyat yoldaşına nəhayət ki, cavab verdi.

– Necə yəni, neynirsən? Heç bilirsən nə qədər siqaret çəkmisən? Bayaq bu qutunu mənim yanımda açmısan, bax, demək olar indi boşdur! Günorta yeməyinin vaxtı da keçib. Aytəkin deyir ki, heç olmasa, bu gün atam evdə olduğu üçün onunla yemək istəyirəm. Onsuz da uşaq son günlərdə çox az yeyir. Çox narahatam buna görə.

– Yaxşı, yaxşı, sən get hazırla, mən siqaret çəkib gəlirəm.

– Süfrə hazırdır... – Nərminə bunu deyib daha cavab gözləmədən getdi. Bilirdi ki, əri ilə söz güləşdirməyə ehtiyac yoxdur. Onsuz da o həmişə öz bildiyini edirdi. Ramil ilə ilk evlilik illərində buna alışmasa da, sonradan necə olmuşdusa, hər şeydə qərar vermək məsələlərini ərinə saxlayırdı. Doğrudur, müsəlman kişinin özünəməxsus ailəçilik mentalitetini nəzərə alsaq, bunda qəribə heç nə yox idi. Nənələrin dediyi kimi, “kişi nə dedi odur, öl dedi öl, qal dedi qal!” olmalı idi. Amma Nərminə etiraf etməli idi ki, son illərdə bu baxımdan ərinə əməlli-başlı müstəqillik vermişdi. Ramilin bu açıq-aşkar üstünlüyü isə həyat yoldaşı Nərminəni qətiyyənlə narazı, incik salmırdı. Ona ailədə hamı güvənirdi. Uzaqgörənliyi, bacarığı, istedadı, ailəcanlılığı hamı üçün örnək idi. Qohumları onun qohumcanlı olmasından ağızdolusu danışır dılar. Ramil üçün ən həssas olan məsələ Vətən anlayışı idi. Vətən! Məhz beş hərfdən ibarət bu kəlmə

haqqında Ramilin günlərlə danışacağı söhbətləri var idi. Bu kəlmə onun üçün namus, qeyrət, vicdan kəlmələri qədər ali idi. Onun bu həssaslığını ailə üzvləri, dostlar, iş yoldaşları hamısı yaxşı bilirdilər. Həmişə bu mövzuda söhbət zamanı diqqətli olmağa çalışırdılar. Müharibənin ağrı-acılarını görmüş, əsir düşməsə də, əsirlik həyatının nə demək olduğunu yaşayanlar qədər bilmiş, cavanlıq illərinin ən əziz xatirəsini – sevgilisi Aytəkini itirmişdi o... Onun beyninin neyronlarından ürəyində hərəkətə gələn qanına qədər hakim olan Vətən kəlməsinin belə müqəddəsləşməsinin səbəblərindən idi bunlar. Dostları torpaqlarımız uğrunda canlarını fəda edəndə o da onlarla bərabər ölmək istəmiş, məzara girmək istəmişdi. Canı yanmışdı. Amma həmişəki kimi ürəyinin səsinə deyil, beynində düşündüklərini etməyi seçmiş, ağır yaralar alandan sonra da bir az dirçələn kimi döyüşlərin ən ağır olduğu bölgələrə getmişdi. Ölmək üçün yox, məhz öldürmək, qisas almaq, qələbə çalmaq, vətəndaşı olduğu torpağın igid övladlarının mübarizliyini göstərmək üçün hər zaman məğrur dayanmışdı...

*** **

– Nərminə?! – iş otağına girən Ramilin səsi eşidildi. Sən demə həyat yoldaşı bayaq ondan ayrılıb süfrəni hazırlamaq üçün getsə də, ərinin iş otağına keçəndə bir az oturmaq adı ilə fikirli halda yuxuya dalıbmış. Ramil ona yaxınlaşanda bir neçə saat əvvəl özünün oxuduğu kitabı yoldaşının əlində gördü.

– Bəs, sən süfrə hazırlamağa getmişdin? – Ramil üzündəki təbəssümü gizlətməyib söz atdı. Mən də tələsik gəldim ki, bəs ay aman, yeyib qurtardılar mənə qalmadı.

– Çox tələsik gəlmisən! – bu dəfə də özünə yenidən gələn Nərminə söz atdı. Hiss etdi ki, ən azı 10-15 dəqiqə ərinin iş kreslosunda beləcə yuxuya dalıbmış. İndi əri onu çağıranda da

bunun yuxu olduğunu düşünüb cavab verməmişdi. Yalnız saçlarına toxunan barmaqların nəvazişindən bunun gerçək olduğunu duyub hövlnak ayağa qalxdı.

– Sən Allah, düzünü de, birini deyib neçəsini çəkmisən siqaretin?! - ərinə fürsət verməyib qabaqdangəlmişlik elədi.

– Mən birini çəkib buraya gəldim, amma səni belə görüb oyatmağa qıymadım, inanmırsan?! – Nərminənin sualından sonra ani düşünərək o gedəndən sonra qutudakı iki, yeni qutudan daha birini çəkdiyini yada saldı.

– İnanan daşa dönsün! – Nərminənin şirin tərzdə dediyi bu sözdən sonra hər ikisi bərkdən gülüşdülər.

– Gəl, gedək – Ramil dilləndi. Görəsən, Aytəkin neyləyir?! Həyat yoldaşının əlindəki kitabı alıb stolun üstünə qoydu. Başa düşdü ki, xanımı onun nəyə görə belə fikirli olmasını anlayıb. Bu qədər anlayışlı olduğu üçün onu bağrına basmaq istəsə də, ürəyindən gələn səs buna imkan vermədi. Daha doğrusu, beyninə hakim çıxma bilmədi. Bir az əvvəl bu beynin bütün sirli aləmi on doqquz il əvvəl itirdiyi Aytəkinə xatırlamışdı... Əli gəlmədi yoldaşını qucaqlamağa. Bu qərribə bir hiss idi... Bunu yalnız yaşayanlar bilərdi. Amma Ramil heç vaxt bunu kiməsə arzulamazdı. Bu o qədər ağır idi ki! Kişi mərdliyinə, qüruruna xələl gətirə biləcək qədər dözülməz idi. Bir az duruxsunub, iş otağından çıxmaq üçün qapıya tərəf getdi.

– Ramil!.. – həyat yoldaşının səsindəki həyəcan ona qeyri-adi gəldi. Bu səslənişdə yalvarış, minnətdarlıq, sevgi, bağlılıq, ürək ağrısı... Hər şey var idi. Ramil bunu hiss edə bilmişdi. Nərminənin nə deyəcəyini, yaxud edəcəyini anladı. Bir anlıq onu çağıranın Aytəkin olduğunu da düşündü. Özünü aldatmaq istədi həmin saniyələrdə... Axı, illərdir bu səsi həsrətlə gözləmişdi... Tələbək illərinin hər anı ilə xoş dəqiqələrinə, arzularına, niyyətlərinə qərq olmuş pak sevgisini yaşatmaq

üçün Aytəkinin əsirinə çevrilmişdi. Həmişə, elə indi də, bu saniyə də elə düşünürdü ki, Aytəkin ölməklə o da ölmüşdü. Əzab çəkməklə o da sınımışdı. Əsir düşməklə o da əsir düşmüşdü. Bu əsirlik erməni əsirliyindən daha sarsıdıcı, dəhşətli və dözülməz idi... Ramilin əsirliyinin yeganə adı sevgi idi. Ümitsiz sevgi...

– Ay can! – sanki Nərminənin onun nə düşündüyünü bilməkdən utanıb tez özünü ələ aldı.

– Mən səni canımdan çox istəyirəm! – qadın bunu deyib onun boynuna sarıldı. Bu, əsl qadın nəvazişi idi. Hansı ki, artıq sözə ehtiyacı yox idi. Ramilin bayaq edə bilmədiyini həyat yoldaşı bacarmışdı. Hər ikisi hallarından məmnunluq hissi ilə bir birinə sığınmışdılar.

– “Sevgi qarın doyuzdurmur, əzizlərim!” – yarı açılı vəziyyətdə olan iş otağının qapısını açıb içəri keçən Aytəkinin otağa girməyi ilə bu sözü deməsi bir oldu. Valideynlərini birbirini qucaqlayan görən qız özünü itirsə də, hazırcavablığından qalmadı. Yadına düşdü ki, qapını döyməmiş içəri girib. Amma qapıya da bağlı demək olmazdı axı! Həm də ki, nə qədər gözləmək olar?! Artıq bütün dərslərini oxuyub bitirmişdi. Sabahkı tədbirə də ciddi formada hazırlanmışdı. Hətta otağındakı güzgünün qarşısında yarım saata qədər öz-özünə məşq də etmişdi.

– Sizə mane olduğuma görə bağışlayın, amma mən çox acmışam! Səhvini boynuna almamaq üçün uşaq şıltaqlığı ilə dilləndi. Amma onun bu sözlərində uşaqdan daha çox böyük adamlara məxsus əda, ironiya var idi. Son günlərdə atasının ona hədiyyə etdiyi “Atalar sözləri, aforizmlər və məsəllər” kitabındakı sözlərdən də çox məharətlə istifadə edirdi. Bu bir daha onun istedadlı olmasını göstərirdi.

– Peşman olduq ha, sənə o kitabı almağa. Başımıza bəla oldun müdrik kəlamlarınla, – Ramil bunu deyib, qızını özünə tərəf çəkib boynunu qucaqladı.

Bu dəfə daha da ucadan gülüşdülər. Utandığından yanaqları qızaran Aytəkin də valideynlərinə qoşulub gülməyə başladı.

Bu yanaqların qızartısı Ramilə tanış idi. Həsət qaldığı həmin yanaqlar... İllər aman vermədən ötmüşdü...

14. K m y  g l n var?!

Martın 9-u idi... Havaların qızmağa dođru getməsi əsən küləyin yumşaqlığından hiss olunurdu. Soyuq əvvəlki kimi adamı g yn tmirdi. Günəş isə yalançı p hl vanlar kimi sanki “mən də varam” deməyə çıxmışdı. Yerd ki qarlar isə ərimiş, yeri palçığa çevirmişdi. Təbiət sanki soyuq havada ayađını yorğandan çıxardıb,  ş d y   c n yenidən  c ri  k n şiltaq uşaađa bənzəyirdi. Günəşin şüaları yerə xeyli uzaq olduđundan adama bir o qədər də təsir etmirdi.

Bu gün ermənilərə n  isə olmuşdu. Bizim hamımıza bir rus adyalı verərək həmin binanın ikinci mərtəbəsinə qaldırıb, ya iki, ya da  c yerə b l r k otaqlara yerləşdirdilər.  unki bizim otaqda 8 nəfər var idi.

–  g r kimsə bura g l n adamlara yaşadıqları haqqında nəsə desə, ona qan udduraram. Bu g l nl r bir g nl kd r, amma siz burda hələ çox qalacaqsınız, - deyə Vaskanyan yanındaki  sirin başına ironiya ilə sıđal çəkdi.

Bizi otaqlara yerl şdirdikd n təqribən iki saat sonra səliqəli geyimdə olan  c kişi, bir də qadın gəldi. Bu Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin n m y nd l ri idi. Erməni əsgərləri bu gələnləri tam mühasirəyə almışdılar. Danışdıqlarından almanlara oxşayırdılar. H r miz  bir kađız verdilər v  t rc m c inin

vasitəsi ilə dedilər ki, siz kiçik bir məktub yazmalısınız. Bunu deyəndən sonra əsgərlər onları kənara çəkərək, sanki müdaxilə etməklərinin qarşısını alırdılar. Əlavə nəşə danışmağa imkan vermirdilər. Açıq bu gələnlərin də onlardan qorxduğu açıq-aydın hiss olunurdu. Bizim məktub yazmağımıza ermənilər nəzarət etdilər. Onların bilmədiyi dildə-Azərbaycan dilində astadan dedilər əgər kimsə artıq-əskik nəşə yazsa, axşam başlarına oyun açılacaq. Qırmızı Xaçlılar bir də onu dedilər ki, məktubun sonunda hansı ünvanla getməlidir onu yazsınlar. Biz məktubu özümüz yazmadıq, sadəcə, xətt bizim oldu. Məktubun məzmununu da ermənilər deyirdi.

Əzizim, Ramil, mən sağam, hər şey yaxşıdır. Heç narahat olma, burada bizə yaxşı baxırlar. Deyirlər ki, erməni əsirləri ilə dəyişəcəklər. Öpürəm.

İmza: Aytəkin

Ünvan: Bakı Dövlət Universiteti Tarix fakültəsi,

İbrahimov Ramil, 4-cü kurs tələbəsi.

Məktubları da ermənilər yığdı. Qırmızı Xaçlılar məktubları almaq istəyəndə Vaskanyanın baxışı ilə geri çəkildilər. Yəqin ki, nə yazıldığını oxuyandan sonra onlara verəcəkdilər.

Məktubları yığandan sonra sarışın cins şalvar geyinmiş, çiyində fotokamera olan alman xanımı tərcüməçiyə nəşə dedi. Tərcüməçi Vaskanyanın üzünə baxdı. Başı ilə tərcümə etməsini işarə etdi. O sual verirdi ki, yeməkləri necədir?

Biz nə cavab verəcəyimizi bilmirdik. Hamı susmuşdu. Çünki ilk 4-5 gün bizə heç nə verməmişdilər yeməyə, sonrakı günlərdə isə gündə bir dəfə çörəyin dördə birini və yarım stəkan su verirdilər. Bunumu deməliydik onlara? Bundan sonra nə olacağını təsəvvür etmək çox çətin idi. Çünki hər işgəncə əvvəlkindən fərqli olurdu. Onun üçün də nə

gözlədiyini düşünə bilmirdik. Hamımız lal-dinməz almanların üzünə baxırdıq. Bizi yenə vəziyyətdən Qədim dayı çıxardı. “Hər şey yaxşıdır”, deyə sakit tərzdə cavab verdi. Almanlar isə vəziyyəti başa düşdükleri üçün heç bir əlavə sual vermədilər. Sadəcə, sonradan bildik ki, bizə isti yemək vermələri üçün Qırmızı Xaçın büdcəsindən pul ayıraraq onlara vermişdilər.

Ermənilər də guya ki, buna əməl edilmiş kimi bizə gündə bir dəfə bir stəkan isti, qara rəngdə su verirdilər. Dadından qaynadılmış noxud suyuna bənzəyirdi. Bu da onların isti yeməyi idi.

Almanlar gedəndən sonra bizim otaqda bir sevinc hökm sürürdü. Tezliklə qaytarılacağımızı, elimizə dönəcəyimizi düşünürdük. Elə bil hamımız başımıza açılan oyunları unutmuşduq, dünənə qədər “bundan sonra qaytarılmaqdan, ölməyimiz yaxşıdır” deyənlər işarmaqda olan bu ümidin sevinci ilə yaşayırdılar. İçimizdə olan azadlıq arzusu yaranan altından qaysaqlanırdı.

Mən ünvan yerinə haranı yazacağımı çox düşünmədim. Yazdıqdan sonra “niyə Ramil?”-deyə özümə sual da verdim. Amma cavabım sadəcə “məhəbbət” idi. Sadəcə onun məni qurtara biləcəyini düşünürdüm. İkinci bir tərəfdən ata tərəfdən heç kimim qalmamışdı. İki dayım isə uzaqda, Naxçıvanda idi. Rəsmi ev ünvanlarını da yaxşı bilmirdim. Bir də ki, qədim Azərbaycan torpağı Naxçıvanda da müharibə gedirdi axı. Onların başına heç bir faciə gəlmədiyini hardan biləydim. Hələ girov düşməmişdən Naxçıvanda da şiddətli döyüşlərin getdiyini bilirdim. Və naxçıvanlıların da arasında şayiə var idi ki, vəziyyət gərgin olsa, İrana qaçmaq lazımdır. Bütün bunları düşünəndə görürdüm ki, mən kimsəsizəm. Mənim kimimsə sağ qalmamışdı. Ramil isə mənim yeganə kimsəm idi. Sadəcə ona sığınmaq, ondan kömək gözləmək arzusu var idi.

O anda heç düşünə bilmirdim ki, Ramil məni bütün bu olanlardan sonra, namusu ləkələnmiş, şərəfi tapdalanmış vəziyyətdə qəbul edərdimi? Bu suala cavab axtarmağa belə xəcalət çəkirdim. Axı onun məni qəbul etməsini necə gözləyə bilərdim. Axı o çox qısqanc idi. Bir dəfə məndən Politeknik İnstitutunu soruşan oğlana yolu göstərdiyim üçün incimişdi də. Düz etmədiyimi dəfələrlə söyləmişdi.

– Axı mən nə edim? Binanın yerini soruşdu, burda nə var axı?- deyə özümü müdafiə etmişdim.

– Deyəydin ki, bilmirəm. Sənsə əldən-ayaqdan gedərək, bilmirdin nə edəsən. Bəlkə, elə aparıb göstərə idin. Kim deyə bilər ki, o sənə yaxınlaşmaq üçün etmirdi bunu. Utanmaz oğlu bu qədər adamı qoyub səndən niyə soruşur?

– Mənim yerimə sən olsa idin, bir qız səndən soruşsaydı, nə cavab verərdin? –deyə sual vermişdim.

– O başqa, bu başqa,- deyə cavab vermişdi.

O vaxt Ramilə hirsələnmişdim. Bu hərəkəti nə qədər xoş olmasa da, qısqandığı üçün daxilən sevinmişdim də. Bir qadın kimi çox xoşuma gəlmişdi. Amma Ramilin hərəkəti yeniyetmə bir uşağı xatırladırdı. Mənim dodaqaltı gülümsünməyimi görüb o da yumşalmışdı.

– Bir də belə şey eləmə. Bilirsən ki, xoşuma gəlmir.

– Yaxşı,-deyə sakitcə cavab verdim. Mövzunun bağlanmasını mən də istəyirdim. Bu hiss yalnız şərqli qadınlara məxsus idi. Bunu yalnız biz azərbaycanlı qadınlar edərdik. Bu bir türk qızının sevdiiyə qarşı sədaqəti, inamı idi. Halbuki avropalılar bunu insan hüquqlarının pozulması adlandırırdı...

Bu cür qısqanc bir kişi mənim başıma açılan oyunlara necə dözərdi?! O, çox qürurlu oğlan idi. Məncə, o, bunları eşitsə idi, ya məni öldürməli idi, ya özünü, ya da ermənilərin üstünə gedib qisas almalı idi. Bircə kəlmə desə idi, “bəs niyə yaşadın?” bu mənə bəs edərdi. Mənim niyə yaşadığımı isə

sübut etmək cəhdi o qədər də asan olmayacaqdı. Mən bunların heç birinə razı olmazdım. “Birdən məni qaytardılar?”- sualı məni narahat etdiyi üçün özümü məzəmmət edirdim.

Qədim dayı ziyalı adam olduğu üçün Qırmızı Xaç cəmiyyəti haqqında çox şey bilirdi. Onların gəlməsi, bizim qurtulmağımız deməkdir-deyir və buna əminliklə inanırdı. Hətta bizə təsəlli üçün, işgəncələrə səbrlə dözməyi də məsləhət görürdü. Sakit olmağa, əzmlə olmağa çağırırdı. İntihar etmək istəyənləri isə bu işdən çəkinməyə çağırırdı. Bunun Qurana da zidd olduğunu deyirdi. Amma bizə söz verirdi ki, əsirlikdən qurtaran kimi, hamımızın qisasını alacaqdı. Necə ki, Əsgəranda ermənilərin başına oyun açmış, onlara qan uddurmuşdu. Bu gördüklərini isə heç vaxt unutmayacağına söz vermişdi. O qədər nurani insan idi ki, o danışıqda hər şeyi unudurduq, heç bir iyrənc xatirə yadımıza düşmürdü. Bəlkə də, bizim yanımızda olmasa idi, əksəriyyətimiz ən azından intihar etməyə cəhd etmişdik. O, türk mentalitetinə yaxından bələd idi. Buna görə də özü onun əksinə hərəkət edirdi bəzən. Deyirdi ki, çılğın davranıb nə edəcəyik? Ən yaxşı halda kiməsə bir şillə atırıq, yumruq vurarıq, özümüzü öldürərik. Amma burdan sağ çıxıb yenidən bunlara bəla olmaq lazımdır. Qisas üçün yaşamağımız lazımdır. Silah götürüb döyüşərsiniz. Orduya xidmət edərsiniz. Ölüm hər şeyin həlli demək deyil. Tək ölməkdənsə bir erməni belə öldürüb ölmək daha yaxşıdır-deyirdi.

Axşamları ermənilərin əyləncəsinə çevrilir, səhərləri ağrılardan, əzabdan birtəhər durur, yenə də axşamı gözləyirdik. Deyəsən, hər şeyin dərmanı olan zaman bizi də alışıdırırdı. Əyyaş erməni zabitlərinin hər gecəki qiyaməti bizi gün-gündən məhv edirdi. Qonşu otaqlarda döyülən azərbaycanlıların səmindən kim olduqlarını müəyyənləşdirir,

bizim otağa nə vaxt gələcəklərini gözləyirdik. Dörd divarı olan otaqda gizlənməyə də yer tapa bilmirdik. Gecənin düşdüyünü, səhərin açıldığını barmaq boyda olan dəmir barmaqlıqdan müəyyənləşdirirdik. Otaq daima ala-qaranlıq olurdu. Gecələr isə işıq olmadığından zülmət içində olurduq. Bu zülmət mənə illərlə ağışuna alacaq, gizlədəcək, uçurulardan uçurulara aparacaqdı...

15. Qaranlıqdakı şahid

– Ramil müəllim, arxayın olun, onsuz da dərsim bitmişdi, –
Tofiq müəllim auditoriyaya girməmiş bu sözləri deyib
təbəssümlə içəri keçdi.

Məktəbdə qızının tədbirində olmaq üçün Ramil özü
dostundan onun seminar dərslərini bu gündük əvəz etməsini
istəmişdi. İndi bir daha saatına baxıb pilləkənlərlə aşağı endi.
Deyəsən, gecikirdi.

*** **

Görəsən, necə olacaq?! Aytəkinim yaxşı danışa biləcəkmi?!
Özünü itirsə, heç yaxşı olmayacaq. Qızının da özü kimi belə
məsələlərdə həssas olduğunu xatırlayıb bir anlıq kövrəldi.
Ətrafdakı insanların diqqət obyektinə olmamaq üçün üzünü
yana – avtobusun bayıra baxan şüşəsinə tərəf çevirdi. İctimai
nəqliyyatdan da istifadə etmək son dövrlər onu çox sıxırdı.
Həkimin sükan arxasına oturmağa icazə vermədiyinə görə
həmişə onu qınasa da, onun haqlı olduğunu da inkar etmirdi.
Çünki öz maşınını sürərkən fikirli olduğundan dəfələrlə pis
vəziyyətlərdə qalmışdı. Hətta keçən il az qalsın maşınla adam
da vuracaqdı. Bundan sonra bir müddət avtomobil idarə

etməməyi özünə söz verdiyinə görə maşınını da satdı. İndi də avtobusda, metroda olarkən gördüklərinə göz yuma bilmir, daxilən əsəbiləşib sarsıntı keçirirdi.

Gözləri yolboyu yüksək sürətlə şütüyən maşınlarla baxsa da, fikirləri yenə də naməlum yerlərdə cərəyan edirdi. Arabir maşınlar arasında tələsik yolu keçən insan da onun diqqətini cəlb edirdi. Bu insanları onunla eyni avtobusda oturub sənişinlik edən digərləri ilə müqayisə də edirdi. Amma bu çox az çəkirdi. Yenə də öz fikirlərinə qayıdırdı. İnsanların nəyə görə belə cılızlaşdığı onu indi daha çox yorur, sanki sonsuza qədər davam edəcək mübahisəli müqayisələr burulğanına sürükləyirdi. Uşaqlar isə bunların içərisində yeganə pak varlıqlar idi. Məhz onlar hər şeyi görür, böyüklərinin “ibrətamiz məsləhətlərinə” qulaq asır və bunlarla oturub-dururdular. Hərdən bu məsləhətlərə gülənlər, inanmayanlar, qulaqardına vuranlar da tapılırdı. Bu, uşaqları əyləndirmək üçün özünü gülünc vəziyyətə salan klounun halına bənzəyirdi. Uşaqları əyləndirmək istəsə də, uşaqlar ondan qorxur, ağlayaraq, sanki ustalıqla maskalanaraq gizlədilməyə çalışılan əsl simanı ətrafda olan “böyüklərə” çatdırmağa çalışırdılar.

– Düşən var “astanovkada”? – 13-14 yaşlı yeniyetmənin ciyiltili səsi onu fikirlərindən ayırdı. Məktəbin qarşısındakı dayanacağa çatmışdı. Əlindəki manatlığı özünü “konduktor” adlandıran bu uşağa uzatdı.

– Xırda yoxdur, ay dayı?! – üz-gözündən sırtıqlıq yağan oğlan dilləndi. Hiss olunurdu ki, məktəbə-zada getməyib səfil həyatı keçirir. Köhnə yarımqol köynəyinin döş cibindən görünən ucuz siqaret də bundan xəbər verirdi.

– Yaxşı düş get, düş get..! Mənim də xırdam yoxdur, – uşaq Ramil müəllimin cavab vermədiyini görüb əda ilə dilləndi.

– Sən də rədd ol da, haradan peyda oldun?! – oğlan bunu deyib dilənmək üçün avtobusun açıq qapısından içəri soxulmaq istəyən dilənçi oğlana var gücü ilə təpik vurdu.

– Qoy itsin cəhənnəmə, məni işə salma, – avtobus sürücüsünün amiranə səsi eşidildi.

– Lazım dayı, bunu əvvəllər görməmişdim, deyəsən, təzə gətiriblər,-konduktor oğlan indicə təpiklə vurduğu dilənçi oğlana işarə etdi.

– Hə, Allah bilsin kimin itidir! – sürücü həvəssiz dillənib müştərilərin yol haqqı olaraq köhnə peçenye qutusuna atdığı pulları sahmanlamağa başladı.

– Ay, oğul, o fağırı niyə vurdun?! Görmürsən ruhi xəstədir! – arxa oturacaqda əyləşən qoca qadının səsi eşidildi.

– Sən də sakit ol, ay nənə, sənə nə var e?! Sən onu tanımırsan, oğrunun biridir!

Oğlan tanımadığı dilənçi oğlan haqqında mühakimə yürüdüb vəziyyətdən çıxmaq istədi.

– At getdik! Üç dəqiqə oldu, – dayanacaqda durma vaxtının tamam olduğunu işarə edən sürücü köməkçisinə dilləndi.

– Hələ yarım dəqiqə qalıb ay Lazım dayı, niyə tələsirik e? – təzə yandırdığı ucuz siqaretini həvəslə sümürən yeniyetmə konduktor vaxtı uzatmaq istədi. Amma vurduğu dilənçi oğlanın hələ də yerdən qalxmadığını görüb bərk qorxmuşdu. On səkkiz-iyirmi yaşlarında olan bu dilənçiyə bədencə cılız və zəif göründüyünə görə əslində daha az yaş vermək olardı. Amma tük basmış sifəti bunu demirdi. Nəhayət ki, özünə gəlib ayağa qalxaraq konduktorun sifətinə acıqla baxdı, sonra işə yenidən dayanacağı arxasındakı yerinə qayıtdı.

– Sür getdik e! – onun özünə gəldiyini görən yeniyetmə deyəsən, özü də onunla bərabər qurtulmuşdu. Hətta yarıya qədər çəkmədiyi siqaretini da atıb sürücüsünə göstəriş verdi.

– Hə, “malış”, deyəsən özünə gəldin axı sən də, – sürücü Lazım da ona söz atıb avtobusu hərəkətə gətirdi.

*** **

Ramil məktəbin darvazasına çatanda ayaq saxlayıb geri döndü. Bütün diqqəti ilə bayaqkı dilənçi oğlanı axtarırdı. Avtobusdan düşəndən sonra həmin oğlanı dayanacağı arxasında oturan görsə də, indi o, orada deyildi. Siqaret yandırıb bir az aralıdakı sakit bir yerdə dayanmaq istəyirdi ki,

telefonuna zəng gəldi. Nömrə tanış gəlsə də, ekranda hansısa ad çıxmadı:

– Bəli! – tərəddüdlə telefonu qulağına apardı.

– Salam, ata, mənəm! Bəs gəlmirsən, tədbirimiz indi başlayır axı!

– Çatmışam, qızım, narahat olma – yadına düşdü ki, bu Aytəkinin müəlliməsi Gülər xanımın nömrəsi idi. Keçən dəfə də zəng etmişdi. Yəqin ki, Aytəkinin həyəcanlandığını görüb özü zəng edib ki, onunla danışib səsini eşidə bilsin. İndi hiss etdi ki, qızının səsində, həqiqətən də, həyəcan var idi. Axı birinci dəfə idi ki, belə bir tədbirdə aparıcılıq edəcəkdidi. Əlindəki yarımçıq siqareti zibil qutusunda atıb darvazaya tərəf getdi. Və yalnız darvazadan içəri keçib sağa – məktəbə tərəf dönmək istəyəndə ani olaraq bayırdakı həmin dilənçi oğlanı gördü. Üst-başından çirkəb tökülən bu adamın bir az əvvəl onun zibilqabıya atdığı siqareti götürüb damağına qoyduğunu gördü. Dilənçi bunu o qədər cəld etdi ki, sanki insanların onun bu hərəkətini görməyəcəyinə əmin idi. Necə olsa, onun da özünə görə qüruru var idi. Amma ətrafdakı “canlı ölümlər” buna laqeyd və biganə yanaşırdılar. Hətta o, zibilqabını ələk-fələk eləsəydi də, çoxlarının ona yazığı gəlməyəcəkdidi. Halbuki o dünəndən həsrət qaldığı bircə bütöv, heç olmazsa, yarı siqaret axtarırdı həmin zibilqabıda. Və ətrafda olan çoxlarından fərqli olaraq onun qüruru var idi. Bayaq onu təpiklə vuran konduktor oğlanın, demək olar ki, bütöv atdığı siqaretinə də əl uzatmamışdı buna görə...

16. Erməni məhəbbəti

– Sənin adın nədir?

– Əli.

– Soyadın nədir?

– Qurbanov.

Jor üzünü qapıçıya tutub: “Bu oğlanı istəyirəm”,-dedi.

– Kişilərin qiyməti bahadır. Gərək bir az da artıq verəsən,-
deyən qapıçıya:

– Kəs səsini, boş-boş danışma. Baha olduğu üçün yüzlərlə kişini öldürüb çayın qırağında çalaya basdırdınız?! Mən bilirəm, kim bahadı, kim ucuzdu. Bu dəqiqə sizə türk qızı lazımdır. Öz arvadlarınızın da işini başqaları görsün. Onların kişiləri sizin qadınlarınızı öz istəkləri ilə yatağa salsın, siz isə, əlinizə fürsət düşmüşkən onları zorlayın. Heç indiyə qədər görmüsüz ki, bir türk qızı erməni arvadı və aşnası olsun. Yox, görə bilməzsiz. Amma erməni qızları həmişə azərbaycanlı kişinin qarşısında təslim olub. Mənlərlə erməni qadını var ki, bu gün də Azərbaycanda ərinin yanındadır. Bizim bu cür olmağımızı da liderləriniz etdi. Böyük Ermənistan xülyası üçün.... Elə generallarımız oldu ki, öz arvadlarını belə türk yatağına saldı. Biz də onların kişiliyini gördük, həzzindən

doya bilmədik. Pis öyrəndik. İndi gəlmisiniz mənə qiymət oxuyursunuz:

– Kişilər bahadı...

– Mən kiməm ki, mənə belə dedilər, mən də dedim də. Ay Jor, nə mənim üstümə düşmüşən?

– Kim deyib sənə, o psixopat Vaskanyan? Qələt edir. Mən Safaryana beş min dollar pul saymışam. Oğlumu qaytarmaq üçün oğul verməliyəm. Bu uşağın adını mənə veriblər. Bunu sağ çıxara bilsəm, ömürlük həbs cəzasına məhkum olunmuş oğlumu qaytaracaqlar. Onlardan bir hərbi var, onunla danışmışam, pulunu da vermişəm. Vəziyyətin qarışıqlığından istifadə edib oğlumu turmədən çıxaracaqlar. Azərbaycanlılara da ayrıca pul vermişəm. Bu uşağın da dayısı ona pul verib, qaytarmaq üçün. O puldan Safaryana da çatır. Heç nədən sizə pul qazandırırım, indi mənə gəliş gəlmək istəyirsiniz? Başınıza oyun açaram, deyəsən, məni tanımırınsınız?

– Hanı e? Bizə bir şey çatır ki, işğal zamanı evlərdən nə götürdük, odur. Başqa heç nə vermirlər. Mən də bilirəm ki, əsirlərin hamısını satırlar. Safaryan və Vaskanyan sadəcə əmr verməyi bacarır. Mənə dəxli yoxdur, Vaskanyana de, kimi istəyirsən apar.

Döşlərinin arasından yüz dollar çıxararaq qapıçının cibinə basıb:

–Daha çox danışma, uşağı endir aşağıya, maşında gözləyirəm, Vaskanyanına da deyərsən ki, Jor belə istədi. - deyib iri addımlarla ləngər vura-vura qapıdan çıxdı.

Bu Jor adlanan kişi cüssəli, hündür boylu, yaşına uyğun olmayan makiyajlı, kök qadın Qarabağda yuxarılarla əlaqəsi olan qadınlardan idi. İki dəfə ərə getmişdi. Birinci əri erməni, ikinci əri azərbaycanlı idi. Çox qətiyyətli qadına bənzəyirdi. Dili var idisə, dilçəyi də var idi.

O, Qədim dayını tanımasa da, Qədim dayı onu yaxşı tanıyırdı. Onun bir çox kişidən qeyrətli olduğunu da deyirdi.

Qapıçı oğlanı qolundan tutaraq çıxarmaq istəsə də, 14 yaşlı Əli getmək istəmirdi. İri qara gözlərində yeniyetməliyə xas hərəkətlilik olan Əli yenicə qanad açmaq istəyən qartal balasına bənzəyirdi. Zəif, cılız bədənə sahib olmasına baxmayaraq, gözlərində təlatüm, böyük bir fırtınanı rahatca sezmək olurdu.

Yenə Qədim dayı onun dadına çatdı. Dedi:- Oğul, qorxma get, səni dəyişdirəcəklər. Mən erməni dilini yaxşı bilirəm axı, nə danışdıqlarını da yaxşı eşitdim. Arvad öz oğlu ilə səni dəyişdirmək istəyir. Dayın kimdisə səni qaytarmaq üçün çoxlu pul verib. Qorxma, get.

Uşaq sanki bizdən ayrılmaq istəmirdi. O qədər dəhşət görmüşdü ki, buna da inana bilmirdi.

– Düz deyirsən, Qədim dayı, məni öldürməzlər ki?

Yaş dolu gözlərlə Qədim dayını qucaqladı. Bu mərhəmətli kişi uşağı dartmaq istəyən erməniyə tərs-tərs baxaraq, dizlərini yerə qoydu və onu öpdü:

– Qorxma, bala, mənə inan. Burada da nə görmüsən, kimlər yadıındadır qaytarılanda hamısını danışarsan.

Uşaq başı ilə razılığını bildirib, son dəfə bizə baxdı və getdi...

*** **

Bu hadisədən təqribən iyirmi gün keçmişdi. Qədim dayıya hörməti olan qapıçı Veneks fürsət düşən kimi, Əli haqqında ona danışdı. Deyirdi ki, uşağın vəziyyəti əladır. Jor ona yaman baxır. Uşaq elə kökəlib ki, gəl görəsən. Hətta onu işlətmir də. Bunun da səbəbi Jorun yeganə oğluna olan sevgisidir. İndi evində gəlini ilə birgə yaşayır. Oğlu nə qədər avara olsa da, anası onu çox istəyir. Uşaqdan oğlunun iyini

alır. Hətta hərdən uşağa deyirdi ki, əgər oğlum qaytarılmasa, səni burda saxlayacağam. Gəlinimlə evləndirəcəyəm. Amma onu da deyirdi ki, əgər oğlumun qolu olmasa, qolunu kəsəcəyəm, gözü olmasa, gözünü çıxardacağam. Əli kefdədir, narahat olma, Qədim kişi, bir sözlə, onun vəziyyəti cənnətdəki kimidir. Jorun oğlunu gətirirlər Bakıdan. Bu gün axşam onu dəyişəcəklər. Jor mənə bir qonaqlıq da söz verib. O, vəzifəliklərlə əlaqəli qadındır. Həm də sözü keçən arvaddır.

Venexsin Qədim dayıya olan bu cür isti münasibətinin səbəbi Qədim dayının ona etdiyi kiçik bir yaxşılıq olmuşdu. Qədim dayı deyirdi ki, bir dəfə atasının qəbrini götürmək üçün ona iki kisə sement verib. Əlində olan imkandan istifadə edən bu nurani kişi ondan həmin sementin pulunu da almayıb. O, hərdən Qədim dayıya evdən çörək də gətirirdi. Qədim dayı elə bunlara görə də pessimist ola bilmirdi. Ermənilərin içində yaxşılıarı olduğunu dəfələrlə görmüş, bunun üçün də "insan övladının hamısının qəlbinə şeytan hakim deyil",- deyə bizi inandırmağa çalışırdı.

Amma Qədim dayı bizim nə çəkdiyimizi, nələr gördüyümüzü görməmişdi. Sözünl əsl mənasında biz ölüb-dirildik. Əslində bu sözü Azərbaycanda bu vəziyyətlər üçün istifadə etmirlər. Bu sözünl çox böyük hikməti var. Mən onu ölüb-dirildikə başa düşürdüm...

"Öldüm-dirildim" ifadəsinə ikrah hissi ilə yanaşanları qınayıram... İnsan ölüb-dirilə bilərmiş... Allah indiyə qədər ölənlə heç kimə canını bəxşiş etmədi, amma ermənilər bunu bir gündə bir-neçə dəfə bacardı... Hər gün ölmək həsrəti ilə yaşamaq, yaşamaq arzusu ilə bizi nə vaxt dəyişdirəcəkləri həsrəti ilə çırpınmaq... Bunu heç kimə arzu etməzdim...

Axşam bizə isti yemək adlandırdıqları noxud suyu verəndə Qədim dayı Veneksdən uşağın taleyini soruşdu. Veneks hirsələndi:

– Sizinkilər də düz adam deyil ha. Bilirsən nə oldu? Bilirsən ki, illərdir həsrətini çəkdiyi oğul dağını yaşatdılar Jora. Bu vəhşilikdir. ...

Əlini də Jor öldürdü. Bilirsən niyə, çünki oğlunun meyidini gətirmişdilər. Jor canavara dönmüşdü. Oğlunu itirən ana necə olmalıdır, o qədər həvəslə gözlədiyi oğlunun meyidinin gətirildiyini biləndə? Elə sərhəddə onu öldürdü. Düz elədi də. Sevə-sevə uşağa baxırdı. O demişdi axı, oğlumu necə versələr, bunu da elə qaytaracağam.

Qədim kişi, bu, alçaqlıqdır. Siz də özünüzü yaxşı hesab etməyin. Nə edirlər, azdır. İmkanım olsaydı, sizin hamınızı da mən qırardım. Biz zalımıqsa, bəs siz nəsiniz? Siz bizdən də geri qalmırsınız. O arvada bunu etmək olardı? Yazıq o cür ki uşağa baxmışdı. O cür ki, ümidlə yaşayırdı. Ümidini baltaladınız. Adını da qoydular avariya olub. Buna kim inanar? İnanarsan, Qədim kişi? Axı səni yaxşı adam bilirəm, sən inanarsan? Veneks qapını dili qurumuş Qədim kişinin üzünə çırpıb “gəbərini” deyərək getdi.

Qədim dayı başını tutdu. Dizi üstə yerə çökdü. Bu çöküş sanki bir dağ çöküşü idi. O, bunları bizə ağlaya-ağlaya tərcümə etdi. O kişi ki, o qədər əzaba dözmüşdü, dost dediyi insandan zərbə almışdı, qadınları-qızları ləkələnmişdi ağlamamışdı, kiçilməmişdi.

Kimi günahlandıracağını bilmirdi. Əliyə nə qədər acıyırdısa, Jorun da vəziyyətinə elə yanırırdı. Bunu hər dəfə yazıq Əli deyəndə, yazıq Jor da deməsi göstərirdi. Sanki uşağa verdiyi sözü o tuta bilməmişdi. Yazıq Əli..... deyib bir küncə çəkildi. Başını tutdu. Həmişə bizə dayaq olan, qeydimizə

qalan, cüssəli, hündür Qədim dayıdan əsər-ələmət qalmamışdı. Dərdlinin dərdini dərdli bilər. Biz onu başa düşürdük. Hətta biz Əli qədər Jorun da halına yanırıdık. Başımıza oyunlar açan millətin nümayəndəsinin halına yanırıdık. Bu isə insanın faciəsinə yanmaq demək idi, millətin yox. Alçağın, oğraşın, şərəfsizin milləti olmadığı kimi, mərhəmətin, ürək ağrısının, sevginin də milləti yoxdur. Sadəcə vəhşilik var. Bu isə bəzi xalqlarda daha böyükdür....

Söz tapa bilmirdik deməyə. O qədər ölümün içərisində Əlinin bu cür faciəli ölümü bizə daha pis təsir etmişdi.

Bəş qadın, bir də Qədim dayı olan bu dörd divar arasında bütün olanlar unudulmuş, bütün işgəncələr yaddan çıxmış, sadəcə, Əliyə yas tutulmuşdu. Heç axşam bizi hansı kef məclisinə, hansı seks oyunlarına aparılacağımız da maraqlandırmırdı. Heç səhər nələrin baş verəcəyi də. Hansı qisas proseslərinin başlanacağı da bizi qorxutmurdu. Bu zaman heç nəyə ümid də etmirdik. “Görəsən, məktublarımız ünvana çatdı mı”- deyə fikirlər də irəli sürmür, təxəyüllümüzdə yaratdığımız “almanların yaxşı adama oxşadıqları mifi” də unudulmuşdu...

İnsan qəribə varlıqdır.... Bunları mənə kimsə danışsa idi, ya da hansısa kitabdan oxusa idim, inanmazdım. Uydurmadı, oxucunu həyəcanlandırmaq üçün yazılıb deyərdim. Ona görə yox ki, bunlar ola bilməz, on görə ki bunları kimsə gözü ilə görüb, yaşayıb. Bax bu fikrə inanmazdım. Axı az görməmiş, eşitməmişik ki, oğlunun ölüm xəbərini eşidən ananın ürəyi partladı, 20 Yanvar faciəsini kadrlardan izləyən neçə-neçə insan infarkt keçirdi. Nədənə mən və mənim kimilər yaşayırdı və görürdü. Hətta hər keçən gün dünənini unudurdu da. Deyəsən, bizi yaşadan, bizə məlhəm olan, dərdi unutduran yeni gördüklərimiz idi. Necə ilan vuranı ilan zəhəri ilə sağaldırlar, bizi də yeni faciə ilə müalicə edirdilər. Daha

özümə “günahım nə idi” sualını da vermək mənasızlaşdı. Bəlkə də, günah etmək üçün yaşayırdım, yaşadırırdım. Tanrı da bizim günahlar etməyimizə ümid edirdi. O da müəyyən ümidlərin izi ilə kainatı idarə edirdi. O, hansı ümidlərdi? Bunu yalnız Allah bilirdi... Biz isə qurulmuş ssenarini oynayan oyunçular idik... Rolumuzu məharətlə oynayırdıq... Lap belə onun istədiyini kimi... Axı nə baş verir-versin intiharını rədd edirdi O...

17. Müəmmalı hadisə

- Ara, bu türklərin qanını içmək lazımdır!
- Mən qamaz-qamaz bu türklərin canını alacam, sən də içərsən tələsmə ara, tələsmə.

Tatatatat, ta, ta, ta!.. (avtomat səsi eşidilir)

- Ara, qaçın, deyəsən türklərdir!
- Areni vurdular! Tez gəlin, qaçıb canımızı qurtaraq!
- Qaçmayın, qaniçənlər, qaçmayın! Hamınızı qırıb cəhənnəmə göndərəcəm!

Tatatatat, tatatat, tatatat!.. Avtomat səsləri daha yaxınlıqdan eşidilir. İndi artıq sükutu yalnız havada sürətlə hərəkət edən mərmilərin atıldığı avtomatın səsi pozur. Qəhrəman kəşfiyyatçı qorxmada irəliyə doğru şığıyır. Onun bir amalı vardır – kəndə soxulan erməniləri öldürmək!..

... ..

Səhnədəki məktəblilər Xocalı faciəsinin həmin dəhşətli anlarını tədbir iştirakçılarına çatdırmaq üçün hazırladıqları səhnəciyi bacardıqları qədər yaxşı canladırmağa çalışmışdılar. Zalda oturanlar sükut içərisində səbirsizliklə bu səhnəciyin nə ilə bitəcəyini gözləyirdilər. Nəhayət ki qısa işıqlandırılmış bu döyüş səhnəsi bitdi. Bu dəfə qalib biz idik – azərbaycanlılar! Deyəsən, tamaşaçıların da böyük əksəriyyəti bundan razı

qalmışdı. Amma nədənsə dodaqların büzənlər də var idi. Bəlkə, onlar daha haqlı idilər. Bəlkə, o birilər heç, ümumiyyətlə, haqlı deyildilər... Hər halda məktəbin yetmiş iki yaşlı qocaman fiziki Hüseyn müəllim səhnəcik bitər-bitməz ayağa qalxıb zalı tərk edəndə son sözü bu olmuşdu:

– Biz həmişə sözdə, kinolarda, mahnılarda qalib gəlirik onsuz da..!

Amma tədbir iştirakçılarının çoxu bu səhnəcikdən təsirlənmişdi. Hətta bir həftəyə qədərdir ki, uşaqları bu tədbirə hazırlaşdıran Gülər müəllimə göz yaşlarını saxlaya bilməmişdi.

Tədbir isə hələ davam edirdi. Bu dəfə Aytəkin şeir demək üçün öz sinif yoldaşlarını dəvət etdi. Artıq həyəcanı da keçmişdi. Arabir birinci sırada əyləşən atasına nəzər salır, daha da inamlı olmağa çalışırdı. Yəqin ki, tədbir bitəndən sonra atasına yaxınlaşacaq və ilk sualı da “ata bəyəndin?” olacaqdı...

Ramil isə tədbirin ta ilk dəqiqələrindən o illərə qayıtmışdı... Cismi, özü burada olsa da, gözləri səhnədəki qızına baxsa da, ruhən indi o həmin illərə qayıtmışdı...

*** **

1992-ci il... Martın 6-sı... Arzu ilə başladığı ali təhsilini yarımçıq qoyub birbaşa döyüş bölgəsinə getdi həmin gün. Azərbaycan özünün ən ağır illərini yaşayırdı həmin illərdə. Ən adi vətəndaşından tutmuş ziyalisinə qədər hər kəs bu qırğının nə vaxt bitməsini gözləyirdi. Bacaranlar əlindən gələni edir, silaha sarılıb döyüşlərə gedirdilər. Amma təəssüf ki, bacardığı işi etməyənlər də az deyildi...

Həmin gün Aytəkin ilə gəzib-dolaşdığı bütün yerlərə getmiş, kəlmeyi-şəhadətini dilə gətirən müsəlmanlar kimi son dəfə öz-özünə pıçıldamışdı da – “Səni tapacağam, and içirəm,

qisasını alacağam... Aytəkin!” Sonra isə vidalaşmaq üçün evlərinə – ata-anasının, bacısının yanına dönmüşdü. O, sonralar bu vida mərasimini dəfələrlə xatırlamışdı. Xüsusilə bacısının onun ayaqlarına düşüb yalvarması hər yadına düşəndə ürək ağrısı keçirirdi:

– Ramil, qurbanın olum, bizi qoyub getmə. Bəs biz sənsiz necə dözərik, hə?!

– Nuranə, qalx ayağa, sən uşaq deyilsən ki, niyə məni getməyə qoymursan? Öləndə öləcəyik, hər gün tabutu gələn şəhidlərdən artıq biz?! Onların bacıları bacı deyil?!

– Axı sən tək oğulsan, mənim, atamızın, anamızın yeganə ümid yerisən. Bacın sənə qurban olsun, heç olmasa bir ay gözlə, sonra istəsən gedərsən...

– “Aslanın erkəyi, dişisi olmaz”, – bunu ki həmişə sən mənə deyirdin. İndi nəyə görə tək mən valideynlərimin ümid yeri oluram?! – bunu deyib bacısını sakitləşdirmək üçün boynunu qucaqlayıb zarafat etdi.

Maraqlı idi ki, Səmayə xanım oğlunun döyüşə getməməsi üçün çox da yalvar-yaxar etmirdi. Bəlkə də, onun tərsliyinə bələd olduğu üçün susurdu. Amma onun nigaran baxışlarında daha çox qürur hissi görmək olurdu. Yeganə oğul övladının vətən uğrunda döyüşə getməsinə dözə bilməsə də, bunu ona bəlli etmək istəmirdi. Bilirdi ki, Ramil deyibsə, gedəcək. Onu yolundan heç kəs saxlaya bilməz. Qorxurdu ki, narahatçılığını, ürək ağrısını oğlu anlasa, fikri onda qalacaq, soyuq səngərdə yağı düşməyə tab gətirməyəcək. Odur ki, özünü tox tutmağa çalışırdı.

– Ay ana, qurbanın olum, barı sən dillən!.. – Nuranə əlacsız halda bu dəfə də ona üz tutdu.

Qadın isə heç bir söz demədən qızının saçlarını oxşayır, onu ovundurmağa çalışırdı. Nəhayət, onun sakit olmayacağını görüb məzəmmətlə dilləndi:

– Ay qızım, bəs mən sənə uşaqlıqdan öyrətməmişəm ki, yola gedənin arxasınca ağlamazlar?!

Bu sözlər məzəmmətlə səslənsə də, danlamaq üçün deyilməmişdi.

– Bundansa, çay gətir qardaşın üçün, bir azdan gedəcək axı.

Səmayənin son sözləri qızını sakitləşdirmişdi. Hiss olunurdu ki, “yola gedənin arxasınca ağlamazlar” məsələsi onun halına əməlli-başlı təsir etmişdi. Odur ki, başını aşağı salıb qardaşına çay gətirmək üçün evə tərəf getdi...

*** **

– Necəsiniz, Ramil müəllim? – bayaqdan bəri səhnədə şagirdlərinin yanında dayanan Gülər müəllimə indi onun qarşısında dikilmişdi. Tədbir də elə indi bitmişdi. Bunu Ramil səhnəyə ani nəzər salanda hiss etdi. Hələ ki, qızı da orada idi.

– Salam Gülər xanım! – ani tərəddüddən sonra ayağa qalxıb qadınla salamlaşdı.

– Belə tədbirə görə sizə minnətdarıq!

– Borcumuzdur, Ramil müəllim. Biz sizin kimi qəhrəman döyüşçülərin şücaətləri qədər olmasa da, çalışırıq ki, əlimizdən gələni edək.

– Bir daha təşəkkür edirəm. Əmin olun ki, şagirdləriniz sizinlə fəxr edir, – Ramil bunu deyib sağollaşdı. Qızı artıq gəlib onun əlindən tutmuşdu.

– Ata, evə gedirik?

– Hə, qızım, gedək.

Ata-bala hər ikisi məktəbin qarşısına çıxıb dayanacağı yaxınlaşdılar. Ramil bayaqından fərqli olaraq, fikirlərində daha aydın və rahat idi. Bəlkə də, indi onun əlindən bərk-bərk tutan sevimli qızının təsirindən idi ki, özünü çox yaxşı hiss edirdi. Siqaret yandırmaq istəyəndə tədbirdən əvvəl məktəbin qarşısındakı dayanacaqda gördüyü dilənçi oğlanı xatırladı.

Bayaq tələssə də, düşünmüşdü ki, çıxanda ona siqaret alıb versin. Qızına hiss etdirmədən baxışları ilə onu axtardı. O isə gözə dəymirdi. Yəqin gedib... Ola bilsin ki, sabah da siqaret tapmayacaq çəkməyə...

Həmişə çoxlu suallar verən qızının indi susduğunu görüb ona nəzər saldı. Aytəkinin isə gözləri kimisə axtarırdı.

– Qızım, kimə baxırsan belə maraqla?

– Bayaq burada bir dilənçi var idi. Gəlib gedəndən siqaret istəyirdi. Amma heç kim ona bir dənə olsun vermədi. Hətta yoldan keçən uşaqlar onu ələ salırdılar. Onu sənə göstərmək istəyirəm ki, siqaret verəsən, yazıqdır...

– Yəqin gedib... – Ramil indilərdə daxili bir heyrət hissi keçirirdi. Hətta o, dilənçinin nəyə görə onların diqqətini belə çox çəkməsi sualına da cavab tapmaq istəyirdi.

– Heyf... – deyərək qız da atası kimi susdu. İndi hər ikisi yaşı on səkkiz – iyirmi arası olan həmin dilənçi oğlan haqqında düşünürdülər.

18. Qara qarğa

Aprelin 12-si idi... Təbiət oyanmışdı. Dörd divarlı məhkum məntəqəsinin pəncərəsinin olmaması indi daha xoş gəlirdi. Çünki qışın çovğunu kiçik dəşiklərdən elə hiss olunurdu ki, elə bil, Şimalda iki böyük dağın arasında idik. O balaca dəşiklərdən gələn külək sanki sümüyümüzə işləyirdi. Adyala bürünüb, bir-birimizə sığınıb soyuqdan qorunmağa çalışırıdık.

Səhərlər isə betonun üstündə yatdığımızdan ayaqlarımız tutulur, böyrəklərimiz ağrıyırdı.... Amma insanın verdiyi əzablar o qədər böyük və zəngin idi ki, təbiətin göstərdiyi sərt üz bizi çox da ağrıtmırdı.

İndi isə təbiət canlanmışdı. Gülün, çiçəyin qoxusu kiçik dəşiklərdən sel kimi içəri axırdı, necə ki soyuq, şaxta axmışdı. Qarabağ təbiəti dünyanın nadir təbiətlərindən idi. Avropalıların da bu gül-çiçəyə maraqları az deyildi. İndi isə bu torpağın vətəndaşı, doğmaları ola-ola gözümüzün giləsi boyda olan dəşikdən baxırıdık bu yaşıllığa, bu gözəlliyə. Heç uşaqlıqdan qırmızı yumurtasını, səmənisini, şəkərburasını səbirsizliklə, anbaan gözlədiyimiz Novruz bayramının da necə keçdiyini bilmədik.

Səhər saat yeddi olardı.... Uca səslə qarılıdayan qara qarğanın səsi bizi ayıltı. Qarğalar elə səs salmışdı ki, elə bil nəşə itiriblər. Bu qara qarğalar el adətinə görə, o qədər də, yaxşı qəbul edilmirdi. Onlar kəndə uçub gələndə nəşə bəd bir şeyin olacağına işarə kimi baxırdılar. Sadəcə inaq olmuş, öskürək xəstəliyinə tutulmuş insanlara dərman olan qara qarğa qanı bu quşu el arasında lazımlı edirdi. Başqa heç cürə, heç nəyə lazım olmurdu. Bir də həyət-bacadan cücələri aparanda yada düşərdi. İndi isə bu səs Qədim dayının fikrinə görə bizi xilas edəcək səs idi. Bunda nə isə bir xoş xəbər görürdü Qədim dayı. O, deyirdi ki, əgər bu gün biz sağ qalsaq, deməli, bizə ölüm yoxdur. Ya öldürüləcəyik, ya da qaytarılacağıq. Əgər bu gün qaytarılmasaq, ermənilərin soyqırım adlandırdıqları 24 apreldə yüz faiz bizi işgəncə ilə öldürəcəklər. Amma nəşə ürəyimə damıb ki, yaxşı bir şey olacaq....

Biz bu sözlərə istehza edirdik. Dünyagörmüş bir insanın nədən yapışdığını, nədən kömək gözlədiyini qəbul etmək istəmirdik. Amma nəşə mənim də qəlbimdə buna inam var idi. Bəlkə də, bu, inam yox, sadəcə inanmaq istəyi idi. Axı ümid dolu bir fikir idi. Bütün insanlar belə olur. Özü üçün xoş olanı, ürəyindən keçəni mifləşdirir, onun həyata keçməsinə qəlbində canlandırdığı kimi inanır. Halbuki inandığı bu fikir həyata keçməsi mümkün olmayan bir utopiyadır. Axı bu insandı, onda yaşam sevgisi var. Qara qarğanın səşindən məna çıxardığımız istər ölüm, istərsə də qaytarılma fikri mənim üçün müqəddəs idi. Əgər belə olsa idi, mən o qarğaya ömrüm boyu totem kimi baxardım. Əlbəttə ki, yaşasaydım... Yəqin ki, qədim inanclar da belə yaranır. Təsadüflə üst-üstə düşən könül arzusu istənilən hadisəni inanca çevirə bilər, hətta sitayiş də etdirərdi. Yəqin ki, sonralar Qədim dayı da bu hadisəni danışacaq, qara qarğanın xoş xəbər daşıyıcı olduğunu

vurğulayacaqdı. Onu gördükcə ona hörmət etməyə çalışacaqdı. Hətta nəvələri həyəətə gələn qara qarğanı daşlamaq istəyəndə “bala, onunla işiniz olmasın, babanıza xilas xəbərini gətirən o olub”, deyəcək, kövrələcəkdi. Nəvələr də bu hadisəni başa düşmədiyi üçün sual verəcək, bu hadisəni danışmasını istəyəcəkdilər. Qədim baba da bu günləri xatırlayacaq, göz yaşlarını gizlətməyə çalışsa da, qəhərdən boğulacaq, bəlkə də, danışmaqdan vaz keçəcəkdilər...

Bu qara qarğa hadisəsi kafirlərin əlindən gizlənən Məhəmməd peyğəmbərin mağarasını hörümçək toruna bürümüş hörümçək məsələsinə bənzəyirdi. Həmin hörümçək də o zaman peyğəmbəri xilas etmişdi. Onun üçün də müsəlmanlar ona müqəddəs heyvan kimi baxır, öldürməzlər.

Günortaya yaxın qarğanın səsini unudur, ümidlərimizi basdırırdıq. Amma Qədim dayı ısrarlı idi. Nəsə olacaq... buna adım qədər əminəm, mən heç nəyə bu qədər əmin olmamışam, deyirdi.

Əgər Qədim dayı bütün günü bizim yanımızda olmasa idi, şübhələnərdim. Yəqin ki, “nəsə deyiblər” deyərdim. Axı neçə gün idi, heç Veneks də növbəyə çıxmırdı. Bu kişini belə əmin edən nə idi? Qarğa səsi məlumdur, amma başqa bir şey də olmalı idi. Bu altıncı hissə də ola bilərdi. Həmin gün mən buna inandım. Altıncı hissənin varlığını təsdiqlədi bu hadisə. Ya da “qara daşa inansan, şəfa taparsan” ideyasının tərənnümü idi bu. Bəzən deyirlər ki, insan nəyinsə həyata keçməsinə çox istəyirsə, o da həyata keçir. Biz şübhələnmişdik. Samirə də təbiətindən gələn şıltaqlıqla buna etiraz edirdi, mən də, Həyat da. Amma Rəna və Həlimə xala bəxtlərə ağ günün xəbərini gətirən bu qara qarğaya Qədim dayı qədər inanırdı.

Günorta saat dörd olardı. Venekslə növbə dəyişdirən qapıçı içəri girdi. Qədim dayını və onunla yanaşı iki nəfər qadının çıxmasını əmr etdi.

Bu qadınlardan biri Rəna idi. Ata-anasının və həyat yoldaşının gözü qabağında öldürülməsindən sonra dili tutulmuş, üz-gözü əyilmişdi. 30-32 yaşlı olan bir gəlin idi. Qorxudan 3 aylıq uşağını da salmışdı. Xarici görünüşcə o qədər də gözəl olmayan bu qadının üz cizgilərinin əyilməsi onu bir az da eybəcərləşdirmişdi. Ermənilərin təbirincə desək, heç bir işə yaramırdı. Elə bütün gün sakit oturur, heç bir söhbətə qarışmırdı. Heç Allah ümidinə verilən yeməyi də yemək istəmirdi.

Biri də 50-yə yaxın yaşlı olan Həlīmə xala idi. Yəqin ki, o da onların işinə yaramırdı. Həlīmə xala gec ailə qurmuş, gec də övlad tapmışdı. Onu da Allah ona çox görmüşdü. Həlīmə xalanın qaytarılması hamımızın ürəyindən olan məsələ idi.

Qədim dayı bu hadisədən yaman məyus oldu. Bir bizə baxırdı, bir də hara baxacağına yer axtarırdı. Bəs bu üç qız?- deyə qarışıya tərəf yeridi.

-Onlara sahib çıxan yoxdur, sizə isə xeyli pul veriblər,- deyib alçaqcasına hırıldadı.

- Kim verib o pulu?

-Sənin qardaşın, elə bilirdin, səni neçə vaxtı burda havayı saxlayırlar? Hətta nazınla da oynayırdılar. Qardaşın külli miqdarda pul ödəyib səni almaq üçün. Di tez ol, laqırtı vurma!

-Mənim əvəzimə bu qızlardan aparın,-deyib geri çəkildi.

-Nə boş-boş danışsan? Dedim axı çərənlemə! Düş qabağıma. Qədim dayını qucaqlamaq üçün, narahat olma demək üçün ona yaxınlaşmaq istədikdə sinəmdən dəyən avtomat qundağı məni yerə sərtdi.

Beləcə vidalaşa bilmədiyimiz ay yarımılıq əzab yoldaşımız, havadarımız, ağsaqqalımız da getdi.... Gedəndə: "Sizin qaytarılmağınız üçün əlimdən gələni edəcəyəm, narahat olmayın!"-deyib birdəfəlik getdi.

Bir neçə saat bundan əvvəl ölümü qaytarılmaqdan üstün tutan qəlbim indi azadlıq eşqi ilə yanırdı. Ramili görmək arzusu ilə qovrulurdu. Hər şeyi danışardım Ramilə, hər şeyi deyərdim ona, o məni başa düşməyə idi də, sadəcə ona danışar, sonra da ayrılardım. Lap belə o, məni öz əlləri ilə öldürsəydi də... Bu, mənim vüsalım olardı. Qarğanın səsinə niyə təmiz qəlblə inanmadığım, niyə bunun düzgün çıxacağına əmin ola bilmədiyim üçün özümü qınayır, peşmançılıq hissi ilə külə dönürdüm. Sonrakı peşmançılıq fayda vermir. Bəlkə də, sidq ürəklə inansa idim, Tanrının mərhəmətinə Qədim dayı qədər inansa idim, mən də qaytarılmışdım... Bu da təsadüfün həqiqətə çevrilməsindən sonrakı reallığın peşmançılığı.....

Amma erməninin dediyi “sizin üçün külli miqdarda pul ödəyiblər” cümləsi məni sarsıtmışdı.

Doğrudanmı, biz kimsəyə lazım deyildik? Doğrudanmı Ramil bu qədər etinasız idi? Doğrudanmı, o, yazdığımız məktubu oxuyub məni qurtarmaq üçün çarə axtarmayıb? Bəlkə, o, mənə hirslənib, hələ də burda yaşamağım üçün məni qınayır. Bəlkə də, o, məndən əl üzüb. Əslində, bu fikirlər ağıma gəlsə də, inana bilmirdim. Qarğanın səsinin xoş xəbər gətirdiyinə inanan Qədim dayı kimi. Amma qəlbimdəki ikilik daima məni daxildən yeyirdi. Hər şeyə şübhə edir, hər şeydən əmma çıxarırdım. Ağıma gələn bu fikirləri ürəyim qəbul etmirdi. Çünki ağıl bəzən hislərin təsiri ilə yanlışlıqlara düşər ola bilər, amma ürək heç vaxt özündən başqa heç nəyə inanmazdı. Mən də ürəyimin səsinə qulaq asıb Ramildən əlimi üzmədim. Axı ürəyim onun idi. İnsan az hallarda özünə xəyanət edər, bu az hallar isə az hallarda baş verərdi....

Həyat, mən və Samirə qaldıq. Samirə heç olmasa danışır, o əzabların içində hərdən gülürdü də. Bəzən elə bilirdim Samirə bu girovluqdan o qədər də əziyyət çəkmirdi. Çünki danışdıqlarından başa düşürdüm ki, istədikləri hər şeyi edirdi.

Amma sonralar onun etdiyi inanılmaz hərəkət mənim onun haqqındaki düşüncələrimi məhv etdi...

Həyat isə gözəlliyi ilə baş gicəlləndirirdi. Çox cazibədar qız idi. Bu, Ramilin bölgüsünə görə üçüncü tip qadınlardan idi. O, qadınları üç qrupa bölürdü: sevmək, oxşamaq, həyat yoldaşı etmək istədiyən qadın, anan, bacın olmağa layiq olan qadın, aşnan, gəzdiyən ola biləcək qadın. Bunu qadınların gözüne baxarkən gördüyünü, ağılına gələ bilən ilk fikir olduğunu deyirdi. Məhz Həyatın gözlərinin parlaqlığı, qaynarlığı, oynaqlığı ilə ilk gördüyümdə qadın olmağıma baxmayaraq məni də heyrətə gətirmişdi. Gürcü qızlarına bənzər gözləri elə parıldayırdı ki, nənəm demiş: “adama gəl-gəl deyirdi”. Amma onun gözlərindəki kədər gizlənməyə çalışır, bəzən qaçmağa yer axtarırdı. Göründüyü üçün utanırdı bu gözəllikdən. Bədən quruluşu isə qalın qış paltarlarının altından da diqqəti cəlb edirdi. Həyatdakı gözəllik elə idi ki, dünyanın istənilən özündən deyən kişisini diz çökdürərdi qarşısında. Bəzən qadınlar öz aralarında dediyi kimi, “kişi olsa idim, bu qızdan keçməzdim”. Bəli, bu qız o qədər gözəl idi. Hərdən düşünürdüm ki, Samirədəki şıltaqlıq, uca səsli şaqraq gülüşlər bu qızda olmalı idi. Ya da ki, bunun gözəlliyi Samirədə. O zaman vəhdət görə bilərdik. Həyat bu qədər gözəlliyə baxmayaraq, çox sakit, həyalı, fağır qız idi. Bu da tanrının yaratdığı ziddiyyət idi. Həyatın xasiyyəti ilə, xarici görünüşü bir-birini tamamlamırdı. Bəlkə də, bu qız öz sevdiyinin yanında olsa idi, onun gözəlliyi ona mükəmməl yaraşardı. Amma indi heç yaraşmırdı. Ermənilərsə buna məhəl qoymurdular. Onu tez-tez öz yatağına salan Qarıbyan adlı mayor bu gözəlliyi görməmək üçün yaradılmışdı. Bir gözünü müharibədə itirmiş bu mayor gözünün qisasını onun gözlərindən çıxırdı. O gözlərə onu təhqir edilmiş formada göstərməklə...

Bura gətirilən yüzə yaxın insandan üç qız qalmışdıq. Bu, bizim bildiyimiz idi. Öldürülənləri və qaytarılanları görmüş, qalanlardan isə xəbərimiz yox idi. Beləcə bizi qarşıda yeni vəhşiliklə dolu macərələr gözləyirdi. Bu macərələr ölümə yaxınlaşdıracaq, sonra da kimsəsiz, vəhşi sahillərə atacaqdı... Öldürüb-dirildəcəkdə.....

19. Təhlükə uzaqda deyil

Maşın kiçik çaylaq daşları tökülmüş sahəyə daxil oldu. Bura Bakı kəndlərindən birində yerləşən kiçik evin həyəti idi. Tahir bir maşının güc-bəla ilə keçə bildiyi darısqal küçəyə nəzər yetirib vaxt itirmədən taybatay açılan darvazanı bağladı. Cəld maşına tərəf gedib qonağını salamladı:

- Xoş gördük! Nəhayət ki, səni görə bildik!
- Tapşırıq necə keçdi? – gələn şəxs vaxt itirmədən salamlaşaraq birbaşa evə qalxdı.
- Gəl otur, danış görək, – gələn adamın diqqətli baxışları Tahirin üzünə zilləndi. Səbirsizliklə onun nə deyəcəyini gözləyirdi. Bu xəbər son günlərdə onun bütün vaxtını alan hansısa bir sualın cavabı üçün çox vacib idi.
- Həsəti tapşırдыңın kimi məktəbin qarşısında düşürdüm. Özüm isə...
- Həsət həmin dilənçi oğlanın adıdır? – qonaq onun sözünü kəsdi.
- Hə.
- Yaxşı sonra? Əvvəldən axıra qədər izləyə bildin Ramilin oraya gəlib-getməsini?
- Bütün tapşırıq boyu orada oldum. Yəqin ki, fikrimizdən yayınan heç nə olmayıb. Mən gəldiyimiz maşınla Həsəti

məktəbin qarşısındakı dayanacaqda düşürəndən sonra yaxınlıqda maşının içində izləməyə başladım. Ramil gəlib məktəbə girəndən sonra isə dilənçi oğlanı sürücü ilə buraya göndərdim. Özüm isə Ramilin tədbirdən qayıtmasını gözlədim.

– Ramil həmin dilənçi oğlanı tanıyırdı, sənçə? Bizim əsas məqsədimiz onun Həsəti tanıyıb-tanımadığını aşkara çıxarmaq idi. Sən buna yaxşı nəzarət edə bildin də?

– Bəli, əsas diqqət mərkəzində olan bu idi. Ramil məktəbə gələndə sanki oğlana yaxınlaşmaq istəyirdi. Amma telefonuna gələn zəngdən sonra tələsik məktəbə girdi. Məncə, o dilənçi oğlanı tanımırdı.

– Tahir, əminsən buna?

– Məncə, hə. Çünki Həsət də onu görəndə üzü nə isə şübhəli bir şey ifadə etmirdi. Sonra isə Ramil qızı ilə tədbirdən qayıdıb evlərinə getmək üçün dayanacaqğa gəldi.

– Sən tapşırıq yerindən nə vaxt çıxdın?

– Onlar gedəndən təxminən iyirmi dəqiqə sonra.

– Sənin dediklərinə aydın olur ki, Ramil bu oğlanı tanımır. Yaxşı bəs onda?.. – gələn şəxs fikrini tamamlamayıb siqaret yandırdı. Sonra sanki yadımdan çıxacaqmiş kimi tələsik əlavə etdi:

– Qulaq as, sən sabah Gəncəyə getməlisən. Al, burada axtaracağın adamın adı və 17-18 il yaşadığı ünvan yazılıb. Onu tapmaq mənim üçün çox vacibdir.

– Yaxşı. Sabah tezdən çıxım?

– Hə. Gecikməyək. Onsuz da bu iş çox uzandı. Hə, Zaur ilə Salah neyləyirlər? Dünən mənə zəng etmişdilər.

– Çoxdandır, səni görmək istəyirlər.

– Gəncədən qayıdandan sonra toplaşarıq – gələn adam bunu deyib ayağa qalxdı.

– Oğlanı özün də danışdıracaqsan?

– Hə, tapşır gözlərini bağlasınlar, maşından səsyazma cihazını götürüm, gəlirəm.

Gələn adam həyətdə saxladığı “BMW” markalı maşının yanına çatanda çox fikirli idi. Neçə gündür ümidlə, bəlkə də həvəslə üzərində dayandığı şübhələrindən biri indi saxələnərək daha da çətinə düşmüşdü. O, bu iş üçün xüsusi tapşırıq almasa da, şəxsi şübhələri ilə buraya qədər gəlib çıxmışdı. İndi yolun yarısından qayıtmaq heç cür onun ağına batmırdı. Çünki o, general-mayor Kamil Əzimovun rəhbərlik etdiyi məxfi şöbənin ən təcrübəli agentı idi. Bu işdə xüsusi bacarığının olması son bir ildə yeni fəaliyyətə başlamış bu qurumun əsas adamına çevirmişdi onu. İndi də özü izinə düşdüyü bu müəmmalı hadisənin sonuna çıxmadan rahat ola bilməyəcəkdi. Orta yaş dövrünə bir neçə il əvvəl qədəm qoyan təcrübəli əməliyyatçı indi bu iş üçün bütün enerjisini xərcləməyə hazır idi. Keçmiş şöbədə ən yaxın köməkçiləri Salah və Zaurdan kömək almağa bir-iki dəfə cəhd etsə də, sonradan bu fikirlərindən daşınmışdı. Çünki keçmiş köməkçilərindən yalnız Tahir onun – mayor Mikayıl Qüdrətovun əslində məxfi şöbədə çalışdığını bilirdi. Xocalı faciəsi ilə bağlı universitetdə keçirilən həmin tədbirdə Ramili görəndən sonra onu araşdırmaqla bağlı da bütün işləri Tahir həyata keçirirdi. Aytəkin adlı həmin girov qızın dəftərini oxumağa başladığı gündən bəri şübhələndiyi bütün məqamların üstünü açmaq istəyində olsa da, uzun illər keçdiyinə görə ardıcıl fikir yürütmək mümkün olmurdu. Həmin girov qızın dəftərinin sonunda yazılanları isə, demək olar ki, hər gün nəzərdən keçirir və hər dəfə yeni nəşə aşkara çıxarmağa ümid edirdi. Çətinliklə olsa da, Həsərət adlı bu dilənçi oğlanı tapa bilmişdi. Qüdrətov yanılmırdısa, bu oğlan Aytəkinin əmisi oğlu olmalı idi. Əgər Həsərət, həqiqətən də, onun axtardığı uşaq idisə, deməli, o, doğulmamışdan əvvəl

anası erməni girovluğunda olarkən ciddi işgəncələrə məruz qalmışdır. Sonra isə anası digər erməni əsirləri ilə dəyişdirilərək Azərbaycana gətirilir. Girovluqda olarkən aldığı işgəncələrin ucbatından bu oğlan da psixi və ruhi baxımdan qüsurlu doğulmuşdu. Qüdrətov bir anlıq bunu düşünüb ondan nəyinsə öyrənməyin o qədər də asan olmayacağı qənaətinə gəldi. Amma hər halda səbirli olaraq hər şeyi sonuna qədər götür-qoy etmək, mümkün olduqca çox məlumat toplamaq lazım idi...

20. Tayqulaq Andranik

- Ay Aytəkin, sən bilərsən, bu Andranik kimdir ki? Tarix oxumusan, məni başa sal görüm.
- Ermənilərin tarixi qəhrəmanıdır. XX əsrin əvvəlində yaşayıb. Samirənin bu sualına məcburən belə qısaca cavab verdim. Heç danışmaq istəmirdim. Bu gün Gülcahan yaman yadıma düşmüşdü. Onun yaşadığını Vaskanyan desə də, inanmırdım. Əslində, onun haqqında Vaskanyandan soruşurdum, amma o məni ram etmək üçün Gülcahanın yaşadığını, dostlarından birinin yanında qaldığını deyirdi. Hətta ona müqavimət göstərməyim üçün yatağına atdığı zaman Gülcahanın daha qabiliyyətli olduğunu söyləyir və iyrəncəsinə gülürdü. Mənim müqavimət göstərməyim onu cusa gətirirdi elə bil. Mən nifrətimdən onu cırmaqlayır, döyür, üzünə tüpürür, cəhdlərinin qarşısını almağa çalışırdım. O da qışqırır, bağırırdı. Amma o, bundan zövq alırdı, ehtirası artırdı, getdikcə daha çox qışqırmağımı istəyirdi. Qarşılığında döyür, əllərimi çarpayıya bağlayır, ölüm anının bir addımlığında boğazımı buraxır, taqətdən düşdüyünü hiss edirdim. O, işini bitirirdi...

Mən sonralar bildim ki, mənim çılğınlığım, mübarizə aparmaq istəyim onu daha da ehtiraslandırır. Bunu bir dəfə Samirəyə danışmışdım. O da məni öyrətmişdir ki, artıq bizimki bizdən keçib. Sən heç bir müqavimət göstərmə, gör nə günə düşəcəkdir, o alçaq. Amma bunu bacarmırdım. İmkanım da olmurdu ki, ondan qisas alım. Artıq Gülcahanı da yaddan çıxara, unuda bilərdim, sadəcə ondan qisasımı alım, bu, mənim üçün dünyaya bərabər idi. Dünən axşam da o yadıma salmışdı. Demişdi ki, hə, nə deyirsən, Gülcahanın ermənilərə necə kefi verdiyini görmək istəyirsən? Əlbəttə, görmək istəyirdim, kefi verdiyini yox, Gülcahanı görmək istəyirdim. Amma qürurum imkan vermirdi ki, bunu ona deyim. Özümü yenilməz göstərməyə məcbur edirdim. Yazıq bacım, axı o uşaq idi...

İndi də o yadıma düşmüşdü. Dünənki işgəncələrdən sonra Gülcahan elə hey yadıma düşürdü.

Dünənki hər şey: Vaskanyanın məni üç erməni dostuna təklif etdiyi də, gecənin yarısına qədər qollarımdan çarpayıya bağlanmağım da, əyyaş dığaların yıxılıb yatana qədər məndən istifadə etmələri də, gecənin bir yarısı Vaskanyanın məni təpikləyə-təpikəyə binamıza gətirməsi də, Andranikin şərəfinə məni alçaltmaları da yadımdan çıxmışdı. Sadəcə, “istəyirsən Gülcəhanın ermənilərə necə kef verdiyini göstərim sənə” ifadəsi qulaqlarımdan getmirdi. Ən dəhşəti isə Həyatın başına gətirilənlər idi. Onun başına gətirilən mənim və ya Samirənin də başına gətirilə bilərdi. Amma bizi xilas edən Həyatın bizdən qəşəng olması idi. Tiqranın avçarkası ilə cinsi əlaqədə hansımızın olmasını müəyyənləşdirmək üçün əyyaşlar əvvəlcə püşk atdılar, amma sonra o itə ən gözəl kimdir onu təqdim etməliyik deyib Həyatı seçdilər. Buna ad verə bilmirəm... Sadəcə dəhşət, vahimə, faciə, iyrənclik, üfunət, şərəfsizlik, vicdansızlıq daha nə qədər bu tip söz var idisə, bu səhnəyə vermək olardı... Həyat hər şeyi içində çəkirdi... gələndən heç nə demirdi... deməyə bir şey də yox idi. Sadəcə bir-birimizə baxır, ağlayırdıq.... Gözlərimizdən axan yaş damcılarını əkib cücərtmə imkanı olsa idi, bitən bu ağacın bütün gördüklərimizi və çəkdiklərimizi əks etdirəcəyinə heç şübhəm yoxdur.

Samirə isə, deyəsən, hər şeyi unutmuşdu. Amma o planlı qız idi. Deyirdi sən bax, onların başına nə oyun açacağam. Nə deyirlər, edəcəyəm. Onsuz da zorla elətdirirlər. Amma fürsət tapan kimi qisasımı alacağam. Almadan ölə bilmərəm. İndi də bu Andranikin kimliyi onu narahat edirdi. Çünki onun adı tez-tez çəkilir, qisasını türklərdən alırıq deyirdilər. Təhsilli olmadığından əlavə, məlumatı az olan bir qız idi bu Samirə.

-Aytəkin, bu Andranikə bizimkilər nə edib? Əslində nə ediblərsə az ediblər, amma bunları belə dəli edən nədir?

Çiynimdən vuraraq xəyallardan zorla ayırdı məni.

-Nə dedin?

-Deyirəm bu Andranikə bizimkilər nə edib?

-Düzdür, nə universitetdə, nə də məktəbdə Andranik haqqında heç nə keçmirdilər. Amma canlı tarix kitabı olan nənəm “adıbatmış” haqqında çox danışdı bizə. Rəhmətlik də hər dəfə onun adının yerinə adıbatmış deyirdi. Samirənin israrla soruşması məni o hadisələri danışmağa məcbur etdi.

1918-ci il erməni-müsəlman davası zamanı bu adıbatmış ətrafına çoxlu erməni toplayıb Ağrıda, Naxçıvanda, Zəngəzurda müsəlman qanı içirdi. Arvad, uşaq, qoca, cavan bilmir, türk olan hər kəsi öldürürdü. O zaman da vəziyyət qarışıq idi. Türkiyədə də kəndlərə qəfildən girir, kütləvi şəkildə camaatı qırırdı. Nəinki türkləri, Türkiyədə yaşayan kürdləri də kütləvi şəkildə qırmış, kanallara doldurmuşdu. O adıbatmış öz dəstəsi ilə Naxçıvanın kiçik kəndlərinə də girir, həmin işgəncələri onlara da yaşadırdı. Erməni birləşmələri gəlib Nehrəmə yaxınlaşır. Bu nehrəmlilər də tamam başqa adamlardı elə bil. Elə qorxmaz, elə mərd camaatdır ki, dediklərini edən, polad kimi əyilməz adamlardı. Əslində bu nehrəmli adı gələndə nənəmin gözləri işıldayırdı. Elə fəxrlə danışdı ki, bu nehrəmlilərdən, adam bu kəndin camaatı ilə fəxr edirdi. Nənəmin atası nehrəmli idi. Nənəm Naxçıvan şəhərində böyüyüb boya-başa çatmışdı. Atası öləndən sonra kənd ilə əlaqələri zəifləmişdi. Hər il məhərrəmlikdə hökmən Seyid Əqil Ağanın qəbri yerləşdiyi imamzadəyə Aşura mərasiminə gedərdi. Hətta onun fikrincə, nehrəmlilər çox savadlı və ağıllı adamlar idi. Nənəmin özünə görə dindar, bizə görə mövhümatçı olması da, elə nehrəmlilərə bağlılığından idi.

Bu Nehrəm kəndinin xüsusiyyətlərindən biri də zarafatçı olmaları, lətifələr danışmaları və kənddəki hər kəsə ayama qoymaları idi. Deyilənlərə görə, bu kənddə ayamasız adam, tayfa yox idi. Əslində bizim Xocalıda da belə idi. Nənəm hərdən müqayisə də edirdi. Deyirdi, siz də Qəssab Əli var, Nehrəmdə də, sizdə də palçıq Əli var, bizdə də? Sizdə də Nırcız Həsən var, bizdə də. Bunu bir dəfə anamın xocalılı Tıs Mamed haqqında nəsə deməsindən sonra danışmışdı. Hətta ona niyə Tıs Mamed deyirlər, deyə soruşmuşdu da. Onun zili var, o zili sürəndə maşının tez-tez çıxardığı səsə görə ona tıs Mamed deyirlər. Bu, anamın həvəslə verdiyi cavab idi. Nənəm isə bizə Nehrəmdəki Tıscı Əli haqqında danışmışdı. Amma həmin adama ona görə Tıscı Əli deyirlər ki, o tez-tez yalan danışmış. Hətta nənəm Nehrəm ağsaqqalarının yaratdığı bir lətifəni də danışmışdı. Deyilənlərə görə, bir dəfə Abdulla adlı bir kişi Nehrəmdən qız alır. Bu qız ailənin tək övladı olduğu üçün Abdulla öz kəndindən köçüb gəlir bura. Bir gün Çaylaq deyilən kənd mərkəzinə çıxır. Ağsaqqalardan biri soruşur ki, bala, necədi, kəndimiz xoşuna gəlir? Abdulla da cavab verir ki, hər şey yaxşıdı, amma bir şey xoşuma gəlmir. Ağsaqqallar: “xoşuna gəlməyən nədir?”-deyə soruşurlar. Deyir, belə baxıram ki, bu kənddə ayamasız adam yoxdur, deyirəm bəlkə, mənə ayamadan, ləqəbdən heç nə qoymayasınız. Arif ağsaqqallar ustalıqla deyirlər ki, nə olar, sən də ol Ləqəbsiz Abdulla. Elə o gündən də Abdullanın ləqəbi olur “ləqəbsiz”.

Andranik heç görmədiyi zərbəni elə bu Nehrəmdə alır. Nehrəm böyük kənd olsa da, camaatı həmişə seçdiyi mollaının, yəni kənd ağsaqqalının ətrafında birləşər, nə qərar verilsə idi, onu edərtilər. Camaat belə qərara gəlir ki, kəndin bütün qadınlarını yığsınlar seyidabalara. Əgər döyüşü uduzsaydılar, qapının ağzında duran gözətçi bura od vurub yandıracaqdı.

Seyidaba qəbiristanlığın içində olan yeraltı sərdabə idi. Nehrəm qəbiristanlığında iki seyidaba var idi. Deyilənlərə görə, Kəbə arzusu, Məkkə arzusu ilə ölənlərin meyidi öz vəsiyyətinə görə tabutda buraya qoyulurdu, torpağa basdırılmırdı. Onun yaxınlarından kiməsə bu ziyarətlər nəşib olsa idi, onların sümüklərini aparıb orada basdırırdılar.

Sonra hamı bir nəfər kimi döyüşə girir. Kənddə iki top olduğundan onları gah kəndin bu başından, gah da o başından atırdılar ki, erməniləri qorxutsunlar. İkinci topu atmağa isə Osmanlı ordusundan yavər gəlmişdi. Necə ki, bizimkilər Xocalı işğal olunmamışdan əvvəl bunu edirdilər. Nənəm onda deyirdi ki, bunu tarixə nehrəmlilər gətirib. Andranikin qoşunları güclü olduğundan nehrəmlilər geri çəkilməli olur. Döyüş qəbiristanlığın ətəyində davam edir. Bir erməni qəbir daşının dalından qışqırır ki, ay molla, ordan bir qız yolla, bəlkə, səni bağışlayaq. Kənddə aynalı tüfəngi ilə məşhur olan bir Müslüm var imiş. O, o qədər sərrast atıcı idi ki, quşu gözündən vura bilirdi. Müslüm onu bir də görmək üçün “nə?” soruşur. Elə bu zaman o, sözü təzədən təkrar edən erməninin dilindən vurur. Bundan sonra nehrəmlilər şirə-aslana dönür. Hücumu gücləndirirlər. Hətta rəvayətə görə, onlara Seyid Əqil Ağanın piri də köməyə gəlir. Nehrəmlilər deyirlər ki, guya ermənilərin atdığı toplardan biri həmin pirin küncünə dəyir. Ordan da bir göy atlı, göy paltarlı çıxır döyüşçülərə kömək edir. Nənəm onu da deyirdi ki, həmin uçulan yer hələ də sökülür. Nə qədər hörsələr də, uçub yerə tökülür.

Arxadan da türk ordusu artıq Naxçıvana girib, Andranikin arxasınca gəlirmiş. Andranik Osmanlı imperiyasına xəyanət etdiyi və minlərlə türk qanı axıtdığı üçün onu axtarırdılar. Hətta xəyanətinə görə 1880-ci ildə onun qulağını da kəsmişdilər. “Sənin qulağını türk kəsib, bir də özündən çıxma,

ay erməni”, – deyirlər. Başını sal aşağı, adamlığını et. Andranik bu vəziyyəti görüb qaçmağa məcbur olur.

Nehrəmdə bu hadisəyə Sona adlı qadın şeir də qoşmuşdu. Deyirdi, Nehrəmdə bunu hamı bilir. Nənəmə də ata qohumu olan tarix müəllimi Mehralı müəllim öyrətmişdi. Həmin Sona xanım Mehralı müəllimin nənəsi olub. O da nənəsinin ruhunu şad etmək və tarixi hadisəni gələn nəsillərə ötürmək üçün bütün imkanlardan istifadə edirdi, bu şeiri yaşatmaq üçün.

Nənəm bu şeiri elə həvəslə deyərdi.... Ay Samirə, gördün kimdir, bu Andranik? Alçağın biri olub. Onu niyə öldürməyiblər, bilmirəm.

-Aytəkin, şillə məsələsini yadına sal, bu da onun kimidir, mənəvi zərbə.

-Ay Samirə, nə mənəvi zərbə? Bu itlər mənəvi zərbə başa düşəndilər? Allah rəhmət eləsin Teymurləngə, o vaxt ən yaxşısını eləmişdi bu ermənilərə.

-Nə eləmişdi ki?

-Əmr vermişdi ki, yer üzündə nə qədər erməni varsa, hamısı qırılmalıdır. Qırmağa başlamışdı da.

-Bəs nə oldu?

-Anası qoymadı. Dedi ki, oğul, bunları niyə qırırsan? Teymur da demişdi ki, çox alçaq, yalançı, oğru millətdir, ona görə. Qoy gələn nəsillər mənə rəhmət oxusun. Anası deyir ki, bala, sən bunları qırıb qurtarsan, gələn nəsillər bunları tanımayacaqlar, səni də lənətləyəcəklər. Amma sən bunların bir qismini saxlasan, bunları tanıyar, sənə rəhmət oxuyarlar. Bu fikir Teymuru yolundan döndərir, o da əl saxlayır. O vaxt qırırsa idi, indi biz burda olmazdıq.

Samirə, doğrudan, da əhli-kef qız idi. Hər şeyi unutmaq üçün “hər şey” edirdi. O, atəşin içində əylənməyi də bacarırdı. Bu hərəkətlərini görəndə Qədim dayı da bəzən hərəkətlərinə görə ona tərs-tərs baxardı.

Bu dəfə də yalvardı ki, o şeiri yadıva sal, bizə danış.

Dedim: Ay Samirə, bizə şeir yaraşır?

-Aytəkin, demirəm ki, məhəbbət şeiri danış. Ermənilərin Naxçıvandan qovulması haqqında şeirin nəyi pisdir?! De, heç olmasa sözlə özümü təsəlli tapaq. Yadındadı, uşaqlar oxuyurdular ha....

Hava yaman bürküdü,

Ermənilər tülküdü.

-Sən de görək, nənəvin nehrəmliləri nə deyib?

Əslində şeiri tam bilmirdim, bir az da ona görə söhbətdən yayınmaq istəyirdim. Samirə də zarafatından qalmırdı. Hə Aytəkin, de görək,-deyə əl çəkmirdi. Həyatın hələ də dünənki şərəfsizlikdən sonra heç heyi qalmamışdı. Ona baxdım. Gözlərində heç bir məna yox idi. Şeiri deməyimi istəyib istəməməyinə aid heç bir işarə də yox idi. Amma ona təsəlli ola biləcəyini, fikrindən yayınacağını düşünüb şeiri dedim:

*Baqratın paslı zəngi vuruldu.
Andranik qoşunu nizama durdu.
Hücuma keçdilər Nehrəm üstünə.
Cəmdək töküldü cəmdək üstünə.
Yeri ha, yeri ha, köpək Andri,
Nehrəmlilər quşu göydən endirir.*

*Andranik qoşunu gəldi Tahar düzünə,
Nehrəmlilər ölümü aldı gözünə,
Qırdılar, tökdülər, Tahar düzünə.
Yeri ha, yeri ha, köpək Andri,
Nehrəmlilər quşu göydən endirir.*

*Yavər də topunu durmadan atdı.
Andranik qoşunu yan-yana yatdı.
Hayına gəlmişdi, huyuna çatdı.
Yeri ha, yeri ha, köpək Andri,
Nehrəmlilər quşu göydən endirir.*

*Müslüm durub Hacəlinin bağında,
Müseyyib sağında, Sadıq solunda,
Qırır, tökür imamzadə yolunda.
Yeri ha, yeri ha, köpək Andri,
Nehrəmlilər quşu göydən endirir.*

*Ərəzində Səməd, Nehrəmdə Müslüm,
Hücuma keçdilər hamıdan üstün,
Andranik qoşunun etdilər təslim.
Yeri ha, yeri ha, köpək Andri,
Nehrəmlilər quşu göydən endirir.*

*Sona xanım şeiri dedi özündən,
Güllə dəysin Andranikin gözündən,
Nehrəmlilər dönmədilər sözündən.
Yeri ha, yeri ha, köpək Andri,
Nehrəmlilər quşu göydən endirir.*

-Nə yazıb, allah köməyi olsun, qələminə güc versin o Sona xanımın,- deyə Samirə dilləndi.

Şeiri deyə-deyə gözücu Həyata baxırdım ki, mimikasından reaksiyasını anlayım. Amma heç nə görə bilmirdim, qız, elə bil, daşa dönmüşdü. Samirənin bu sözünə qeyri-ixtiyari gülümsündü. Niyə gülümsündüyünü mən də başa düşmüşdüm. Axı Sona xanım rəhmətə getmişdi. Nənəmin nənəsi yaşda olan qadın necə hələ də sağ qala bilərdi. Amma heç birimiz bunu onun üzünə vurmadıq.

Mən məqsədimə çatdığım üçün bir anlıq sevindim də. Amma nə biləydim ki, elə bu axşam onu da itirəcəyik. Həmin axşam Həyat tualetə getmək üçün qapıçını çağırdı.

Bir neçə həftə ərzində yan otaqlarda da girovların azalması hiss olunurdu. Çünki axşamlar yumruq zərbələrindən, inildəyən, qızıl dişləri mismarla çıxarıldığı üçün zarıyan yox idi. Yəqin ki, orda da kişiləri qaytarmış, qadınlara isə əzabı yataqlarında verirdilər. Bunun üçün də qapıçı oturduğu stolda

mürgüləmişdi. Onu qapının kiçik deşiyindən görmək olurdu. Həyatın səsindən dik atılan qapıçı qapını açıb onu döyməyə başladı, erməni dilində nəsə deyə-deyə onu söyürdü ağzı, burnu qanamış Həyatdan rus dilində nə istədiyini, nəhayət ki, soruşdu. Həyat da tualetə getmək istədiyini dedi. Söyə-söyə qabağına salıb tualetə apardı. Tualet bizim otağa yaxın idi. Otağımızla tualet arasında cəmi bir otaq var idi. Bir xeyli vaxt keçdi, Həyat hələ də gəlməmişdi. Erməninin qışqırığı, ratsiya ilə kimisə çağırması diqqətimizi çəkdi. O, rəhbərliyə nə barəsində məlumat verirdi.

Çox keçmədən məlum oldu ki, Həyat tualetdə gördüyü şüşə parçası ilə venalarını kəsib... Onu çıxaranda o, hələ də çırpınırdı... Həmin gün Həyat da Andranikə qurban kəsilən türklər kimi qurban getdi. Əslində, o intihar etməklə yüksəldi, göylərə qalxdı. Şərəfsizliklərə dözə bilmədi. Deyirlər, şərəfsizlik ağır yükdür, o vaxta qədər ki, onun çiyinlərinə götürməmişən. Onu çiyinlərinə götürdünsə, o, yüngülləşir. Həyat o yükü çiyinlərinə götürmədi, onu yüngülləşdirmədi. O, hər gün ondan zövq alanlara məhrum etdi özünü. Özünü azad etdi. Ondakı iradənin qarşısında baş əyirəm. Hər dəfə yadıma düşəndə girovluqda olan anasının da öldürüləcəyini bilə-bilə bu yolu seçdiyi üçün ona qibtə edirəm. Bunu hər insan bacarmazdı, bu insanlardan biri də mən idim. İntihar etmək üçün bir dəfə imkanım olsa da, bundan yararlanmamışdım. Yəqin ki, qorxmışdım. İnsanların itirəcəkləri şeylərin dəyəri çox olduqca qorxusu da çoxalır, nəyisə itirmək qorxusu ilə daima hər şeydən tərəddüd edir. Əgər itiriləsi şeyi düşünmədən, qorxusuz yaşayan insan varsa, o, qəhrəman olur. Həyat da belə qəhrəmanlardan oldu. Heç nəyi itirməkdən qorxmadı. Halbuki biz onun anasını nə qədər sevdiyini yaxşı bilirdik. Onun üçün yaşamaq istədiyindən də xəbərdar idik.

Biz artıq iki nəfər qaldıq, bu isə o demək idi ki, qarşıda bizi böyük təhlükə gözləyir. Qədim dayının getməsindən 13 gün keçsə də, bizim qaytarılmağımız haqqında heç bir söhbət olmurdu... Amma buna baxmayaraq, mən hələ də lənətə gəlmiş ümidlə yaşayırdım... Ümitsiz ümidlə...

21. Şahid danışır

– Adın nədir?

– Mənə Həsərət deyirlər, Həsərət, Həsərət... – dilənçi adını bir neçə dəfə təkrar edib yersiz gülməyə başladı. Gözləri bağlı olduğu üçün qarşısındakının – ona sual verənin kim olduğunu görə bilmirdi. Hiss edirdi ki, tanış olmayan bir adamdır. Bəlkə də, tanışlarının azlığından idi ki, indi bunu çox yaxşı müəyyən edə bilmişdi.

– Özün haqqında danışarsan mənə?! – Qüdrətov danışmaq tərzini dəyişdi. Deyəsən, bu oğlanla dil tapmaq, doğrudan da, asan olmayacaqdı. Tahirə tərəf baxdı. Onun işarəsindən başa düşdü ki, oğlan bu gün çox qorxduğuna görə sudurqa keçirib. Hətta dili də qatlanıb. Amma xoşbəxtlikdən sürücü vaxtında yardım göstərə bilmişdi.

– Siz kimsiniz? Məni öldürəcəksiniz? Öldürün, öldürün, onsuz da mən anamın yanına getmək istəyirdim, öldürün məni, nə durmusuz?! Tez olun! – dilənçi dəli kimi qışqırmağa başladı. Ayaqlarını o qədər qüvvətlə yerə çırpdı ki, oturduğu stul tab gətirməyib yerə aşdı. Özü də əli-ayağı bağlı halda yerə yığıldı.

– Buna sakitləşdirici gətir, ayaqlarını da aç ki, rahat otursun – Qüdrətov köməkçisinə göstəriş verdi.

– Oldu!

Təxminən on beş dəqiqə sonra Qüdrətov yenidən həmin otağa qayıtdı. Bu müddə ərzində Həsət sakitləşib özünə gəlmiş, Qüdrətov isə həyətə düşüb siqaret çəkərək olanları götür-qoy etməyə vaxt tapmışdı. İndi dilənçi oğlanı daha sakit şəkildə dindirməyi və tez bir zamanda məqsədinə çatmağı düşünürdü. Vaxt itirmək lazım deyildi. Sabaha həm özünün, həm də Tahirin vacib işləri var idi. Əgər köməkçisi Gəncədəki adamın izinə düşə bilərdisə, deməli, Qüdrətov böyük bir səddi aşmış olacaqdı. Amma hələlik ona şahidlik edəcək yeganə canlı varlıq bu dilənçi oğlan idi. Stulu onun bərabərində qoyub lap yaxınında əyləşdi. Tərəddüd etmədən növbəti dəfə daha təmkinlə onu danışdırmağa başladı:

– Görürsən, biz sənə yardım etdik. Səni öldürmək istəmirik. Sən bizə kömək etməlisən, Həsət!

– Mənim kimim-kimsəm yoxdur. Heç imkanım da yoxdur. Axı mən sizə necə kömək edə bilərəm?! Bir anam var idi, o da ölüb getdi, yazıq... – dilənçi oğlan bunu deyəndə bayaqından çox fərqli görünürdü. Əgər bayaq yersiz halda qışqıraraq ağlayırdısa, indi anasının öldüyü barəsində danışanda normal insanlara xas olan tərzdə kədərlənib, kövrəldi. Qüdrətov əlini onun çiyinə qoydu:

– Narahat olma, biz sənə kömək edəcəyik!

– Hamı elə bilir ki, mən dəliyəm. Düzdür, imkanım yoxdur, heç kim də məni işə götürmür. Mən də dilənməyə məcbur qalırım. Amma mən dəli deyiləm. Hərdən belə oluram...

– Necə?!

– Bayaqqı kimi... Özümü ələ ala bilmirəm. Anam yazıq deyirdi ki, məni bu vəziyyətə kökü kəsilmiş ermənilər qoyub. Mən hələ doğulmamışdan anam müharibədə girov düşüb. Ona işgəncələr veriblər, mən də belə olmuşam...

- Anan nə vaxt rəhmətə gedib?
- On bir il olacaq... Mənim onda səkkiz yaşım var idi.
- Həsərət, danışa bilərsən həmin illəri? Ananın dediklərindən yadında nə qalıbsa hamısını. Elə bunu danışsan, bizə kömək etmiş olacaqsan.
- Mən onda uşaq idim. Çox az şey yadımda qalıb. Amma nə yadımdadırsa hamısını danışaram. Siz də anamın məzarını tapmaq üçün mənə kömək edin. Xahiş edirəm...
- Əmin ol ki, sənə onun dəfn olunduğu yeri göstərəcəm. Bir yerdə gedəcəyik, – Qüdrətov dilənçi oğlanı arxayın etdi. Əslində dilənçi oğlanın tapılmasında vasitəçilik edən Həsərət saxlamış həmin qoca qarının qızı oğlanın anası Şərqiyyənin harada dəfn olunduğunu ona göstərmişdi. O, indi bunu düşünüb ürəklə söz verdi.

*** **

O vaxt biz anamla Goranboydakı uşaq evində qalırdıq. Burada bizim kimi çoxlu məcburi köçkünlər toplaşmışdı. Xocalıdan olanlar da var idi, digər yerlərdən olanlar da. Hamının güzəranı pis idi. Darısqal otaqlarda on nəfərə qədər adam yaşayırdı. Neçə-neçə qohum-qonşu bir otaqda qalırdı. Amma bizim qohumlardan heç kim qalmadığına görə tanımadığımız adamlarla qalırdıq. Deyəsən, onlar Şuşadan idilər. Hamı bir-birinə kömək etməyə çalışırdı ki, beləcə ağır günləri çətinliklə də olsa, başa vursunlar.

Mən məktəbə gec getdim. Doqquz yaşım olanda Xırdı nənə məni qaldığımız yerin yaxınlığında açılan dərslərə yazdırdı. Onda anam bir il idi ki, rəhmətə getmişdi. Mən onsuz çox darıxırdım. Anam öləndən sonra məni Xırdı nənə saxlayırdı. Mənə çox kömək edirdi. O, Şuşadan idi. Sonralar bildim ki, mənim atam Xocalıdan olsa da, anam Şuşadan imiş

və anam can üstündə olarkən Xırdı nənəyə yalvarıb mənə baxmağı vəsiyyəət edibmiş. Yazıq anam...

Təxminən iki il sonra Xırdı nənə də rəhmətə getdi və mən tamamilə kimsəsiz qaldım. Doğrudur, onun qızı var idi. Amma o, hansısa rayona gəlin köçmüşdü. Mən ilk günlər onu axtarmaq istəsəm də, yerini tapa bilmədim. Uşaq evində məskunlaşmış qonşularımız isə onu tapmaqda mənə kömək etmirdilər. Hərə bir bəhanə ilə məni azdırırdı. İndi onları da qınamıram. Problemləri, dərdləri o qədər idi ki... Mənim himayədarım da rəhmətə gedəndən sonra mən qaldığımız yerdən qaçmaq qərarına gəldim. Bilmirəm, buna qaçmaq demək olar, ya yox?.. Əslində, mənə sahib çıxacaq, “getmə, qal” deyən bir kəs də yox idi. Hərənin başı özünə qarışmışdı. Əksinə, qalmaqla kiminsə yerini dar etmiş olurdum.

Xırdı nənə öləndən on gün sonra gecənin birində evdən çıxıb Bakıya getmək qərarı ilə yola düşdüm. Adını eşitdiyim paytaxt şəhərimizə getmək, oranın insanları ilə eyni yerdə yaşamaq, eyni havanı udmaq, onların içdiyi sudan içmək mənə yuxu qədər əlçatmaz görünürdü. Axı Bakını görməmişdim. Bəlkə də, nə vaxtsa orada olmuşdum, tamam kiçik yaşlarımda.

Bakıya getmək üçün yola düşəndən iki gün sonra oraya çatdım. Yol maşınlarına yalvar-yaxar edib, nəhayət ki, birtəhər şəhərə gəlib çıxdım. Nə yaşım var idi ki?! On yaş yenicə tamam olan, oxumağı-yazmağı bacarmayan kimsəsiz yeniyetmə kimin nəyinə lazım idi axı?! İndi saymağı və adımı yazmağı bacarırsam da, buna görə anama minnətdaram. Yazıq arvad xəstə canı ilə başıma sığal çəkə-çəkə öyrətmişdi bunları mənə. Mən də uşaq şiltaqlığı ilə hər dəfə onun dərslərindən qaçır və saatlarla meşədə gəzib dolanırdım. Bir dəfə saymağı öyrənmək istəmədiyim üçün bərk əsəbiləşmişdi. Mən də uşaqlığımın salıb fürsət tapan kimi meşəyə qaçdım.

Gələndə anamı pis vəziyyətdə görüb çox peşman oldum. Sən demə, mən gedəndən sonra yazıq arvadın şiddətli böyrək ağrısı başlayıbmiş. Axı tək böyrəklə yaşayırdı anam. Girovluqdan qayıdandan sonra sağ böyrəyini çürüdüyunə görə kəsib götürmüşdülər. Heç o biri də sağlam deyildi. Tez-tez şiddətli ağrılardan əziyyət çəkirdi. Həkimlər təcili olaraq əməliyyat olunmasının vacibliyini desələr də, imkansızlıqdan mümkün olan iş deyildi bu. Elə bu xəstəlikdən də dünyasını dəyişdi yazıq...

Bakıya gələndən sonra mənim üçün xəyal etdiyim günlərin əvəzində daha ağır anlar başladı. Dilənçilik etdim, zibilliklərdə yatıb-durdum, işləmək istədim, amma işə qəbul edən olmadı... Və doqquz ildir ki, sürünürəm... Bu həyatda iki arzum var. Birincisi anamın məzarını tapıb ziyarət etmək...

... ..

Oğlan bu dəfə çox kövrəldiyi üçün sözünü sona qədər çatdırma bilmədi. Qüdrətov bu dəfə də əlini onun çiyinə qoyub təskinlik verdi. Tahirə işarə etdi ki, oğlan üçün yemək-içməyi hazırlasın. Deyəsən, söhbətini yekunlaşdırırdı.

– Bəs, ikinci? – Qüdrətov onu mövzuya qaytardı.

– O biri də əsgər olub vətənimizi qorumaq! – bu sözləri o qədər ürəklə dedi ki, sanki bir az əvvəl kövrəlib uşaq kimi göz yaşları axıdan adam deyildi.

– Bəs, anan qohumlarınızdan heç vaxt danışmırdı? – təcrübəli əməliyyatçı eşitmək istədiyi ən vacib məsələyə toxundu.

– Onlar hamısı ölüb gedib, şəhid olublar. Anam deyirdi ki, onlardan ən son əmim Soltanın böyük qızını görmüşdü. Anam dəyişdiriləndə onu verməyiblər namussuzlar! Dediyyə görə, çox gözəl qız imiş... Çoxdan ölüb getmiş olar...

– Adı nə idi həmin əmin qızının? – mayor səbirsizliklə dilləndi. Onun indi nə hislər keçirdiyini özündən başqa heç kim dərk edə bilməzdi. Çətinliklə olsa da, nəhayət ki, on doqquz il əvvəl

baş vermiş hadisənin izinə düşə bilmişdi. Bu hadisənin açılması neçə-neçə insanın ürək ağrısı, on doqquz il əvvəl birbirini dəlicəsinə sevən iki gəncin həyatının təlatümə gəlməsi demək idi. Qüdrətov bu an olanları çox yaxşı anlayırdı. Yaranan növbəti sükutu pozan cavab məxfi agenti qane etmədi. Hətta bir anlıq məyus oldu da demək olardı. Çünki dilənçi oğlan “yadıma düşmür...” deyər cavab vermişdi onun sualına.

– Yadına salmağa çalış Həsərət! Çalış, xatırlayasan. Bəlkə, onun hansısa bacısı-qardaşı var imiş, onların adını yadında saxlamısan? – Qüdrətov oğlanın həmin adı xatırlaması üçün sonuncu şansından istifadə etdi. Haqqında soruşduğu qızın, demək olar ki, bütün taleyini vərəq-vərəq oxuyan təcrübəli xəfiyyə üçün bu o qədər də çətin deyildi.

– Anam deyirdi ki, onlar iki bacı, bir qardaş idilər...

... ..

– Həəə, bacısının adı Gülcahan idi, indi yadıma düşdü! Gülcahan idi! – oğlan yeni bir şey kəşf edibmiş kimi dik atıldı. Elə Qüdrətov da az sevinmədi. Əslində gözlədiyi cavabı almışdı. Amma doğru yolda olduğuna əmin olub, bir anlıq rahatlıq hissi keçirdi. İndi artıq o, dəqiq bilirdi ki, bu oğlan həmin gündəliyi yazan Aytəkinin doğma əmisi oğludur. Onun bacısının adının Gülcahan, atasının adının Soltan olması bunu bir daha təsdiq edirdi. Amma təcrübəli əməliyyatçı çətinliklə tapdığı bu adamdan bu qədər az məlumat almaqla kifayətlənmək istəmirdi. Aytəkinin sağ və ya ölü olması haqqında isə hələlik dəqiq bir fərziyyəsi yox idi. Buna görə də oğlanı nəzarət altında saxlamağı düşünərək, nəhayət, ayağa qalxdı:

– Həsərət, sən hələlik bizim himayəmizdəsən. Burada qalacaqsan. Məsləhət görürəm ki, vacib lazım olmayanda evdən kənara çıxma. Yemək-içməyini və siqaretini də

artıqlaması ilə verəcəklər, çalış siqaretini də azalt. Sonra da yavaş-yavaş tərgidərsən. Danışdıq?

– Yaxşı. Amma siz demədiniz axı kimsiniz? Heç üzünüzü də görmədim.

– Buna ehtiyac yoxdur, - evi tərk etmək üzrə olan Qüdrətovun ümidverici səsi eşidildi. Oğlanın başı üstündə dayanan Tahirə isə işarə etdi ki, bir azdan gözlərinə bağladığı qara parçanı açə bilər.

22. Əsirlikdən əsirliyə...

*Arpa çayı aşdı-daşdı,
Sel Saranı aldı qaçdı.
Sara gözəl, qələm qaşdı,
Apardı sellər Saranı.*

... ..

*Düyünü tökdüm qazana,
Qaldı uzana- uzana.
Qismətmiş qəbir qazana
Apardı sellər Saranı,
Bir ala gözlü balanı.*

Bu həzin xalq musiqisinin səsinə oyandım... Musiqi o qədər pəstdən oxunurdu ki, yarıyuxulu vəziyyətdə layla dinləyir kimi yerimdə mürəbbə vurmaq istəyirdim. Əslində, girov düşdüyümdən bəri Azərbaycan xalq musiqisi eşitmirdim desəydim, yalan olardı. Erməni dığaları hər dəfə əylənəndə, oynayanda öz musiqiləri adlandırdıqları Azərbaycan xalq mahnılarına qulaq asırdılar. Hətta bir dəfə Vaskanyan həmişəki işini yerinə yetirmək istəyəndə xalq mahnımız olan “Sarı gəlin” mahnısını qoymuşdu. Onun bu musiqini bilərəkdən qoyması aydın idi: məni vəhşiyə döndərmək və bundan zövq ala-ala kamına çatmaq. Desəm ki, mən daima

mübarizə aparır, onu yaxın buraxmaq istəmirdim, düzgün olmazdı. Daha yorulmuşdum. Get-gedə taleyimlə barışırdım. Samirənin dediyi kimi, bir dəfə heç bir hərəkətinə reaksiya vermədiyim üçün o, ehtirasını içində boğmuşdu. O qədər çılgınlaşmışdı ki, hirsindən ehtiras belə ondan üz döndərmişdi. Bu tipdə insanlar cinsi əlaqədən zövq almaq üçün manyaka çevrilirlər. Qarşısındakı müqavimət göstərməyəndə heç nə edə bilmir, bundan da dəliyə dönürlər. Vaskanyan da belələrindən idi. Məni o qədər döymüşdü ki, huşumu itirmişdim, gözümü açanda özümü donuz tövləsində tapmışdım.

Onun həzz alması həmişə alınmırdı. Bu onun kişilik problemi idi. Buna görə də o, adətən, başqa ermənilərin yanında girovlarla cinsi əlaqədə olmaqdan yayınırdı. Problemini kimlərsə bilməsi onu qorxudurdu. Qorxduğu üçün də ehtirası gizləndirdi. Hətta hiss edirdim ki, o, cinsi əlaqədə olanlara baxaraq daha çox zövq alırdı. O, əsl heyvan xarakterli insan tipi idi. Əslində heyvanda da olan sahiblənmək hissi ona yad idi. İstənilən bir kişi qadınına sahiblənər, onu kiməsə təqdim etməzdi. Dəxli yoxdur, bu, fahişədir və ya sevgilisi. Bu, insan övladının xislətindədir. Hətta kənddəki xoruzlar belə toyuğunun başqa bir xoruzla yaxın olmasına icazə vermir. Amma bu Vaskanyan üçün heç bir fərqi yox idi... Mən ona məxsus idim. O da mənim razılığım olmadan sahibim idi. Sözüünün keçərliliyini, vəzifəsinin sanbalını nəzərə alsaq, o məni kimsəyə təqdim etməyə bilərdi, buna gücü də çatardı. Amma o, manyak idi. Gülcahan daha qəşəngdir,- deyə-deyə, həm özü, həm də başqaları bizi zorlayırdılar. O da bundan zövq alırdı.

Onun istədiyi kimi olmağım üçün həmişə yeni bir şey tapırdı. “Sarı gəlin” musiqisinin sədaları altında mənə təcavüz etmək istəməsi isə mənə girov olduğum müddətdə vurulan ən iyrənc zərbə idi. Heç Həyatın itlə cinsi əlaqəyə məcbur

edilməsi mənim heysiyyatımı bu qədər tapdalamamışdı. Həmin gün elə bil mənə güc gəlmişdi. Mən içkili halda olan Vaskanyana güc gəldim. Onu ruhumun gücü ilə itələdim. Səndələyən Vaskanyan bundan məmnun halda yenidən hücumə keçdi. Heç nəyi düşünmədən onunla əlbəyaxa olmuşdum. Artıq xasiyyətinə bələd olduğum bu alçağı yaxşı tanıyırdım, mən hirsəndikcə, o, ehtiraslanırdı. Amma bu mənim heç vecimə deyildi. Mən, sadəcə, onun məni zor gücünə də olsa, əldə edəcəyini bildiyim halda, əsəbimi gizlədə bilmir, köhnə rus maqnitofonuna doğru getməyə çalışırdım. O isə məni var gücü ilə çarpayıya yıxmaq istəyirdi. Müsiqinin səsi isə sanki mənim halıma ağlayırdı. Çarəsiz tapdalanan Azərbaycan heysiyyatını, şərəfini, namusunu görüb ağlayırdı. Birinci dəfə idi ki, mən ona qalib gəldim. Ona qadın əli ilə türk şilləsi vurmağa nail oldum. Bu şillə çox sərt idi. Bir anlıq duruxmasından istifadə edib maqnitofonu götürə bildim və var gücümle səs qutusunu yerə çırpdım. O an özümü qəhrəman kimi hiss etmişdim. Hikkəmdən əllərim əsirdi. Məqsədimə nail olduğum üçün içimdəki intiqam hissinə təşəkkür də etmişdim. Milli mənliyimin təntənəli qələbəsi idi... Ondan sonra onun nə etməsi məni heç maraqlandırmadı da. Hələ də məndə vətən, millət, qeyrətinin yaşaması məni sevindirmişdi. Özümü ölümə məhkum şərəfsiz hesab etdiyim günlərin hamısına qalib gəlmişdim. Hələ də bu qeyrət hissini məni tərks etməməsi məni ümidləndirmişdi... Axı mən elə düşünürdüm, mənim kimi övlad nəinki vətənə, heç vətənin zibilliklərinə də lazım deyil. Amma yox, daxilimdə yatan mənliyin təntənəsi məni çox ruhlandırmışdı. Bir anlıq özümü Ramilə lazımlı bir insan hiss etmişdim. Ramilin bu cür vətənpərvər qızla fəxr edəcəyini dəqiq bilirdim. Axı hələ də mən ona xəyanət etməmişdim. Bəli, buna dəqiq əmin idim, mən xəyanətkar deyildim. Nə dünyalar qədər sevdiyim

Ramilimə qarşı, nə də başı bəlalı Vətənimə qarşı... Xəyanət anlayışının cismani deyil, mənəvi məsələ olduğunu hamı yaxşı bilir. Buna xəyanət adı vermək mümkün deyildi. Amma qadın ləkələndisə, istər xəyanət olsun, istərsə də zorla ləkələnsin, heç bir fərqi yox idi. Bunu başa düşmək üçün gərək kişilər xeyli dərin düşüncəli olmalı idi. Düzdür, sevgimin tüğyan etdiyi vaxtlardakı kimi Ramillə evlənəcəyimiz, uşaqlarımız olacağını planlaşdırı bilməzdim. Amma bütün bunları Ramilə danışıb qollarında can vermək üçün hələ də ümidlərlə yaşayırdım. Ölənlər ümidlərlə...

Musiqinin beşiyi olan qədim Şuşa şəhərində belə bir xalq musiqisini dinləmək mənə bir məlhəm idi. Amma o musiqiyə işğal altında olan bir Azərbaycan torpağında, girovluqda qulaq asmaq başqa bir tragediya idi... Xan əminin sümükləri sızıldayırdı indi. Pənahəli xan qəbrində yata bilmirdi. Axı torpaqlarımızın bu cür alçaqların əlinə keçməsinə dövlət necə şərait yaradırdı? Niyə bir əncam çəkilmirdi? Ax vətən!.. Başın bəlalar içindədir. Həmişə müstəqil olma ərəfəsində bu Odlar diyarı nələr görür, nələr yaşayırdı. Mənim timsalında vətənin taleyini rahatca görmək olardı....

Şuşanın işğalından sonra Vaskanyanın rütbəsi də yüksəlmişdi. O, indi polkovnik olmuşdu. Şuşadakı batalyona rəhbərlik edirdi. O, bura gələndə məni Samirədən ayıraraq özü ilə gətirmişdi. Samirə isə Əsgəranda qalmışdı. Müharibədən heç bir xəbər görməyən bir evdə qalırdı. Rus arvadı ilə hələ 90-cı ildə ayrıldığından tək yaşayırdı. Əgər məni nəzərə almasa idik. Həyatə isə erməni əsgərləri nəzarət edirdi. Rusiyada hərbi məktəb bitirən bu alçaq hərdən deyirdi ki, böyük Ermənistanı qurandan sonra xaricə gedəcək. Fransada yaxşı dostları olduğunu dəfələrlə görmüşdüm. Bir neçə ay idi ki, məni hər gün Gülcahanla görüşdürəcəyini deyirdi. Mən də bu ümidlə bir gün bunun baş tutacağına inanırdım. Onunla yaxşı

rəftar etməyə çalışır, hərdən özümü məcbur edirdim ki, onun gözünə girim, Gülcahanı girovluqdan xilas edim. Hələ ki, bu baş tutmurdu...

O alçaq mənə tez-tez dolma bişirtirir, iştahla yeyirdi. Evdən gedəndə isə məni içində təkə bir çarpayısı olan otağa qatıb, qapını da bağlayırdı. Bu, bir azərbaycanlı evi idi. Evin quruluşu, evdə olan əşyalar bunu deyirdi. İndi də bu musiqi. Elə bilirdim ki, indi anam bizi səsələyəcək: “Ay qız, Aytəkin, Gültəkin, gün batdı axı, nə vaxt duracaqsınız?” Anam Gülcahanı belə adlandırdı. Hətta Gülcahana bu adı qoyanda narazılığını da bildirmişdi. Demişdi ki, Aytəkin, Gültəkin bir-birinə çox uyur. Bu cür seçim Azərbaycanda məşhur idi. Adlar qoyulanda bir-birinə qafiyə olana daha çox üstünlük verirdilər. Amma atamın anasının adı Gülcahan olduğu üçün o, israrla bu adın üstündə durmuşdu. Əslində, heç mübahisə də etməmişdilər. Sadəcə, atam anamın narazılığını hiss etmiş, narahat olduğu üçün onun qəlbini ələ almağa çalışmışdı. Anam qadın olduğu üçün etiraz etmək hüququ yox idi. Sadəcə qəlbində yaşada bilərdi. Axı o, azərbaycanlı idi... Axı o ərini sevir, ona hörmət edirdi. Etməli idi də, çünki bu anamın qadınlıq borcu idi. Şərqdə belə idi. Ailə mədəniyyəti bu cür formalaşmışdı Azərbaycanda. Ona görə də Avropalı kişilər Azərbaycan-türk qadını alanda özlərini kişi kimi hiss edirdilər.

Düynü tökdüm qazana,

Qaldı uzana- uzana.

Qismətmiş qəbir qazana...

Musiqinin bu yerində anam gözlərimin qarşısına gəldi, toy-düynü üçün uzun illərdən bəri atamdan gizlin yığdığı cehizlər yadıma düşdü. İndi anam sağ olsaydı, bizi yadına salıb ağlayacaqdı, hönkürəcəkdi... Bəlkə, elə bu mahnını da oxuyacaqdı. Oxuduqca qəhərdən sözlər qırılacaq, səsi

boğulacaq, o ala gözlərindən şəffaf bulaq suyu kimi axacaqdı yaşlar...

Nəqarəti dəfələrlə təkrarlayacaqdı...

Apardı ... sellər... Saranı...

Bir ala... gözlü ... balanı...

Bunlar yadıma düşdükcə kövrəlmişdim, başımı enli sinəsinə qoyub ağlamaq üçün Ramilimi hələ bu qədər arzulama mışdım. Bu səhnəni gözlərimin önündə canlandırıb elə hönkürdüm ki, Qarabağ dağları belə lərzəyə gəldi. Girov düşəndən bu cür ürəkdən ağlamamışdım. Bu cür ürəyim əsməmişdi. Ağlamağın ən yandırıcı, ən təlatümlüsü idi bu. Bəzən adam özü də bilmədən ağlamaq naminə ağlayır. Məhz ağlamalı olduğu üçün ağlayır. Amma bu gün öz-özümə elə ağlamışdım ki, elə bil bütün içimdəkiləri yaş edib gözümdən axıtmışdım. Turş dadı verən göz yaşlarım sanki zəhər idi. Hərdən dodaqlarıma dəyən göz yaşlarımın belə halına acıyır, yazığım gəlirdi... Artıq musiqi səsi də dayanmışdı. Vaskanyanın həmişəki kimi erməni ləhcəsi ilə: "Qancıq, nə vaxt duracaqsan? Təzə gəlinlər kimi nə nazlanırsan?"-deyib qapını tələsik açıb təpiklə itələməsi məni məndən ayırdı... Bu, bir də fransızla tanışlığında məni silkələyəcəkdi...

23. O gecəki əməliyyat

– Ayağa qalx! – qaranlıq otaqda ayaq üstə dayanan adamın hökmedici səsi eşidildi.

Bu, Tahir idi – leytenant Tahir Qurbanov. Bir aya yaxın apardığı axtarışdan sonra, nəhayət ki, axtardığı adamı tapa bilmişdi. Gecənin səssiz qaranlığında diqqəti çəkməmək üçün xüsusi qara geyim və yumşaq idman ayaqqabılarından istifadə edərək rahat şəkildə bu həyəətə girə bilmişdi.

– Sən kimsən? Məndən nə istəyirsən?! – yerdə yataq paltarında əlləri bağlı vəziyyətdə uzatdığı adamın zarıltılı səsi eşidildi. Yaşı 40-45 arası olan bu adamın ləhcəsindəki rus üslubu yuxulu vəziyyətində açıq-aşkar hiss olunurdu.

– Aleksey, mən çox sual verən adamları sevmirəm! – Tahir əlindəki yapışqanlı parçanı onun ağzına yapışdırıb cəld hərəkətlə yaxasından tutaraq ayağa qaldırdı:

– Gedirik, cəld ol! Vaxtım yoxdur.

Həmin adam onun əlində çırpınmağa başladı. Hiss olunurdu ki, Tahir onu qapıya tərəf çəkdiyə başı ilə qonşu otağı göstərib nə isə demək istəyir. Leytenant bilirdi ki, həmin otaqda Alekseyin anası Motya qalır. Odur ki, qapıdan çıxartmaq üzrə olduğu adamın qulağına pıçıldadı:

– İstəyirsən ananı da aparaq, tək qalıb darıxmasın. Bu sözlər gecənin qaranlığında o qədər vahiməli səsləndi ki, Aleksey udqunub gözlərini bərəltədi.

Köhnə həyət evinin paslı darvazasının cırıltısı eşidildi. Bu darvazadan çox həbsxana barmaqlıqlarına bənzəyirdi. Tahir özü ilə apardığı adamı tələsdirərək yaxınlıqda saxladığı maşınına tərəf getməsinə bildirdi. Gəncənin köhnə məhəllələr adlanan kiçik hissəsindəki bu həyət evindən gələn qərribə qoxu küçəyə çıxmalarına baxmayaraq hələ də dözülməz təsirini itirməmişdi. Yaxınlıqdakı köhnə uçuq daxmadan gələn donuz səsləri bu vəziyyəti sona qədər tamamlayırdı. Heyvanlar hənirtini eşidib oyanmış, indi də sanki öz dillərində üzrxahlıq edirdilər. Motyanın bu həyatda oğlundan sonra ən çox sevdiyi varlıqları olan bu xoşagəlməz heyvanlar müsəlman adət-ənənələrinə görə bəyənilməsə də, qadın uzun illərdir ki, onları saxlayır, artırır və qulluq etməkdən də bezmirdi. İndi köməksiz olduğu üçün heyvanların peyini həyətin kənarlarına

qədər gəlib çıxaraq burun göynədən üfunət qoxusu yaradırdı. Hətta arvadın gəlir mənbəyi olan həyətdə əkdidi güllərin gözəl qoxusu da bu peyinin iyinə qarışaraq itib getmişdi. Bəlkə də, belə bir natəmiz həyətdə becərildiklərinə görə bütün tülpanlar etiraz olaraq öz sahiblərini gözəl qoxularından məhrum etmişdilər. Hər gün bu həyətdən gül-çiçək almağa gələn adamların sayı da get-gedə azalır, qoca qarı isə bundan məyus halda işəyaramaz oğluna və sevimli donuzlarına baxıb köks ötürməkdən daha da tükənirdi. Sonuna yaxınlaşmaqda olan gecənin səhərini isə o tək qarşılayacaqdı... Alekseysiz... Yəqin ki, oyanarkən oğlunun yoxa çıxdığını görəndə heç sevimli donuzları da onun köməyinə çata bilməyəcəkdi. Əvvəllər narkoman oğlunun son illərdə əyyaşlığa qurşanması onu nə qədər bezdirirdisə, sabah açılarda oğlunu evdə görməyəndə daha çox məyus olacaqdı... Hər gün onu söyüb lənətlədiyinə görə min dəfə peşmançılıq hissi keçirəcəkdi... Axı o da ana idi. Qərrib məmləkətdə kimsəsiz keçən ömrünün yetmiş ilini haqlamışdı bu qadın...

*** **

– Cənab mayor, mən iki-üç saata Bakıya çataram. Harada görüşəcəyik? – səhərə yaxın çalınan telefon zəngində Tahirin yorğun səsi eşidildi.

– Sənin evində - telefonun o biri tərəfindən Qüdrətovun qəti fikri eşidildi. O, Bakı kəndlərindən birində yerləşən həmin gizli görüş yerini nəzərdə tuturdu. Bura Tahirin əlavə evi olduğu üçün onlardan başqa heç kəs evin ünvanını bilmirdi. Hətta Salah və Zaur da bu evin varlığından xəbərsiz idilər.

Qüdrətov qısa telefon danışığını bitirib həyətdə düşdü. İmkan tapıb ənənəsinə uyğun olaraq təmiz havada bir az vaxt keçirmək istəyirdi. Çünki bir azdan yenə də gecədən yatan insanlar ayılacaq, maşınlar işə düşəcək, küçələrdə səs səsə

qarışacaqdı. Hələ toz-torpaq... Bu daha dözülməz idi. Bu fikirlə həyətdə çox ləngiməyib birbaşa küçəyə çıxdı.

Təmiz hava beyninə yol etdikcə sanki bütün sinirlər səhər rütubətinin təsirindən ayılır, işə başlamağa tələsirdilər. Qüdrətov ötən bir ay ərzində baş verənləri xatırlayaraq enli küçə ilə gəlib şam ağaclarının yaxınlığında dayandı. Ciyərdolusu nəfəs alıb yaxınlıqdakı skamyada oturdu. Bu dəqiqələrdə Tahirin gətirdiyi adam haqqında düşünürdü. Yəqin ki, Aleksey danışardısa, bir ay sürən şübhələrə az da olsa, aydınlıq gələcəkdi. Əslində, Tahiri Gəncəyə tapşırıq dalınca göndərəndə həmin adamın tapılmasına o qədər də inanmırdı. Ancaq, deyəsən, köməkçisinin bir aylıq axtarışı öz sözünü demişdi. Buna görə də Tahiri şəhərdəki bütün işlərindən azad edərək ona orada olmasını və Alekseyin tapılmasını tapşırmışdı. İndi isə, bir neçə saatdan sonra Qüdrətov həmin şahidlə görüşə biləcəkdi. Mayor onun izinə əməliyyata başladığı ilk günlərdən düşsə də, onu danışdıracağı gün bu vaxta qismətiymiş. Qüdrətov növbəti siqareti yandırır saatı dəqiqləşdirdi. O gəlirdi... On doqquz il əvvəl baş vermiş müəmmalı avtoqəza hadisəsinin şahidi... Məhz həmin hadisə Qüdrətovun apardığı əməliyyatla bilavasitə əlaqədar olmalı idi. Onun bütün araşdırması da buna gətirib çıxarırdı...

24. Aytəkindən Vaskanyana töhfə

Günlər həftələri, həftələr ayları qovurdu. Bəzən insanlar deyir ki, heç bilmirəm vaxt hardan gəldi, hara getdi. Mən, doğrudan da, bilmirdim günlər hara gedir. Hardan gəldiyini isə misqal-misqal, addım-addım görmüşdüm. Hara getdiyindən isə heç xəbərim olmurdu. Vaskanyanın azərbaycanlı evində ona xidmət etməklə keçən günlərimdə təqvimi belə bilmirdim. Hərdən Vaskanyanın kefi kök, damağı çağ vəziyyətdə evə qayıtmasından məlum olurdu ki, hansısa bir kəndi və ya rayonu ermənilər işğal ediblər. Həmin bu günlərdə o, daha da çılgına dönür, öz sevincini gecə saatlarında gəlməsinə baxmayaraq, mənimlə əylənərək keçirirdi. Artıq o, mənə “qancıq” deyə müraciət etmirdi. Bu sözün yerini “türk gözəli” almışdı. Bu ifadədə böyük bir ironiya var idi. Əslində, gözəl olmağıma gözəl, türk olmağına da türk idim. Amma onun bunu səsləndirməsi, həm də əyləncə üçün səsləndirməsi ironiyadan başqa bir şey deyildi. Bu sözü Ramil desə idi, nə qədər canıma yayılırdısa, bu dildən eşitməyim bir o qədər öldürücü idi. Amma eşidirdim, həm də tez-tez. İyrəndiyim insandan eşidirdim. Alçaldıqca alçalır, yurdumun daşı ilə, torpağı ilə birgə yerlərdə tapdalanırdım.

Bəzən isə həftələrlə onun üzünü görmür, görmədiyimə sevinirdim. Amma üzünü gördüyüm günlər görmədiyim günləri elə əvəz edirdi ki, o həftələrin necə keçdiyini bilmirdim. Laçını

işğal etdikləri gün nə qədər sevinmişdisə, Kəlbəcərin işğalı bu sevinci on qat artırmışdı. “Böyük Emrənistana bir şey qalmır. Sən də darıxma, qohum-qardaşının hamısını məhv edəcəyik. Sən onlar üçün heç darıxmayacaqsan”-deyir, ürəkdən gülürdü.

Tez-tez qonaqları gəlir, saatlarla iş otağında nəse danışırılar. İş başında olanda onlara çay verdikdən sonra məni yenə öz otağıma salıb qapısını bağlayırdı.

Uşaqlıqda tez-tez gəlib getdiyim Şuşaya həsrət qalmışdım. Hər nə edərdisə razı olardım bu gözəl şəhəri bir dəfə gəzmək üçün. Şuşa uşaqlığının şəhəri idi... Həm də ən böyük şəhəri. Bir vaxtlar elə bilirdim ki, Şuşadan başqa şəhər yoxdu. Aqlım kəsəndən sonra bu yeri Bakı tutmuşdu. O Bakı ki, cəmi bir-iki il orda oldum. O da qəlbimə ömrüm boyu gəzdirəcəyim eşqi hədiyyə etdi. O eşqi ki, sonralar qəbimdə qızarmış bir dəmirə çevriləcəkdi. Bəlkə də, o eşq olmasa idi, ya bu girovluqda heç birçə an da yaşamayacaq, ya da bu qədər əzab çəkə-çəkə dözməyəcəkdim. Hansısa kitabda oxumuşdum ki, “eşq” ərəb sözü olub sarmaşiq adıdır. Həmin sarmaşiq sarıldığı bitkini, ağacı qurudana qədər, ona olan məhəbbətini artırır, onu məhv etdikdən sonra özü də məhv olurdu. Mənim məhəbbətim də mənə elə sarılmışdır ki, məni məhv etməyincə mənimlə yaşayacaq, qanımlı, ruhumu soracaqdı...

Şuşa daha çox da yadımda öz paradı ilə qalırdı. Bu parada gəlmək üçün hər ilin yanvarından verilən qəpikləri yığmağa başlayardım. Məktəbdə kojik almaq üçün atamın verdiyi pulları paradda xərcləmək üçün toplayardım. Ya da müəlliməmizin bizi qədim tarixi olan bu şəhərin abidələrini gəzməyə gətirdiyi günlərdə xərcləmək üçün, Bülbülün, Üzeyirin, Mir Möhsün Nəvvabın ev muzeylərinin, Qala divarının, Qacar sarayının qarşısında, Cıdır düzündə şəkil çəkdirmək üçün yığırdım.

Son dəfə 11-ci sinfi bitirəndə gəlmişdik bura. Venetka çəkdirmək, uşaqlığımızın son günlərini sinif yoldaşlarımla birgə keçirmək üçün. Hətta Üzeyir Hacıbəyovun ev muzeyinin qarşısından keçəndə hələ onuncu sinifdə mənə eşq elan edən Elxan mənə atmaca ilə “Elə istərdim Leylimlə əl-ələ tutub burdan keçim” deməsi heç yadımdan çıxmırdı. Fikrini mənə bildirəndə ona hirsələnmiş, düz bir il onu danışdırmamışdım. Uşaq şıltaqlığı ilə onu hərdən ələ də salırdıq qızlarla. Son gəzintimizdə elə bu Şuşada “Gəl daşı ətəyindən tök, axı mən səni çox sevirəm” deməsi və cavabında isə “Bu Şuşa şahid olsun ki, bu dünyada bir sən, bir də mən qalsam, səni sevməyəcəyəm” cümləsini məndən eşidərkən “buna görə bir gün çox peşman olacaqsan”,- deyib venetkaya şəkil çəkdirmədən getmişdi. Ondan sonra bir də heç vaxt mənim dalımca gəlməmiş, heç məktub da göndərməmişdi. İndi, doğrudan da, o sözü dediyimə peşmanam. Nəinki Elxana, elimin ən axırıncı adamına da dəyişmədiyim ermənilər mənim gözəlliyimdən zövq alır, onu istismar edirlər. Məni bağışla, Elxan, məni bağışla... Qəlbini qırdığım üçün, qədrini bilmədiyim üçün məni bağışla. Həya, ar, namus hesab etdiyimiz üçün bir gülüşümüzü belə vətən oğullarına əsirgədiyimiz halda, indi bu alçaqların oyuncağına çevrilmişik.

Bu türk torpağında yadların kef etməsi, orda ola-ola yad olmağım, uzaq olmağım qəlbimi göynədirdi. Belə bir tarixi şəhərin əsirlikdə olmasını görəndə mənim kimi milyonlarla insandan birinin əsirliyini yada salmaq bu şəhərə, bu torpağa ən böyük xəyanət olardı. Bütün qarabağlıların göz bəbəyi kimi sevdiyi, qürur duyduğu bu şəhər indi səssizliyə qərq olmuşdu. Yəqin ki, xarabalıqlar içində idi. Bu şəhəri işğal etdiklərinə hələ də inana bilmirdim. Həm tarixdən oxuduqlarım, həm də rəhmətlik atamın dediklərini nəzər alsaydım, sıldırım

qayalıqlar üzərində ucalan bu şəhərə girmək mümkün deyildi. Amma fakt faktlığında idi, bura Şuşa idi – işğal olunmuş Şuşa şəhəri. O Şuşa ki, ...

*** **

Son günlər özümü pis hiss etdiyimi o vicdansız Vaskanyan da hiss etmişdi. Elə bil qəlbinə mərhəmət gəlmişdi bu alçağın. Nəsə məni son zamanlar çox da incitmirdi. Çox pis hiss edirdim özümü. Əslində bir ildən çox idi ki, heç yaxşı hiss etməmişdim də. Amma bu, fərqli idi. Ürəyim bulanır, başım gicəllənir, yuxum gəlir, iştahım qaçırdı. Heç özümə yer tapa bilmir, iyrendiyim Vaskanyanı görəndə əvvəllər ürəyim ağzıma gəlirdisə, indi az qalırdı bağırsaqlarım gəlib ağzımdan tökülsün. Həmin axşamlardan birində Vaskanyan evə bir həkim gətirdi. O məni müayinə etdi. Həmin an həkimin simasında əvvəlcə sevinc, ani olaraq yerinə keçən nifrət gördüm. O, mənə elə acıqlı baxdı ki, elə bil qayınata qarnında bic gəzdirən gəlininə baxır. Baxışlarda erməniyə məxsus çarəsiz, gücsüz bir adamın alçaldıcı münasibətini asanca görmək mümkün idi. Məndən ayrıldıqdan sonra Vaskanyana nəsə dedi. Son sözü aydınca eşitmişdim... Bunu eşidən Vaskanyanın gözləri parladı. Tez-tələsik onu yola saldı. Qayıdan kimi məni oturduğu otağa çağırdı.

-Bilirsən, nə olub sənə?

Əslində, deyəsən, bilirdim. Ağlıma heç vaxt gətirmək istəmədiyim bir şey olmuşdu mənə. Amma yenə də bu fikri qovmaq istəyirdim özümdən, iti qovan kimi qovmaq istəyirdim.

-Nə olur-olsun,-dedim. Bundan ağır nə ola bilər ki? Girov olmağımı nəzərdə tuturdu.

-Bəxtin gətirib, ay Türk gözəli, bəxtin gətirib. Toyuğun qızıl yumurtlu yub. Azərbaycanlılarla o qədər oturub durmuşdu ki, bütün mədəniyyətimizi bilirdi.

Mən nə olduğunu artıq dəqiq bilirdim. Heç nə eşitmək istəmədiyim üçün otaqdan çıxmaq istədim.

-İndiyə qədər Gülcahan üçün yaşayırdınsa, bundan sonra oğlun üçün yaşamalısan,-deyə arxadan səsləndi və qaqqanaq çəkərək güldü.

Mən hamilə idim... Həm də 4 aylıq... Özümdən eşitdiyim bu söz mənə cəhənnəmin səmindən əzablı gəldi. Ola bilməz, bu, mümkün deyildi. Axı mənim günahım nə idi? Tanrı niyə mənə bu qədər əzab verirdi? Niyə bu qədər işgəncə, əzab yaşadırdı. Qışırmaq istəyirdim. Bağırmaq istəyirdim. Yerə düşməsin istəyirdim o Tanrının. Mənim günahımın nə olduğunu soruşmaq istəyirdim. Nə etmişdim axı, o mənə bu qədər ağır həyat yaşadırdı? Mən bilən, mənim bu həyatda bunların mində birini qazanacaq günahım yox idi. Əgər bu işgəncələr ata-anamın günahı idisə, onda bu tanrı dedikləri gözə görünməzin ədalətdən xəbəri belə yox idi. Axı onların olmadığı bir həyatda mən niyə onların günahının əvəzin verməliydim? Lap belə tutaq ki, həyatda idilər, necə ola bilər ki, bir insan başqasının əvəzində əzab və işgəncəyə düşər olsun?! Bu Tanrı dediklərinin ədaləti bu idi? Yaxşı, ola bilsin ki, mənə verilən bu əzablarla o dünya adlandırdıqları cənnəti qazanacaqdım. Axı o cənnətin qazanılması bu qədər iztirablı idisə, o cənnət kimə lazımdır? Kimin nəyinə lazımdır belə cənnət? Məncə, məni yaradan Tövrət, İncilin, Zəburun, Quranın dediyi Tanrı ola bilməzdi. Ya o Tanrı bizi yaradıb ki, uşaq oyuncaqları ilə əylənən kimi əylənsin, ya da onun oyuncaqlarını məhv edən, dağıdan, amma onun gücü çatmadığı başqa bir tanrı vardı.

Axı atam Soltanın dilinin əzbəri olmuş “Allah adamın ürəyinə görə verir” fikrini mən çox bəyənidim. Bu sözü eşidəndə ürəyimlə fəxr də edirdim. Deyirdim ki, mənim ürəyim qızıl kimidir, yumşaqdır, insanları sevir. Tanrı bunu nəyimə görə mənə “hədiyyə” edirdi. Bu nə allahlıqdı edir?

“Mən hamiləyəm, kimdən?!” bu sözü nə qədər ürəyimin dərinliklərində səsləndirsəm də bütün dağlar-daşlar duyurdu. İnanmıram, onlar da ağlasın halıma, çünki onları da bu mərhəmətsiz Tanrı yaratmışdı.

Bu hadisə bütün fəlsəfələrin, dini ehkamların, deyimlərin, Tanrı haqqındakı ehtimalların tar-mar olub dağılması, süqutu, çöküşü idi... Bundan sonra nəinki Tanrının varlığına inanacaq, heç adını da çəkməyəcəyimə söz vermişdim. Ona nifrətlə yaşayacaqdım. Nə qədər sübut, dəlil gətirsə idilər də, mənə etdiklərinə görə bağışlamayacaqdım onu.

Bunları yaşadığca mənə məlum olurdu ki, Tanrı ona verilən qiymətlərə layiq deyil. Çünki bu dünyanı bu tərzdə bir Tanrı idarə edə bilməzdi. Onun şəriki vardı. Özü də onunla yola getməyən şəriki. Əgər O tanrı vardısı, dinlərdə deyildiyi kimi, o, dünyanın inkişafını, gözəlliyini istəyirdisə, ondan güclü olan onun şəriki buna imkan vermirdi. Bu, Şeytan adlandırdıqları uydurma varlıq ola bilməzdi. Bu, bu dünyanın idarə edən, ən azından bizim tanıdığımız Tanrının gücünün yarısına malik olan başqa bir Tanrı idi. Bunu bizim şüurumuzda yaratdığımız tanrı edə bilməzdi. Məni bu övladı dünyaya gətirəcək qədər zorlayan tanrı mənim tanrım ola bilməzdi.

Təpəgöz türk ərinin zorladığı mələkdən dünyaya gəlmiş dünyanı udacaq qədər məkrli olmuşdu. Təpəgözün nə anası, nə də atası şər idi. Bəlkə də, anası şər olmuşdu, amma ən azından atası şər qüvvə olmamışdı. Amma mənim bətnimdəki şərdən, zalımdan törəmişdi axı. Onun dünyaya nə qədər

düşmən kəsiləcəyinə kim zəmanət verə bilərdi. Az qalırdım o şər Tanrısını tapım, deyim ki, sənə halaldı, mən də sənənin tərəfinə keçirəm. Mən də sənənin qulun oluram. Çünki sən güclüsən, çünki sən böyüksən....

Həmin gün bu düşüncələr məni didib-dağıtdı. Nəinki əlimi qarnıma yaxınlaşdırma bilmir, heç gözücü da olsa, baxa bilmirdim. O qarında ki, ruhumu şər qüvvə ilə birgə bölüşən körpə böyümüşdü. Axı mən bundan niyə xəbərdar olmamışdım? Niyə bunu hiss etməmişdim? Niyə bu günə qədər ona canımdan can verib yaşatmışdım. Allahımı bağışlaya bilmədiyim kimi, özümü də bağışlaya bilmirdim.

Cavabını tapanda isə insani hislərin mənə yenidən qayıtdığını hiss etdim. Axı necə biləydim, anam yanımda deyildi ki, ondan bu məsələlər barəsində məsləhət alım, ərim yox idi ki, ona övlad vermək üçün tələsim və narahatçılıq hiss edəndə kimdənsə soruşum, rahat günüm yox idi ki, bir yerim ağrıtanda hiss edim. Axı mən qızlıq şərəfini itirən aciz bir Allah bəndəsi idim. Allah sözünü bu cür işlədəndə bir daha insanlığımıza, acizliyimə yenidən döndüyümün şahidi oldum.

Təkcə qarnımda ağrı, fərqli bir şey hiss etməmişdim ki, hamilə olduğumun fərqi varım. Uzun müddət soyuqda qalmaqdan böyrəklərim, döyülməkdənsə hər yerim ağrıyırdı. Əslində, bizim şəhərdə bu hamiləliyi bəxtəvərlik adlandırırdılar. Məndəki “bəxtəvərlik” isə bambaşqa idi. Bu “bəxtəvərlik” elə bir hiss idi ki, məni yalnız ölümlə hədələyirdi. Bu bəxtəvərliyin son nöqtəsi yalnız və yalnız intiharda idi...

Üzümü hələ də instinkt kimi alt şüuruma yerləşən tanrıma tutub məni bağışlamasını istədim. Bu isə o demək idi ki, özümün də xəbəri olmadan onun varlığını qəbul etmiş, onu bağışlamışdım... Axı niyə?! Bunun səbəbi nə idi?..

25. Düşünülmüş qəza

– Xahiş edirəm, məni öldürmə! Yalvarıram... Ayy... Heç olmasa balalarımın görə yazığın gəlsin... Ayy... aaa – döyülməkdən ağzı-burnu qana bulaşmış adam növbəti dəfə ağzıüstə yerə yığıldı. Qüdrətov onu qaldırıb divara söykədi. Bu anda mayorun gözlərindəki qorxunc qəzəbi, bütün üz cizgiləri ilə əks olunan nifrəti görüb sakit nəfəs almaq bu adam üçün çox çətin idi.

– Deyirsən, yadımdan çıxıb hə, kim idi o?! – mayorun növbəti yumruq zərbəsi adamın üzündə elə açıldı ki, başı divara çırpılaraq huşunu itirdi.

– Deməli, tanımırdın onu, hə?! Qalx ayağa, it oğlu, it. Şərikin gəlib, səni axtarır! – Qüdrətov növbəti dəfə onun yaxasından sürüyərək dəmir stolun üstünə çəkdi. Yanındakı vedrə dolu buz kimi suyu başından aşağı tökərək ayılmasını gözlədi. Sonra işə bayaqdan bəri bu mənzərədə yalnız izləyici mövqeyi tutan Tahirə üzünü tutdu:

– Gətir, o biri iti də buraya!

Tahir hələ də nə baş verdiyini anlamadan sakitcə otaqdan çıxdı. Qüdrətovun dediyi adamı – Alekseyi qonşu otaqdan bir az da gec gətirsəydi, mayor həmin adamı döyə-döyə öldürə bilərdi. Tahir onu heç vaxt belə görməmişdi.

– Qasançik?! – Tahirin kürəyindən itələyərək otağa saldığı Aleksey içəri girər-girməz bunu dedi. Şübhəsiz ki, döyülməkdən inildəyən adama səslənmişdi. O, deyəsən, elə indi özünə gəlmişdi.

– Sənin ananı... – Alekseyin “Qasançik” deyib çağırdığı, əsl adı isə Həsən olan bu adam sözünü sona qədər çatdırıb bilməyib yenə də özündən getdi.

– Mənim anamı neynirsən, ay bədbəxt?! Özünə gəl, yaxşı yer tapmışam, səni oraya aparacağam! – Aleksey bunu demişdi ki, boynunun ardından dəyən təpik zərbəsi sanki onun bütün dünyasını başına uçurtdu. Zərbə o qədər sarsıdıcı oldu ki, gülmək üçün iyrencəsinə çölə çıxardığı dili sanki dişləri arasında ilişib qaldı. “Öldüm, ay ana..!” o yalnız bunu deyib yerə sərildi.

– Peysər oğlu!

– Bunların ikisinin də əllərini bağla, qoy özlərinə gəlsinlər. Mən aşağıdayam, – Qüdrətov siqaret yandırır həyəətə düşdü.

*** **

– Bu “Həsənçik” kimdir belə? – pilləkənləri düşmək üzrə olan Tahir adamın adını özünəməxsus avaz ilə səsləndirərək həyəətə çatar-çatmaz tələsik soruşdu. Hiss olunurdu ki, məsələnin kökünə getməkdə o da çox maraqlıdır. Bir aya yaxın axtardığı, tapıb buraya gətirdiyi Aleksey kim idi axı?! Onun Həsən deyilən bu adamla nə əlaqəsi var? Ümumiyyətlə, Qüdrətovun hələ də heç kimə məlumat vermədiyi bu əməliyyatın sonu kimə bağlıdır? Gənc leytenant bir an olsun vaxt itirmədən bu sualların cavabını eşitmək istəyirdi.

Əziz kitabxana.net portalının oxucuları!

Qüdrətov girovluqda olan Aytəkini tapa biləcəkm?

Ramil ilə Aytəkin 20 illik həsrətdən sonra görüşə biləcəklərm?

Məxfi şəbənin əməkdaşı mayor Mikayıl Qüdrətov Qaniçən erməni zabiti Albert Vaskanyanla üz-üzə gələ biləcəkm?

Romanla bağlı bu kimi digər suallarınızın cavabını tapmaq üçün əsəri kitab mağazalarından soruşun. Bir daha bildirmək istəyirik ki, bu kitabın 1-ci nəşridir və əldə olunan vəsaitlə Xocalıdan olan məcburi köçkün ailələrinə yardım olunacaqdır.

Milli məsələdə hər bir oxucumuzu birliyə çağırırıq!

Müəlliflərdən sayğularla

*Kitabın işıq üzü görməsində zəhməti keçən bütün insanlara səmimi
minnətdarlığımızı bildiririk.*

Sadıqov Şəmil Kamil oğlu

Fərziyev Müşfiq Füzuli oğlu

ÜMİDLƏRİN İZİ İLƏ

kriminal-detektiv roman

Rəssam

Vaqif Ucatay

Dizayner

Teymur Azəri

Redaktorlar

Arif Əsədov, Elxan Nəcəfov, Məhəmməd Xankişiyev

Korrektor

Elçin Əfəndiyev

Kitab Hədəf Nəşrləri MMC-də çapa hazırlanmışdır.
Ünvan: Xırdalan şəhəri, H.Əliyev prosp.
Tel.: (012) 511 65 84

Ümumi tiraj: 1000

Qiyməti: 6 AZN